OPERELE

PRINCIPELUI

DEMETRIU CANTEMIRU

TYPARITE DE SOCIETATEA ACADEMICA ROMANA

TOMU II.

DESCRIEREA MOLDAVIEI

TRADUSA DIN TEXTULU ORIGINALE LATINESCU AFLATU IN MUSEULU ASIATICU ALU ACADEMIEI IMPER. SCIENTIFICE DE LA ST. PETROPOLE,

CU CHART'A GEOGRAPHICA A MOLDAVIEI SI UNU FAC-SIMILE

BUCURESCI

TYPOGRAFIA CURTII (LUCRATORII ASSOCIATI)

12, PASSAGIULU ROMANU, 12

MDCCCLXXV.

DESCRIEREA STATULUI
MOLDAVIEI
A CELLUI VECHIU SI A CELLUI NOU

COMPUSA LATINESCE DE

DEMETRIU CANTEMIRU
DOMNU ALU MOLDAVIEI

TRADUSA DUPA TEXTULU ORIGINALE LATINESCU AFLATU IN MUSEULU ASIATICU ALU ACADEMIEI IMPER. SCIENTIFICE DELA ST. PETROPOLE.

PREFATIUNEA EDITORIULUI

Inainte cu patru ani Societatea Academica Romana insarcinase pe commembrulu seu d. A. Papiu Ilarianu cu editarea opereloru principelui Demetriu Cantemiru, odenióra Domnu alu Moldaviei, cumu si cu traducerea *Descrierei Moldaviei* dupa textulu originale, d'in care nu mai fusese tradusa nici una-data inainte de acésta. D-nu Papiu lovitu de unu morbu greu si indelungatu, apucase a traduce numai cele de antai doue cóle in romanesce. In anulu trecutu Societatea Acad. Rom. insarcinà cu continuarea traducerei pe d-nu dr. Iosifu Hodosiu, carele o si terminà asia precumu se vede in editiunea de façia.

Istoriculu acestei carti de importantia invederata pentru trecutulu si viéti'a nationale a romaniloru preste totu, dara mai virtosu a romaniloru moldoveni, se póte afla dein prefatiunea alaturata la textulu latinescu, publicatu in a. 1872. Acea prefatiune se reproduce si cu acésta traducere.

PREFATIUNE

Engel, pre la 1804, observa, co sunt tierri inaintate in cultura, cari nu se bucura de descrieri statistice atâtu de essacte, precumu sunt scrierile lui Raicevich si Sulzer asupra Romaniei si Moldaviei (1). Totu cu atâtu, déca nu cu mai multu cuventu, putea ellu se mentionedie la acestu locu si *Descriptio Moldaviæ* lucrata de Cantemir, atâtu de bine, cu câte-va decennie mai inainte.

Cantemir in chroniculu seu spune co acésta descriere o facusse cu doui anni mai inainte, la repetitele indemnâri alle amiciloru sei de la academi'a sciintieloru d'in Berlinu, si chiaru cu a acestei luminate academie poftire (2). Pre cându scriea ellu acestea, Carolu allu Sve-

(1) Engel, Literatur der Wal. und Mold. Geschichte. p. 48. — Raicevich, Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia. Napoli, 1788. — Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens. Wien, 1781—1782.

(2) «Impinsi si poftiti fiindu de la unii prieteni straini, si mai cu de adinsu de la insoçirea nostra, carea este academi'a sciintieloru de Berolinu, nu numai odata séu de doue ori, ce de multe ori indemnati si rugati fiindu, pentru ca de incepetur'a, némulu si vechimea Moldoveniloru, pre câtu adeverulu poftesce, macar câtu de pre scurtu se-i insciintiàmu. Asisi-derea de lucrurile carile in vremile stapanitoriloru din descallecatulu tierrii Moldovii cellu vechiu, peno la vremile nostre s'aru fi têmplatu de starea si pusulu locului ei, de asiediamentulu aerului, bisiugulu pamentului, ocolitulu hotareloru, si de altele . . . inca si obiceele, legea, ceremoniele politicesci si besericesci . . . pre câtu in putinti'a slabei nostre sciintie va fi, se-i adeverimu. Cu

diei murisse (1). Urmédia dar co descrierea Moldaviei e facuta pre la a. 1716. Adnotatorulu germanu se amagesce crediêndu co e facuta pre la 1712 séu 1713 (2).

Principele Demetriu Cantemiru era in adeveru membru alu academiei sciintieloru din Berlin. Diplom'a sea e d'in 11 Iuliu 1714 (3). Dupa primirea diplomei se vede a fi lucratu descrierea Moldaviei.

D'in loculu citatu allu chronicului resulta co, atâtu chroniculu câtu si Descriptio Moldaviæ, au fostu lucrate mai ântâiu in limb'a latina, Descriptio pre la 1716, chroniculu pre la 1717 (4), ér pre la 1718 le traducea in limb'a româna.

a pomenitiloru dara prieteni indemnare si cu a academiei in invetiaturi luminate. dicu, a Berolinului poftire, cautatu-ne-au a plini invetiatur'a lui Platon: *Non solum nobis, sed et patriæ et amicis vivendum* . . . Cu doui anni mai deinainte, tota hotarirea tierrii Moldovii cu tabla geografica, cu câta osârdia si truda s'au pututu, deplinu, precumu ni se pare, s'au sîruitu. Asisi-derea in annulu de curêndu, chroniculu vechimei némului moldovenescu [in carelesi totu numele Vlachiloru se cuprinde], de la vremile lui Augustu Cesar, si mai pre urma, de la Traianu, pen la inturnarea lui Dragosiu voda din Ardélu la loculu si la mosi'a sea, pre câtu mân'a si vremea ne au datu, desevîrsitu l'amu istorisitu. Éra intr'acestu annu, cullessu-am chroniculu Moldovei, de la pomenitulu Dragosiu voda, peno la domni'a lui Stefanitia voda, feciorulu lui Vasile voda . . . Inse acéste tóte fiindu de noi in limb'a latinésca scrisse si alcatuite, socotitu-amu co cu strimbetate, inca si cu pecatu va fi, de lucrurile nostre, de cía inainte mai multu strainii, de câtu ai nostri se scia. De care lucru acumu de isnova ostenintia luându, din limb'a latinésca érasi pre cea a nostra românésca le prifacemu.» *Cantemir*, *Chronicu*, tom. I. pag. 223—227.

(1) Cantemir, Chronicu, Iassi, 1835. tom. I, 219.—Voltaire, Histoire de Charles XII.

(2) Kantemirs Beschreibung der Moldau. Frankfurt und Leipzig. 1771. La pag. 60, adnotatorulu intiellege reu testulu lui Cantemir: *nostris temporibus regis Sveciæ receptaculum*, (editiunea nostra p. 14), co-ci *nostris temporibus* nu va se dica co Carolu se aflá la Benderu pre candu scriea Cantemir. — Nu mai pucinu se amagesce adnotatorulu si la pag. 129, unde pretinde co Michaiu Racovitia, sub a carui domnia scriea Cantemir, ar fi domnitu la 1713. Ellu. dupa chronicari, domnia de la 1716.

(3) Vedi diplom'a la Beer, Istoria Kniaza Konstantina Kantemira . . . i rodoslovia kniazei Kantemirov. Moskv. 1783. p. 315.

(4) Beer p. 313, dice co chroniculu e scrissu in Petroburgu cu inceputulu annului 1717. Acésta se potrivesce cu celle disse de Cantemir insusi la loculu citatu.

Dem. Cantemir more la 1723.

La 1732, fiiu-seu Antiochu, în etate de 23 anni, numitu resiedinte (peste puçinu, ambasadoru si ministru plenipotentiariu) allu Russiei la Londra, luà cu sene, intre altele, si Ms. *Descriptio Moldaviæ*, si trecêndu prin Haga Olandei, insarcinà pe unu librariu de acollo cu tiparirea acestei scrieri (1). Cartea inse nu se vede a fi essitu la lumina (2).

Observâmu co, totu pre acestu timpu procurà in Vienn'a episcopulu Innocentiu Klein Ms. românu allu chronicului (3).

Consiliariulu G. F. Müller scrie din Petroburgu la 1764 (4) co elu cunoscea de vr'o 40 anni acésta scriere a lui Cantemir, adeca de pre la a. 1724. Pre atunci studiá Antiochu la academi'a sciintieloru din Petroburgu. Müller crede co Dem. Cantemir o aru fi scrissu mai ântâiu românesce, si co Ilinski, secretariulu lui Antiochu, o aru fi tradussu in limb'a latina. Dar e in erróre, precumu se vede atâtu din loculu mai susu citatu allu chronicului, câtu si din Ms. Cantemirianu, despre care vomu vorbí indata. Totu Müller assicura, precumu attinsseramu si mai susu, co *Descriptio Moldaviæ* in Oland'a nu s'a tiparitu.

Antiochu Cantemir murindu ca ambasadoru in Paris lá 1744 (5), averea-i remasa se vendù prin licitatiune. Co-

(1) Beer, p. 337.

(2) Müller in *Kantemirs Beschreibung der Moldau*, p. 29, dice co nu s'a tiparitu nimicu in Oland'a, contra lui Beer care la p. 314 pretinde co s'ar fi tiparitu Ms. in Oland'a in 4-o.

(3) Papiu Ilarianu, Viéti'a lui Sincai, p. 9. — Engel, Literatur der Wal. und Mold. Gesch. p. 26.

(4) Kantemirs Beschreibung der Moldau, Vorrede p. 29.

(5) Beer, p. 348.—A. Cantemir, Satyres, Vie d'Antiochus Cantemir, p. CXX.

mitele Thomson, ginerele lui Bœrhave, aflându-se atunci in Paris, cumperà, precumu ne spune Müller, manuscriptele betrânului Cantemir. Dupa mórtea lui Thomson veduv'a lui contessa le donà veru-seu Avramu R. Bœrhave, professor la academi'a sciintieloru din Petroburgu. De la acesta trecura in ereditate la consiliariulu si mediculu imperiale Kruse. De la Kruse primi Ms. *Descriptio Moldaviæ* Müller, cu voia de a-lu intrebuintia cumu va gasi cu calle (1).

In fine, Müller communicà manuscriptulu, lui Büsching, care-lu dete lui Ioan Lud. Redslob, professor la corpulu cadetiloru din Berlinu, de-lu tradusse in limb'a germana. Büsching revediêndu traducerea, o publicà la 1769—70 in *Magazin für die neue Historie und Geographie*, partea III si IV, impreuna cu chart'a geographica a Moldaviei ce se afla pre lânga acellu Ms.

La 1771 se scósse in Francfurtu si Lipsia o a dou'a editiune germana, mai correcta, impreuna cu portretulu si viéti'a lui Dem. Cantemir. Unu ore-care V. mai adausse la acésta editiune si câte-va note de puçina importantia (2).

Afara de Miculu, Sincai si Maior, puçini Români cunnoscea acésta traducere germana pîn la 1806, cându neuitatulu mitropolitu Veniaminu facù a se traduce in limb'a româna; inse neputêndu-se atunci typari, se si uitase, ba nici se mai gasia traducerea româna, cându mitropolitulu de atunci din Bucuresci, Gregoriu, care o pastrasse, o tramise parintelui Veniamu la Iassi, care

(1) Kantemirs Beschreibungder Moldau, Vorrede, p. 29—30.

(2) Titlulu cârtii este: Demetrii Kantemirs ehemaligen Fürsten in der Moldau, historisch-geographisch-und politische Beschreibuug der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und einer Landkarte. Frankfurt und Leipzig, 1771 8-o, 341 pag.

apoi ordinà se se tiparésca la monastirea Némtiu la 1825 (1).

Ieromonachulu Gerontie are o scurta precuventare in fruntea acestei traduceri, ér la testu nu adause de câtu o singura nota, calugerésca, despre introducerea litereloru cyrilliane la Români.

In *Archiv'a Romanésca* de Cogalniceanu (2) aflamu co acésta traducere e facuta de banulu Vasile Vârnavu.

La 1851, C. Negruzzi scósse o a dou'a editiune, in Iassi, in tipographi'a francezo-romàna.

In fine, la 1868, D. Boldur Latiescu publicà a trei'a editiune a traducerei române de la Némtiu.

Testulu originale latinu nu era cunoscutu peno astadi publicului literatu.

In vér'a annului 1869, presânti'a sea parintele episcopulu Melchisedecu facù mai ântâiu attenta societatea academica romàna, co in bibliotec'a academiei de theologia din Moscua, lavr'a S. Sergiu, se afla Ms. in limb'a latina allu operei lui Cantemir, sub titlulu *Descriptio Moldaviæ*.

Delegatiunea societatei academice, prin adress'a sea din 24 sept. 1869, rugà pre ministrulu nostru allu affaceriloru straine, ca se intervina prin guvernulu russescu pentru imprumutarea acestui, precumu si a altoru mspte.

(1) Éca titlulu acestei traduceri române: Scrissori'a Moldovei, de Dimitrie Cantemir Domnulu ei, carea acumu ântâiu s'a tiparitu in dillele bine credinciosului si de Chr. iubitoriului Domnului nostru Ioan Sandulu Sturza Voevodu. Cu blagosloveni'a Préo sfintitului archiepiscopu si mitropolitulu Kyrio Kyrio Veniaminu alu Mold. Pe vremea précuviosululu staretiu allu sfinteloru monastiri Némtiului si Secului, Kyr Dometianu. In sfânt'a monastire Némtiulu la annulu 1825. Avgustru in 19, in 4-o, 344 pag. cu litere cyrillice bisericesci.

(2) Edit. 2, tom. 2, p. 208 in nota.

Ministrulu pre lânga adress'a sea din 4 aprilie 1870, face cunoscutu delegatiunei coprinsulu adressei consulelui generale russescu din Bucuresci, co a primitu de la presiedintele academiei de sciintie in Russia, doue Ms. alle lui Cantemir, cari stau la dispositiunea delegatiunei in cancellari'a onorabilelui consulatu.

In vér'a annului 1870 se scósse apoi o copia, câtu s'a pututu mai esacta, sub priveghiarea D-lui professoru Maximu si a subscrissului.

La 14 Iuniu acellasi annu, delegatiunea addusse multiamita formale consulelui generale din Bucuresci, si presiedentelui academiei din Petroburgu, pentru buna vointi'a cu care ne împrumutara msptele cerute. (1)

Msptele sunt doue : unulu in 4⁰ cu titlulu : *Demetrii Cantemirii, principis Moldaviæ, Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviæ, descripta ex apographo, quod ejus filius mecum communicavit. Petropoli*, 1727. Pre scórti'a acestui Ms. sta insemnatu *No.* 28, *No.* 55; apoi : *ex Museo Asiatico Academiæ imp. scient. Petrop.* Are 293 pagine, si alte trei pagine scar'a. Acestu Ms. este completu, dar are errori, omissiuni, anume cuventele grecesci sunt omisse.

Allu douile Ms. e in *folio.* Pre scórtia sta insemnatu *No.* 27, 54; apoi : *ex Museo Asiatico Academiæ imp. scient. Metropol.* Titlulu este : *Demetrii Cantemiri Principis Moldauiæ Descriptio Moldauiæ. Autographum auctoris passim in margine.* In locu de *Descriptio*, era scrissu, dar e stersu, *Historia.* Acestu Ms. are 184 pagine. Inceputulu lipsesce peno la *Caput II.* Lipsescu apoi

(1) Se pote vedé tota correspondenti'a in dossariu in archivulu societatei.

celle siesse capete din urma, se termina adeca msptulu cu *Caput. XVIII*, allu carui capu cellu din urma cuventu este : *accedit.*

Chart'a geographica lipsesce in aceste Mspte.

Societatea academica romàna, sectiunea istorica-archeologica, in siedinti'a sa din 21 Augustu 1871, insarcinà pre subscrissulu cu publicarea msptului *Descriptio Moldaviæ* in testulu latinu, punendu in frunte portretulu lui Dem. Cantemir, chart'a Moldaviei de Cantemir dupa editiunea Büschingiana, si o notitia asupra Ms. de la Moscua (1).

Conformu acestei decisiuni, am onóre de a presenta societatei academice si publicului literatu, prim'a editiune a acestei lucrari importante, impreuna si chart'a dupa Büsching, ér portretulu gasescu ca e mai cu calle de a-lu pune in fruntea lucràrei ce cugetu a publica mai in urma sub titlulu : Viéti'a si faptele Cantemiriloru.

A. Papiu Ilarianu.

BUCURESCI, 10 AUGUSTU, 1872.

(1) Annal. Societ. Acad. Tom. IV, p. 145.

SUMMARIULU PARTILORU SI ALLU CAPETELORU OPEREI

PARTEA I GEOGRAPHICA

PARTEA II POLITICA

PARTEA I
GEOGRAPHICA

CAPU I.

DESPRE NUMIRILE VECHI SI CEA DE ASTADI A MOLDAVIEI.

Tóta tiérr'a pre care o numimu astadi *Moldavia*, impreuna cu regiunile invecinate de cotra apusu, le tîneau dintru inceputu cuceritorii celloru trei pàrti alle lumei, *Scythii*, dar fara se aiba locuintie stabili, ci stramutându-se, dupa datin'a loru, dintr'unu locu intr'altulu. Dupo mai multe numiri ce detera acestoru tierrì hórdele loru cari urmau unele dupo altele, Grecii chiamara pre locuitorii tierrei, cându *Geti*, cându *Daci*; in fine, sub guvernulu Romaniloru, le dìssera *Daci* preste totu. Er dupo ce *Decebalu*, regele acestora, fu invinsu prin virtutea lui *Nerva Traianu*, Dacii fiindu toti, parte stinsi, parte respanditi in tóte laturile, tóta tiérr'a care o possedeau, fu prefacuta in provincia romana, distribuita cetatianiloru romani, si impartîta in trei parti, numite: *Ripense*, *Mediterrana* si *Alpestre*. De cea de ântâiu se tîneá o parte a tierrei ungurescì si a tierrei romanesci, Transilvani'a se numiá Mediterrana, si in fine, partea cea mai mare a Moldaviei nóstre dintre Dunare si Prutu, impreuna cu marginile învecinatei tierri românesci, Alpestre.* Ér dupo ce mai la urma incepù se scada domni'a Romaniloru, Moldavi'a fu adesea calcata de barbari, de Sarmati, Hunni si Goti, si coloniele romane se vediura nevoite a se trage la munti, si a-si cautá scaparea in contra furiei barbariloru in partea muntósa, in *Maramuresiu*. Aperati ací prin greutatea loculiloru in cursu de

câte-va secle, traindu sub legile si domnii loru, in fine, pre la annulu Domnului [ ], vediêndu câtu crescusse numerulu locuitoriloru, *Dragosiu*, fiiulu lui *Bogdanu*, 'si propuse se tréca muntii spre resaritu sub chipu de vênatória, insoçitu numai de vro 300 ómeni. In acésta calletoria dete din intemplare preste unu bou selbaticu, caruia Moldovenii i dîcu bouru, si luându-lu in góna, descinse la pólele muntiloru. Er o tênera catiea de vênatu ce aveá, pre care o iubiá fórte, si-i dîcea *Molda*, repedîndu-se asupra ferrei, acésta se aruncà in valurile unei ape curgetórie, unde venatorii o ucisera cu sagetile loru, er catieo'a ce o urmariá cu fug'a si in apa, se innecà in rapidele ei unde. In memori'a acestei intemplâri, Dragosiu numí riulu *Moldavia*; locului unde se intemplasse acésta, dete numele gintei sale *Romanu*; ér capulu bourului voí se remâna semnu allu noului principatu. Cercetându apoi locurile celle mai apropiate, si descoperindu acolo câmpuri manóse, cu rîuri adapate, orasie, cetàti intarite, dar lipsite de locuitori, spune tóte acestea patriotiloru sei, si-i invita se occupe unu pamentu atâtu de fecundu. Nu fara multa voia buna urméza junimea romana pre Domnulu seu, trece muntii in cete numeróse, se assiédia in scaunele aflate cu acestu chipu minunatu, si se inchina lui Dragosiu aflatoriului, cá celui ântâiu Domnu allu acestor noue scaune. Astu-felu, acésta tiérra intrându érasi in puterea vechiloru ei possessori, perdiêndu domni'a Romei, perdù si numele romanu si dacicu, si de la riulu Moldava se numí *Moldavia*, atâtu de straini, càtu si de indigeni. Dara numirea acésta inca nu remase pretutinde. Cà-ci Turcii, intrându adese ori in Moldavi'a pentru tierrele vecine ce occupara in Europ'a, pre Moldoveni i numira la inceputu *Ak Ulach* (1). Er dupa ce Bogdanu, inchinà tiérr'a conformu ultimei vointie a parintelui seu, Stefanu cellu Mare, Otomanii, dupo datin'a ce au de a dá tierriloru numele domnitoriloru sei, numira pre Moldoveni *Bogdanli*, ér vechi'a numire remase pêno astadi in limb'a Tatariloru. De alta parte, vecinii Poloni şi Russi numescu pre Moldoveni *Volachi*, adeco Italiani, ér pre Români, *Munteni*, adeco ómeni de preste munte.

(1) In essemplariulu dupo care s'a facutu traductiunea germana se afla urmatori'a nota, care o traducemu dupo editiunea germana: «Mai bine *Ak Iflak*, adeco Romani «albi, in oppositiune cu *Kara Iflak* (Vlach), Români negri, cari sunt locuitorii tierrei «romanesci.» Essemplariulu nostru nu are acésta nota. *Ed.*

CAPU II.

DESPRE SITUATIUNEA MOLDAVIEI, DESPRE MARGINILE EI CELLE VECHI SI CELLE DE ASTADI, SI DESPRE CLIM'A EI.

Moldavi'a se intinde in latu de la gradulu 44°54', pên la 48° si 51'. Lungimea ei nu este determinata, dar cei mai multi geographi partea ei occidentale care attinge Transilvani'a, o assiédia la 45°. 39', ér cealalta estremitate, care formédia unu ânghiu ascutîtu lânga *Alba-Iulia,* séu *Cetatea Alba,* cumu o numescu locuitorii, la 53°. 22', precumu din charta se póte vedé. Dealtmintrea, fiindu co o parte a tierrei, cea despre Transilvani'a, e muntósa, ér ceea ce se intinde spre Ucrain'a Poloniei, spre Bassarabi'a si spre Dunare, e siessu, clim'a nu pretutindene este aceeasi. In partea muntelui suffla vêntu mai rece, dar si mai sanetosu, ér in partea câmpului, mai caldu, dar mai puçinu priinciosu sanetatii. Cu tóte acestea inse Moldavi'a nu cunósce multe bóle, dîcu acésta in assemênare cu alte tierri mai calduróse; câte odata, dara raru, e cercata de pestilentia si de friguri relle. Esperienti'a a aretatu co pestilenti'a nu se nasce din corruptiunea aerului, ci observâmu co ea resbate in tierrile nóstre, une ori din Poloni'a, unde mai aspru domnesce, alte ori prin vasele egiptene si constantinopolitane cari desbarca la portulu Galati. Frigurile relle de aici sunt de o alta natura cá in celle alte pàrti alle Europei. In genere sunt fórte tari si aprope pestilentiali, asiá incàtu cei prinsi de friguri mai toti moru a trei'a dî, rari o ducu siepte dîlle, si pré puçini se reinsanetosiéza. Si atâtu este de lipiciósa acésta bóla, incâtu locuitorii mai multu se temu de dêns'a de cât de ciuma, si se ferescu si de amicii cei mai intimi prinsi de acésta bóla. Daca locuitorii nu ajungu la adênci betranetie, caus'a nu póte fi alt'a, de câtu ori repedile schimbàri alle temperaturei, ori traiulu vietii, ori vreo slabitiune firésca a puteriloru. Prea-raru vei gasi omu de siepte-dieci de anni, de abiá vre unulu de optu-dieci. Dar viéti'a si-o petrecu mai multu cu sanetate, si ast-feliu scurtimea vietii li e compensata prin aceea co, atâtu câtu au de traitu, traiescu multiamiti si nesuperati de bólele cari ra-

pescu cea mai mare parte a fericirei ominesci (1). Afara de acésta, tierranii ajungu la o etate mai inaintata, de câtu nobilii si cei crescuti in desfetâri si in mollitiune. Cutremurile de pamêntu, cari turbura placerile mai tuturoru tierreloru calduróse, se simtu arare ori, si nici co s'a audîtu vre odata, çá vre unu orasiu séu munte se se fi resipitu séu cufundątu din caus'a cutremurului.

Moldavi'a n'a avutu totu de a un'a acellesi margini, ci cându mai intinse cându mai strimte, dupo cumu si tiérr'a crescea séu scadea. In fine, Stefanu Voda numitu cellu Mare, pre la a. mantuirei [ ], a pusu tierrei marginile pre cari le pastréza pêna si astadi. Spre média-dî totu de a un'a s'a intinsu pên la Dunare, cea mai mare apa a Europei, si mai departe pên la gur'a ei, unde aprópe de Chilia (Lycostomulu celloru vechi, séu dupa unii Achillea) se vérsa in Marea-Négra. Spre resaritu, marginea cea vechia a tierrei erá marea négra, dar in timpii din urma, dupo ce Turcii luara cu arm'a Bassarabi'a si Benderulu, tiérr'a fu impuçinata de acésta parte. Astadi marginea Moldaviei o forméza Prutulu de la gur'a sa pên la satulu lui Traianu, ér de ací, valulu lui Traianu, care e dussu prin ap'a Botnei si in linia drépta pên la gur'a Bîcului, unde acesta se vérsa in Nistru, precumu se vede claru pre charta. Spre média-nópte si resaritu, rîulu Nistrulu (Tyras), caruia Turcii i dîcu *Turla*, desparte Moldavi'a de Poloni'a si de Tatarii de Ociacovu. Mai inainte tiermurii Nistrului numai pên la Hotinu erau ai Moldoveniloru, si de acolo o linia drépta trassa prin riurile Prutu si Cirimusiu formá marginea tierrei in acea parte; dar in urma provinci'a ce zace despre Podoli'a pên la gur'a riului Seraphinesci, fu suppusa Moldaviei prin virtutea lui Stephanu cellu Mare, si astu-feliu astadi aceste ape unite intre sine, adeco Nistrulu, Seraphinescii, Colacinulu si Cirimusiulu inchidu Moldavi'a despre média nópte, unde este Campulu lungu ruthenu (2). Despre apusu Moldavi'a astadi e cu multu mai intinsa de câtu erá odinióra. Pentru co inainte

(1) Dupa opiniunea lui Suleimanu, primulu imperatu allu Turciloru, nu este in lume fericire mai mare de câtu o singura respiratiune sanetósa. (Acésta nota marginale e trassa cu crucea in essemplariulu nostru). *Ed.*

(2) Se chiama ruthenu, pentru co odinióra aru fi fostu allu Rutheniloru suppusi ai regatului Poloniei.

de timpurile lui Stephanu cellu mare, toti muntii de cari e incinsa, erau ai Transilvaniei, si tiérr'a erá ângusta despre acésta parte. Dar prin puterea acestui Domnu, care batusse in câte-va rânduri pe regele Matthia allu Ungariei, Transilvanii respinsi se vediura nevoiti a-si cautá in invoieli scaparea de loviri mai grelle. Dupo aceste invoieli, totu sîrulu muntiloru carii despartu aceste doue tierri s'au datu sub puterea Moldaviei, adeco tóta partea de locu ce zace intre vàile apeloru cari curgu in Moldavi'a. Se trasse deci o linia de la sorgintea apei Cirimusiului prin sorgintea rîuriloru Suciavei, Moldavei, Bistritiei si a Trotusiului pen' la riulu Milcovu, si acésta linia s'a decisu a fi marginea despartîtória a acestoru doue tierri. Mai nainte Siretulu si Trotusiulu despartiá Moldavi'a de tiérr'a românésca, dar' apoi prin virtutea lui Stephanu cellu Mare, judeçiulu Putnei se adausse Moldaviei, asiá incâtu astadi riuletiulu Milcovulu si Siretulu desparte aceste doue tierri. La partea despre média-dî sta margine Dunarea. In intrulu acestoru margini Moldavi'a coprinde o calle de 237 óre, séu 711 milliarie italiane, calculu ce vercine usioru póte face consultându allaturat'a charta geographica. Éra mai nainte, pên a nu fi Bassarabi'a occupata de ostire turcésca si tatarésca, coprinderea Moldaviei erá de 247 óre, si 822 mil. Moldavi'a se invecinesce la apusu cu Transilvanii si cu Românii, la média-nóptecu Polonii, la média-di cu Turcii. Cu toti acestia aveau a se luptá ageru Moldovenii, pre cându 'si aperau inca libertatea, despre cari lupte éta cumu vorbesce unu scriitoriu polonu demnu de credintia: «Acesti Moldoveni prin na-«tur'a, datinele si limb'a loru, nu multu differu de Italiani, sunt ó-«meni ferosi, dar de mare virtute, nici este vreo alta ginte, care a-«vêndu o tiérra asiá de mica, se se lupte pentru glori'a resbellului cu «atâta virtute, cu atâti inimici de odata, ori co acestia i facu resbellu, «ori co se apera asupr'a loru.» Mai adauge apoi dicêndu: «Ei sunt «asiá de viteji, in câtu cu tóte aceste ginti cu cari se marginescu, in «acellasi timpu batura resbelu neincetatu si essîra invingetori, pen-«tru co Stephanu care pre timpulu parintiloru nostri domniá in Daci'a, «batù si invinse in resbellu mare, mai in aceeasi vara, pe Baiazetu «Turculu, pe Matthia Ungurulu si pre Ioanu Albertu Polonulu. *Ori-«choviu Annal.* 5 la an. 1552. Dar mai in urma dupo ce tiérr'a Moldaviei

cadiù sub puterea Turciloru, nu mai fu cercata de alte resbelle, afara de acellea indreptate incontra Turciloru, avêndu cu acestia aceiasi amici si aceiasi inimici. Numai Tatarii Nogai, carora Turcii le dedessera Bassarabi'a spre locuire, devastara Moldavi'a prin desele loru incurse si in midi-loculu pacei, aducêndu-o in miseri'a intru care se affla si astadi.

CAPU III.

DESPRE APELE MOLDAVIEI.

De abiá vei gasí in vreo alta tiérra atâtu de marginita, precumu e Moldavi'a, atâte ape impodobite cu atâte jocuri alle naturei cá acestea. Moldavi'a numera patru ape mai mari si navigabili: *Dunarea*, *Nistrulu*, *Prutulu* si *Seretulu*. *Dunarea*, de si spala numai o mica parte a tierrei suppusa astadi Domnului Moldaviei, dar totu adduce tierrei celle mai mari folóse. Co-ci afara de aceea co vasele negutiatoresci a mai multoru ginti potu se vina pre Dunare si se desbarce la Galati, adduce Moldoveniloru indemânarea de a-si tramite marf'a (1) pe Prutu la Constantinopole si la alte cetàti de pre lânga Marea-Négra, de unde nu scotu puçinu folosu. Despre undele si bunurile ei celle ascunse, tacemu intr'adinsu, fiind-co au vorbitu pre largu despre acestea acei ce au descrissu Germani'a si Ungari'a mai inainte de noi. In Dunare se vérsa *Prutulu*, odinióra *Hierasus*, la Ptolomeu *Gerasus*, la Ammianu *Porota*, la Grecii vechi *Pyretus*; ellu vine din muntii Transilvaniei, Carpatii celloru vechi, carii despartu acésta tiérra de Poloni'a, si taia tóta Moldavi'a prin midi-loculu ei. Ap'a Prutului este cea mai sanetósa din câte cunóscemu, inse cam tulbure din caus'a arinei ce pórta cu sine; ér puind'o intr'unu vasu de sticla, arin'a se assiédia la fundu, si ap'a remâne limpede si curata. Cându eram in Moldavi'a, am facutu insumi cercare, si am aflatu co o mesura de

(1) Si mai cu séma sare, miere, untu, céra, si multu lemnu, care se transpórta nu numai la Constantinopole, dar pêno si in Egiptu si in Afric'a Turciloru, pentru a construi navi si case.

100 drame apa de acésta, este cu 30 drame mai usióra de câtu o cantitate egale de apa luata din alte riuri.

Siretulu, riu propriu allu Moldaviei, se nasce din celle mai departate margini alle tierrei despre Poloni'a, si curgêndu intre acelleasi spre média-di, se vérsa in Dunare pre doue gure. Riu destullu de latu si profundu, dar fiindu pretutindene incongiuratu de paduri si de munti, ér in unele locuri impedecatu de vaduri, inca nu e pretutindene navigabile. Spre média-dî mare parte a Moldaviei e adapata de *Nistru,* odiniora *Tyras,* Grecii moderni i dîcu *Dinastris,* Turcii *Turla,* riu asiá de cunoscutu, incâtu gasescu de prisosu a mai vorbí de dênsulu. Cauta inse se adducu aminte cà Turcii pre acestu riu transpórta tóta provisiunea si apparatulu bellicu din Constantinopole prin Marea-Négra la Benderu, odinióra·si la Camenitia, astadi la Chotinu. Ap'a Nistrului e limpede, dar grea, si sanetâtii fórte stricatiósa. La Cetatea-Alba se vérsa in Marea-Négra.

Pre lânga acestea mai sunt si alte ape mai mici cari adapa Moldavi'a: *Barladulu* carele curge in tînutulu Tecuciloru, despre resaritu spre apusu, si se unesce cu Seretulu la satulu Sierbanesci. N'am pututu aflá vechiulu nume allu acestui riu. *Suciav'a,* care dete nume Suciavei, odiniora capitale a tierrei. *Moldov'a,* a carui nume origine o arretaramu mai susu, Capu I. *Bistriti'a* curge din alpii Transilvaniei, si este atâtu de répede, in câtu celle mai mari pietre le surpa din munte si le duce cu sine. *Trotusiulu,* cu apa totu atâtu de répede; sorgintea lui nu e departe de a Bistritiei. In Prutu se vérsa *Cirimusiulu,* care formédia margine intre Moldavi'a si Poloni'a. Mai giosu de acesta se vérsa Jiji'a. Er in Nistru se vérsa riulu *Reutulu,* care lânga Orchei formédia o pré frumósa insula, si *Botn'a,* care pre jumetate este a Tatariloru de Budjacu.

Peraie are Moldavi'a nenumerate. Vomu insemnáací numai celle mai insemnate, alle caroru nume le-amu pututu aflá.

Se vérsa in Seretu, *Banil'a, Molniti'a, Siomusiulu* cellu mare si cellu micu, *Vallea négra, Faraon, Racatàu, Gerulu Sohului, Milcovulu* si *Putn'a,* cari aceste doue din urma unindu-se, pórta numele de *Seretiellu.*

Pre Suciav'a o marescu *Suceviti'a, Solc'a* si *Solonetiu,*

In Moldav'a se vérsa: *Homorulu, Slatin'a, Risc'a, Némtiulu, Topoliti'a, Vallea-alba,* s. a.

Cu Bistriti'a se unesce Cracàulu.

In Trotusiu se vérsa *Taslàulu saratu* si cellu-altu *Taslàu, Oituzulu, Casînulu, Vallea séca* si *Vallea rea.*

Bârladulu se adauge cu *Barladetiulu, Sacovetiulu, Viln'a, Rebricea, Vasluiulu, Vasluetiulu, Racov'a, Crasn'a, Lohanulu, Docolin'a, Hobaln'a, Horiat'a, Smil'a, Tutov'a, Berheciulu, Zeletinulu, Corodulu.*

Cirimusiulu se nasce din *Cirimusiulu albu si negru* si din *Putill'a.*

In Jiji'a se vérsa *Siuban'a, Sitn'a, Miletinulu, Bachluiulu, Bachluietiulu, Sirc'a.*

Prutulu duce cu sine, *Colacinulu, Cosmanulu, Cuciurulu, Ciuhurulu, Basieulu, Corovi'a, Caminc'a, Caldarusi'a, Jiji'a, Gûrl'a mare, Dele, Vallea mare, Vallea Bratuleni, Mojn'a, Nirnov'a, Calmatiuiu, Lapusn'a, Strîmb'a, Sarat'a cea despre resaritu si cea despre apusu, Chighieciu, Larg'a si Ilanulu.*

In Nistru se vérsa *Serafinetiulu,* a cárui gura formédia cellu mai din urma ânghiu allu Moldaviei despre média dî, *Ciorn'a, Ichiellulu, Bîcovetiulu, Isnovetiulu, Bîcului.*

In Reutu se vérsa, *Solonetiulu, Ciuluculu cellu mare, celu micu si cellu de midi-locu, Dobrusa, Cula si Cogalniculu.*

Acestea in Moldavi'a.

In Bassarabi'a, *Cahulului, Salcea si Ialpuchulu* marescu Dunarea; *Cogalniculu,* Nistrul.

Din acestea, numai *Ialpuchulu* curge necontenitu, ér celle-alte dóue sunt ape mai multu statatórie de câtu curgetórie; de asseminea si Cogalniculu nu are sorginti, ci numai atunci se póte numi perîu, cându se imple de plouile de tómna, ér preste tóta vér'a este secu si uscatu si cá unu siantiu la vedere, pentru aceea vitele Tatariloru de Budjacu adesea se usuca pentru lips'a de apa.

Precumu riuri, de asseminea nu lipsescu lacuri (bàlti) in Moldavi'a. Dintre mai multe lacuri parte naturali, parte artificiali, merita a fi insemnate mai cu séma urmatóriele cinci.

Laculu *Bratesiu* (1), intre Prutu si Seretu, lânga Galati; latîmea

(1 Pare a se trage de la vechiulu num *Brytholagi,* mentionatu la Bonhniu dec. I libr I.

lui este de unu milliariu si jumetate italianu, lungimea de doue milliarie. Nu are sorginti, ci numai o gûrla mica si nu pré adûnca, numita *Prutetiu,* care atunci cându Prutulu cresce prin plouia, se adapa dintr'insulu. Alta data gûrl'a remâne uscata si adduce lacului putrejune. Er primavér'a cându Dunarea cresce prin topirea ometului, nu numai impinge Prutulu inapoi, ci imple si laculu cu apa próspeta si cu pesce, pre care locuitorii 'lu prindu fara ostenélla, dupa ce ap'a scade.

Laculu *Orcheiului,* lânga urbea Orcheiu, se formédia din apele Reutu si Cula, siesse milliarie de lungu, si doue de latu. Lungimea si latîmea lui o maresce unu iézu, facutu de Vasilie voevodu Albanitulu, cu scopu de a oprí ap'a si a face mori, cari adducu mari venituri. In midi-loculu lacului este o insula, nu prea mare, dar care odinióra erá impodobita cu vii frumóse si alte deosebite fructe.

Laculu *Dorohoiului,* numitu asiá de la urbea vecina de acellasi nume, nu departe de sorgintea Jijiei, demnu de memoratu pentru multîmea pesciloru ce are.

Laculu *Colacinulu,* la marginile Poloniei, demnu de a fi insemnatu mai cu séma pentru aceea, co din laturea lui boreale si cea australe curgu dóue riuri, *Colacinulu* si *Serafinetiulu,* care formédia marginile Moldaviei si Poloniei intre Nistru si intre Prutu.

Cellu din urma si cellu mai celebru este laculu lui Ovidiu, numitu de locuitori *Laculu Ovidului* (1), aprópe de Achermanu, odinióra Alba-Iulia, in Bassarabi'a, illustratu cu acestu nume, pentru co in apropiarea lui se dîce a fi fostu essilatu prea-cunoscutulu poetu romanu Ovidiu (2). Ellu se vérsa in Nistru, nu departe de gur'a aces-

(1) Nu numai Moldovenii tînu co acestu lacu se numesce asià de la poetulu Ovidiu, dar si vecinii Polonii sunt de acésta parere, si anume Sarniciu in descrierea Poloniei. Ellu dîce co laculu lui Ovidiu este intre Hypanu (dupo altii, Axiacu) si Nistru, aprópe de gurele acestuia. Acolo se vede unu muru legatu cu plumbu, care se intinde pén la mare, calle de o jumetate mill. Vedi Capu IV.

(2). Cum co Ovidiu a fostu essilatu in Sarmatia și urbea Tomi, spune ellu insusi cându dice: *Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.* De asseminea si pétr'a de mormêntu afllata de unu Polonu la Isaccea:

Hic situs est vates, quem diri Cæsaris ira
 Augusti patria cedere jussit humo.
Sæpe miser voluit patriis occumbere terris,
 Sed frustra; hunc illi fata dedere locum.

Sarnic. Annal. l. 2. c. IV et ultimo.

tuia, pre o gûrla strîmta, dar impresurata de atâtea si atâtu de intinse mlascini, incâtu preste doue milliarie italiane in latu nu poti trece cu piciorulu. Are unu podu preste dens'a, de o structura fórte vechia, precumu arata indestulu atâtu tari'a lucrului, câtu si marimea pietriloru din cari e facutu.

Tóte aceste pênací descrisse ape curgetórie si statetórie sunt pline de pesci frumosi, si mai allessu peraiele ce curgu din munti, au pastravii cei mai cu gustu, lostótie si lipeni. Acestu pesce la dîllele de postu se adduce totu de a un'a viu pre cai, pentru més'a domnésca.

Bài, ape acide si minerali, Moldavi'a ori nu are, ori nu le a descoperitu inca, póte pentru co crede co ap'a Prutului este destulla doftoria contra tuturoru bóleloru.

CAPU IV.

DESPRE TÎNUTURILE SI TÊRGURILE CELLE DE ACUMU ALLE MOLDAVIEI.

Odinióra Moldavi'a se impartiá in trei pârti: in *tiérr'a de josu*, *tiérr'a de susu*, si *Bassarabi'a*, in cari se numerau preste totu 23 tînuturi mai mici. Ér dupo ce a cadiutu Bassarabi'a prin tradarea lui Aron voda, au remasu Domniloru Moldaviei numai 19 tînuturi, si nici acestea intregi.

Tiérr'a de josu coprinde 12 tînuturi mai mici.

In midi-locu este

Tînutulu Iassiloru. Aici este urbea *Iassi*, longa ap'a *Bachluiu*, cu patru milliarie mai susu de versarea lui in Prutu. Aici e scaunulu tierrei pre care l'a mutatu Stephanu voevodu din Suciav'a, pentru ca se póta aperá tiérr'a mai bine din midi-loculu ei contra navalirei Turciloru si a Tatariloru, observându co i veniá mai cu greu a face acésta din Suciav'a, atâtu de departata de marginile barbariloru. Mai nainte de acésta erá unu satu prostu, in care abiá se assiediassera vreo trei séu patru tierrani; aveá si o móra, in care erá unu morariu betrânu, numitu *Ioanu*, câruia i dîcea si *Iassi.* Numele acestui omu a voitu Domnulu se pastredie urbea ce a facutu densulu, in care a ziditu mai ântâiu o besereca care astadi e cathedrale, inchinata S.

Nicolau, si dupo aceea, si alte palate pentru sine si pentru boiarii sei. Éra Radulu Voda a incongiuratu Iassii cu muri, altii l'au infrumusetiatu cu alte ornamente si edificie publice, asiá incâtu si astadi numera mai multu de 40 de beserici, atâtu de pétra câtu si de lemnu, cea mai mare parte prea frumosu lucrate. Mai nainte cu 50 de anni, numerându-se, s'au gasitu 12 mii case private, ér apoi, ardiêndu mai de multe ori si pustiindu-se prin incursele Tatariloru si alle Poloniloru, de abiá a remasu a trei'a parte nemistuitu. Osebitu de curtea domnésca, care trage la sine veniturile din tóta tiérr'a, siede acolo si mitropolitulu tierrei, macaru-co nu are numele de mitropolitu allu Iassiloru, ci allu Suciavei, vechiulu scaunu allu tierrei, ér in Iassi nu e in adeveru de câtu protopopia, precumu mai josu se va arretá mai pre largu.

Cu acestu tînutu se marginesce la média-di

2. Tînutulu Carligaturei, in care nu e nimicu de insemnatu, afara de *Târgulu frumosu*, optu ore de la Iassi spre Suciav'a, totu longa ap'a Bachluiu. In acestu târgu se affla o casa domnésca, preste care e pusu unu parcalabu.

Mai incolo spre apusu se intinde

3. Tînutulu Romanului, cellu d'ântâiu in care s'au assiediatu cetele Romaniloru carii s'au intorsu din Transilvani'a in urm'a incursiuniloru lui Bathie, dându-i numele loru cellu vechiu. Aici e *Romanulu*, Bonfiniu lu numesce *Forum Romanorum*, târgu si scaunu archiepiscopalu, la conflussulu Moldovei si Seretului. Doui parcalabi se rânduescu de la domnia asupra acestui târgu. Multi sustînu co aici s'aru fi assiediatu mai ântâiu pamentenii nostri reintorsi. Dar nu toti sunt de acésta parere, pentru co nu departe de acolo se vede altu locu, pre malulu resariténu allu Seretului, numitu de locuitori *Smedorova*, si ací credu unii co aru fi fostu intemeiata cea de ântâiu si mai mare urbe. Adeverulu este, co acésta a fostu innoita mai târdiu de Stefanu cellu mare si pusa érasi in vechi'a ei splendóre, dar dupo câte-va dieci de anni Petru Voda Raresiu, nu se scie din ce causa, a resipit'o érasi, si pre locuitori i-a stramutatu la Romanu.

Cu acesta se marginesce spre resaritu sub tînutulu Iassiloru si allu Carligaturei,

4. Tînutulu Vasluiului. In acestu tînutu este *Vasluiulu,* 12 óre de la Iassi, pre drumulu Dunarei, la gur'a apei Vasluiu, unde se vérsa in Barladu; erá câte odata scaunu domnescu, unde si acumu sunt casele de façia. Dupo ce domni'a s'a assiedíatu in Iassi, la Vasluiu se rânduesce unu parcalabu.

Spre média-dî se intinde de a lungulu

5. Tînutulu Tutovei, numitu asiá de la ap'a Tutov'a, care curge prin midi-loculu lui. Scaunulu tînutului este *Barladulu* longa ap'a cu acellasi nume. Barladulu erá odata mare, ér acumu e cadiutu si lipsitu de tóte frumusetiele. Acesta e scaunulu vornicului de tiérr'a de josu, dar fiindu ellu de a pururea pre longa curte, se randuescu in locu-i doui alti vornici mai mici.

Unu milliariu de locu mai josu la acellasi malu se vedu remasîtiele unei cetâti fórte vechi, ce se dîce astadi *Cetate de pamentu.* Dar nu s'a aflatu nici o temelia de casa, nici vre unu altu monumentu, din care se se póta cunósce luminatu de cine se fi fostu zidita, co nu este alta de câtu unu zidu de pamêntu, de unde póte nu fora cuvêntu credemu, co acelle zidiri voru fi fostu facute in timpurile vechi de cotra locuitorii tierrei, spre a respinge incursiunile Tatariloru.

6. Tînutulu Tecuciului, se marginesce despre apusu cu Barladulu; tînutu mare, dar nu are altu nimicu de insemnatu, de câtu miculu tèrgu Tecuciu, longa ap'a Barladulu, optu óre de la Barladu pre drumulu Galatiloru. Nu are muri; aici siedu doui parcalabi

In malulu Seretului spre apusu este

7. Tînutulu Putnei, se vede co-si are numele de la ap'a Putnei (1). Aici este *Focsianii,* têrgusioru longa riulu Milcovu la marginile tierrei romanesci. Starostele de aici administra tînutulu. *Adjudulu,* têrgusioru puçinu insemnatu, pre Seretu in susu. La piciorulu muntelui Vrancei, nu de parte de Mira, monastire intemeiata de principele Constantinu Cantemiru de fericita memoria, se vedu ruinele unei cetàti fórte vechi, dar nu s'a pututu afflá vreo urma, nici de timpulu zidirei nici alu ziditoriului. Loculu se chiama astadi *Craciuna.*

1 Se vedu inca urmele unui vechiu tèrgu cu acestu nume, totu in partea unde se pune *Poloda* Daciei antice.

La cellu-l-altu malu allu Seretului, la midi-locu intre Seretu, Dunare si Prutu, este

8. Tìnututu Covurluiului, care se chiama asiá de la siantiulu Covurluiu, care de si se intinde pre unu spatiu de optu óre, e mai multu uscatu decâtu cu apa.Ací merita mentiune têrgulu *Galatii*, care de si e de o structura si marime puçinu insemnata, dar e piati'a cea mai celebra pre tóta Dunarea. Ací desbarca, de doue si de trei ori pre fia-care annu, vase, nu numai din locurile vecine alle Marei negre, din Crime'a, Trapezuntu, Sinope, Constantinopole, dar si din Egiptu si din insasi Barbari'a, si se intorcu incarcate cu lemnu de la Moldov'a, stejaru, cornu, bradu, cumu si cu miere, céra, sare, untu, nitru si bucate, din care nu puçinu folosu scotu toti locuitorii Moldaviei. Nu departe de Galati, la gur'a Seretului despre resaritu, se vedu ruinele unei cetàti vechi, care astadi locuitorii o numescu *Giergina*. Cumu co acésta cetate a fostu intemeiata pre timpulu lui Traianu, ne incredintiéza monetele descoperite acolo in timpulu nostru, dar si o marmura cu urmatóri'a inscriptiune:

IMP. CÆSARI. DIV. FILIO. NERVÆ. TRAIANO.
AUGUSTO. GERM. DACICO. PONT. MAX. FEL. B. DICT.
XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CAL-
PURNIO. PUBLIO. MARCO. C. AURELIO. RUFO. (1)

De asupr'a acestuia pre Prutu este

9. Tìnutulu Falciiloru, in care este *Falcii*, têrgu frumosu longa Prutu. Cumu-co aici au siediutu odinióra Taifalii, me incredintiédia urmele unei cetàti vechi, ce am descoperitu eu insumi nu departe de acolo. Ceteam odata intr'o istoria manuscripta a lui Erodotu, cumu-co bellicós'a ginte a Taifaliloru locuiá la Prutu, calle de trei dîle de la Dunare, si ar fi ziditu si o cetate mare. Neputêndu eu gasi urmele ei nicaiurea la câmpu, am trimisu vro càti-va ómeni cunoscetori ai

(1) Traianu n'a purtatu allu VII consulatu. Asia dar in locu de FEL. etc. (pentru co *Fel. B. Dict.* nu insemnédia nimicu) cetesce: TRIBVNIC. POT. XVI. IMP. VI. CONS. VI.: asia se potrivesce.

Acésta nota marginale e a copiatoriului Ms. 40.—In giurulu acestui locu se pune in vechi'a descriere a Daciei, *Zusidava*.

locuriloru, cá se cerceteze in padurele celle de pre longa Prutu, dór voru puté afflá niscaiva semne din cari se se póta stabili cu óre-care certitudine adeveratulu locu allu acellei cetàti. Si viindu inapoi, ei spusera co, in padurele celle mai dese, despre apusu, in coprinsulu de cinci milliarie ital. de a lungulu apei, au gasitu fundamente de muri si de turnuri, zidite cu pétra arsa, cari, de si nu se mai vedu alte urme in càmpurile de la midi-locu, au form'a unui cercu lungaretiu. Afara de acésta, opiniunea mea se mai intaresce si prin numirea de astadi a acestui tînutu, pentru co dupa assemenarea numelui e probabile co Falcii vine de la Taifali'a.

Mai susu in laintrulu tînutului este *Hussii*, unu têrgusioru micu, dar seaunu episcopescu, insemnatu numai prin resbellulu in care Petru cellu mare, autocratorulu Russiei, cu o mica ostire a sustînutu si respinsu cu taria patru dîle de a rândulu, mai adesu repetitele attacuri alle Turciloru, la annulu 1711. Nu departe de acestu locu se vede o movila mare facuta de mâna de omu, care o numescu Tatarii *Chan Tepesi*, ér locuitorii *movil'a Rabâii*. In càtu pentru originea ei, sunt varie opiniuni. Unii dîcu co Moldovenii aru fi stinsu ací pre unu óre-care chanu allu Tatariloru cu tóta ostirea sa, si co intru aducere a minte s'ar fi ridicatu acésta movila; altii spunu co o regina a Scythiloru, anume Rabâia, scullându-se contr'a Scythiloru ce locuiau atunci in Moldavi'a, si ajungêndu cu óstea pên ací, ar fi peritu, si ací o aru fi ingropatu ai sei. Care este adeverulu, nu potu spune intr'o istoria atâtu de intunecata.

Cu acestu tînutu se marginesce la média-nópte

10. Tînutulu Lapusnei. De acesta se tineá odinióra *Tighinea*, Turcii i dîcu *Benderu*, care mai inainte inca erá fórte intarita, ér Turcii o intarira acumu si mai multu la Nistru; in timpurile nóstre a fostu loculu de scapare a regelui Sveciei in fug'a sea dupo batai'a de la Pultav'a. Turcii pên a nu li se suppune, adesu dar indesiertu batura acésta cetate, dar ceea ce nu putura cu forti'a, càstigara in urma prin fraud'a si perfidi'a lui Aron voda, caruia Moldovenii, 'i dîssera tirannu, pentru co acesta fiindu scossu din tiérra pentru crudîmea si tiranni'a cu care se purtá cotra Moldoveni, a fugitu la imperatulu turcescu si-'i promise co, de-lu va restitui in domnia, 'i va dá Tighinea cea de a-

tâte ori ceruta impreuna cu 12 sate si i-o va doná in possessiune perpetua. Placêndu Sultanului acestu daru, pe Aron lu puse érasi in domnia, ér pentru pretiulu ostenellei salle luâ cea de ântâiu cetate a tierrei si mai mare intaritura a ei contr'a Poloniloru si contr'a Tatariloru (1).

Ast-feliu astadi *Lapusn'a* este loculu cellu mai de frunte allu tînutului, la riulu de acellasi nume. Doui parcalabi rânduiti de Domnulu ingrigescu de trebile tînutului. Apoi *Chisîneulu*, la ap'a Bîculu, târguletiu de puçina importantia. Nu departe de ací se vede unu sîru de pietre fórte mari, assiediate in linia drépta, cá si cumu aru fi puse inadinsu de mâna de omu. Inse atâtu marimea pietriloru, câtu si lungimea seriei, nu ne lassa a crede acésta. Pentru co unele dintr'insele sunt in patru coltiuri de câte trei si patru coti de mari, si seriea loru se intinde preste Nistru pên in Crime'a. In limb'a tierrei se chiama *chieile Bîcului*, si prostimea crede co este o lucrare a celloru necurati, carii aru fi conjurati se astupe ap'a Bîcului. Cu adeveratu este co, mai multi Domni au cercatu se astupe albi'a aceste ape, care curge o buna bucata printre munti, vrêndu a preface in balta locurile de acolo, cari nu sunt bune de câtu pentru fênatie, dar acestu lucru nici odata nu s'a pututu adduce la calle.

Din susu de acesta pe Nistru zace

11. Tînutulu Orcheiului. Pórta acestu nume dela têrgulu *Orchei*, lânga ap'a Reutulu, têrgu nu mare, dar frumosu, si avêndu cu indestullare tóte celle necessarie vietii ominesci. Nutrimentu de ajunsu i da laculu Orcheiului, nu departe de têrgu spre resaritu, si frumós'a insula ce e formata intr'insulu, si despre care vorbiramu mai pre largu mai susu la Capu III (2).

Tînutulu cellu mai de pre urma ce este pre malulu Nistrului, o buccata buna de calle, e:

(1) In vechi'a descriere a Daciei se vede in loculu unde a fostu *Zargidava*, de si Tighinea séu Benderulu e pusu la malulu apusanu allu Nistrului, ér Zargidava la cellu resaritênu allu Prutului (póte din errórea tipariului séu a autorului).

(2) Pre malulu apusénu allu lacului se vedu in midi-loculu paduriloru celloru desse urmele unei vechi cetàti, pe care locuitorii o numescu Orchei. Judecându dupa positiunea locului, ea respunde cu *Petrodava* vechei Dacie.

12. Tînutulu Sorocei. Scaunulu lui este *Soroca*, (1) odinióra *Alchionia*, longa Nistru, sub délu, pre unu siessu; Soroc'a e mica, dar dupo timpulu in care a fostu zidita, fórte tare. Are unu muru in patru ânghiuri, fórte tare si aperatu de turnuri fórte inalte, ziditu cu bicasie, de cari sunt pline délurile de prin pregiuru. Partea din susu a acestui tînutu nu se póte cultivá pentru lips'a de lemne si de apa, si acesta e uniculu, dar nu atâtu de mare, desiertu allu Moldaviei. In chartele geographice celle bune e si insemnata acésta parte de locu cá desiertu.

Dupo perderea Tighinei, acésta cetate ne fiindu de puçina importantia in contra Poloniloru, Domnulu assiédia acollo doui prefecti militari.

Tiérr'a de susu coprinde siepte tînuturi mai mici

1. Tînutulu Chotinului, care se intinde pre din susu de allu Sorocei, pre longa Nistru, spre média-nópte. Aici este *Chotinulu*, cetate pe Nistru de cotra Cameniti'a, ce se numera intre celle mai mari cetàti alle Moldaviei (2). Acésta erá mai inainte intarita despre apusu cu muri inalti si siantiuri adenci, éro despre resaritu natur'a insasi o intarisse prin rîp'a cea répede a Nistrului si prin stâncile ei, dar in cellu din urma resbellu ce avura Russii cu Turcii, luându acestia cetatea la 1712, derîmara zidurile de partea din cóce, ér de cea-l-alta parte atâta o intarira cu noue lucrâri dupo datin'a de acumu, larginduo mai multu de jumetate, in câtu astadi merita a se numi cea mai frumósa si mai tare intre cetàtile Moldaviei. Cându erá sub ascultarea Domniloru Moldaviei, paz'a ei erá incredintiata unui comandante deosebitu, ér de cându o au luatu Turcii, o guverna unu pasia turcescu contr'a assiediamintelor de pace ce legassera cu Polonii, cá nici odinióra in cetàtile Moldaviei se nu se assiedie ostire turcésca (3).

(1) N'am pututu aflla, de unde Nicol. Costinu, scriitoriu moldovénu, dîce co in vechiu se numia Olchionia. In descrierea Daciei se pune acollo unde a fostu odinióra *Carsidava*. Marginale trassa cu cruce in Ms. *Ed.*

(2) Pare a fi *Triphulum* séu *Arcobadava* Daciei antice, déca *Clepidava*, dupa opiniunea lui Matt. Pretor, este Cameniti'a, cu tóte co acést'a e in partea meridionale, ér nu boreale a Nistrului. Marginale trassa cu cruce in Ms. *Ed.*

(3) Acésta dauna sufferi Moldavi'a din caus'a defectiunei salle. *Nota in Ms.* 40.

Spre apusu urmédia

2. Tînutulu Dorochoiului, in care este *Dorochoiulu*, târgu puçinu insemnatu, nu departe de sorgintile Jijiei. Aici e scaunulu vornicului de tiérr'a de susu, care fiindu pururea occupatu la curte, e inlocuitu prin doui vornici mai mici.

Stephanescii, târgusioru longa Prutu, in care Turcii, curatîndu riulu, se dîce co aru fi facutu unu stabilimentu navale si unu magazinu pentru ostîrea din Chotinu.

Mai in giosu

3. Tînutulu Harlaului. Aici e Hârlâulu, târgusioru micu, pre care lu administra unu deosebitu parcalabu. Târgulu *Cotnarii* este memorabile pentru viile sélle cari intrecu pre tóte celle-lalte. Administratiunea lui e incredintiata marelui pacharnicu. Locuitorii catholici au aici beserici de pétra pré-frumosu zidite.

Târgulu Botosianii, alle carui veniturí si alle partiloru lui de impregiuru le trage Dómn'a, ér pentru strîngerea loru e rânduitu unu deosebitu camerasiu.

Aceste tînuturi le incinge cá o corón̄a

4. Tînutulu Cernautiloru, care se intinde de a lungulu marginiloru Poloniei. Târgulu cellu mai insemnatu e *Cernautii*, pre malulu de média-nópte allu Prutului, administratiunea lui e incredintiata marelui spatariu. Aprópe de satulu *Cozminu*, longa ap'a Cuciurulu, nu departe de versarea ei in Prutu, se vedu ruinele unei cetàti fórte vechi, dar cu tóte cercetàrile ce amu facutu, n'am pututu affla vreo urma de intemeiatorii ei.

Pre malulu Seretului despre apusu urmédia

5. Tînutulu Suciavei, in care insemnâmu Suciav'a, odinióra capital'a Moldaviei, scaunulu domniei si allu mitropolitului, ér astadi mai tóta zace in ruine. Ea e situata longa ap'a Suciav'a, de la care si orasiulu s'a numitu asia, pre unu délu nétedu, impresurata cu muri inalti si siantiuri (1). Suciav'a aveá pre vallea délului unu suburbiu fórte intinsu. Afara de curtea domnésca, si casele boiariloru, se numerau aici patru-dieci de beserici de pétra, mai multe de lemnu,

(1) Dupa positiunea locului si óre care assemenare a numelui, o asiu crede dreptu *Sandava* vechei Dacie.

14 mii case private, cari tóte au cadiutu dupa stramutarea scaunului domnescu. Astadi sta sub ingrigirea Hatmanului.

Nu departe de Suciav'a, longa apele Suciav'a si Seretu, in cotulu Seretului, unde acesta se intórce spre média-dî, este *Radautii*, târgu si scaunu episcopescu.

Aprópe din giosu este

6. Tînutulu Némtiului, care se intinde o bucata buna intre apele Moldov'a si Bistriti'a. Ací este *Némtiulu*, cetate pre unu délu inaltu longa ap'a cu acestu nume, care din fire este asia de tare, in câtu póte se infrunte cu mândria ver-ce attacu ostile. Ea a fostu impresurata de multe ori, dar luata numai de dóue ori, odata de Turci sub imperiulu lui Suleimanu, si odata in timpurile nóstre de Ioanu Sobiesky, regele Poloniei, si nici atunci n'ar fi luat'o, déca puçinii Moldoveni ce erau intr'ins'a, dupo o impresurare de mai multe dîlle, n'aru fi fostu siliti de fóme a o inchiná Poloniloru. Mai nainte era impregiurata cu doue ziduri, si aveá numai o pórta, ér dupo aceea Turcii stricându zidulu cellu pre din afara, a remasu acumu Moldoveniloru numai cellu din laintru. Pêna a nu fi Moldavi'a supusa Turciloru, la ver-ce intêmplare de resbellu, Domnii 'si tramittea copiii si visteri'a acollo cá într'o cetate nebiruita. Inca si acumu este pentru locuitori la ori si ce timpu de resmeritia unu locu fórte siguru de scapare. Pentru aceea si Domnii mai inainte au ziditu intr'ins'a case mari, cari si acumu se potu vedé, dar nu au purtarea de grige ce li se cade. Dreptu din collo la ap'a Bistriti'a este târgulu Piétr'a.

In fine,

7. Tînutulu Bacaului, preste care este unu vornicu, cu scaunulu in Bacâu, târgu situatu intr'o insula a riului Bistritiei, vestitu pentru abundanti'a mereloru si altoru fructe. Are si unu episcopu catholicu, care se numesce de Bacâu, pentru co in tînuturile de pre longa munte sunt multi supusi moldoveni, numiti catholici dupo nationalitatea si religiunea loru, pre carii i'a assiediatu acollo Stefanu Voda, dupo ce a biruitu pe Matthia regele ungurescu, si i-a impartîtu prela boiarii sei. Este de insemnatu satulu Cantemiresciloru din tînutulu Romanu, numitu *Pharaoni,* ai carui locuitori mai bine de 200 familie toti sunt catholici, si au o besereca de pétra fórte vechia. *Ocn'a*

si *Trotusiulu* longa ap'a Trotusiu, târguri memorabili pentru salinele escelente ce se gasescu impregiurulu loru. Pre aici e intrarea cea mai larga din Moldavi'a in Transilvani'a.

Bassarabi'a era odinióra a treia parte a Moldavei. Totu pamêntulu ei este siessu, nu are déluri nici codri, se adapa numai cu Ialpuchulu, care curge necontenitu; neavêndu riuri nici fòntâni, ca se scape de lipsa de apa, locuitorii sunt nevoiti a sapá putiuri fórte adênci, si in locu de lemne se folosescu cu baleg'a viteloru, cu acésta dupa ce o usuca la sóre, 'si incaldiescu colibele. Acésta parte de tiérra fu subjugata de Turci inainte de a li se suppune tóta Moldavi'a. Astadi nu mai sta sub domni'a Moldaviei, cu tóte ca orasiele si satele de pre longa Dunare pêna in dio'a de astadi sunt pline de Moldoveni carii urméza legea crestina si rabda tirani'a Turciloru si a Tatariloru Ceilalti locuitori sunt parte Tatari, parte Turci, suppusi ascultàrei Seraschérului. Bassarabi'a se imparte astadi in patru tînuturi: allu Budjacului, Achermanului, allu Chiliei si Ismailului.

In midi-loculu acestei pàrti de pamêntu este

1. Budjaculu care s'a datu spre locuintia Tatariloru de Nogaia, carii se dîcu unii de Budjacu, altii de Belgradu, pentru co pe la annulu Hegirei 976, adeca 1568 de la nascerea Domnului, chanulu Crimeei cercându, din ordinea lui Selimu II, se impreuneze Donulu cu Volga, mai bine de trei dieci mii familie de Tatari Nogai, din cei ce erau suppusi imperiului russescu, se desfacura de Russi si se retrassera in Crime'a. Dar fiindu-co in acésta peninsula nu incapeau, li se dete altu locu de assediare in tînutulu Budjacului. In curgerea timpului, mai venindu apoi si alte mai multe familie din Nogaia, asia se immultîra acesti Tatari, incâtu astadi mai co nu sunt mai puçini la numeru de câtu celle-l-alte órde scitice. Se impartu in doue spiçe, *Orak-ugli* si *Orumbet-ugli*, sî-si pastréza genealogiele cu ingrigire. Dupa datin'a loru parintésca, viéti'a si-o petrecu pre câmpu liberu; târguri nu au, afara de *Causiani* longa riulu *Botna*, care attinge prea puçinu acestu paméntu. Dar cum co acésta provincia se bucurá odinióra de orasie destullu de frumóse, se vede luminatu din ruinele vechieloru zidiri ce se gasescu pre ici si pre collea, intre altele ruinele unei preâ vechi cetàti la malulu Nistrului, care se chiama astadi *Tartarpunar*,

adeca putiulu Tatariloru. Aceste ruine se affla de a supr'a pre o stânca fórte inalta, din allu cărei picioru curge o sorginte fórte limpede. Dar nici o inscriptiune nici alta urma de cine ar fi intemeiata, nu s'a pututu descoperi. Nu departe de gur'a Ialpuchului inca se gasescu urmele unei cetăti mai vechi, cari de comunu se chiama *Tint*. Stefanu cellu Mare o ridicasse din ruine, ér dupo aceea Turcii o assemenara pamêntului, incâtu astadi de abia i se póte arretá loculu unde a fostu. Din ruinele ei se ridicà unu altu târgu in dreptulu cellui vechiu, care infloresce si astadi si se chiama Tobacu, langa Mareanégra, póte in loculu unde erá vechiulu *Aepoliu*.

2. Tînutulu Achermanului. Aici e *Achermanulu*, locuitorii i dîcu *Cetate-Alba*, Romanii i dîcea Alba-Iulia, Grecii *Moncastron*, Polonii *Bielogradu*, pe tiermurii mărei negre, cetate destullu de mare si fórte intarita. Cându se tînea de Moldavi'a, o guverná marele logofetu; astadi o guverna unu Aga de ianiciari. In timpulu din urma s'a renumitu prin Sântulu Ioane cellu nou, care a sufferitu mórte de martiru sub tirani'a turcésca. Remasîtiele acestuia facetórie de minuni impreuna cu tóte odórele daruite din indurarea Domniloru, le-a luatu si le-a dussu din Moldavi'a Ioane Sobiesky, regele Poloniei, pre cându se laudá co ellu se ostia pentru besereca si pentru Christu, dându-i ajutórie banesci pap'a de la Rom'a.

Mai in giosu pre tiermurii Dunarei se intinde

3. Tînutulu Chiliei. Aici e cetatea cea de frunte *Chilia* (1), odinióra

(1). Moldovenii si Turcii dîcu Kilia, Grecii de astadi *Lycostomon* (reu, dupo parerea mea, altii *Lytrostomon* si *Lythostroton*, vedi Leunclaviu Pand. 146). Bonfiniu cu unii vre s'o chiame *Achillea*; Stanislau Sarniciu vré se créda cà acésta ar fi cetatea *Tomos*, celebra prin essiliulu lui Ovidiu Nasone. Care din aceste differite opiniuni alle autoriloru se fia mai intemeiata, eu unulu nu potu se judecu. Avêndu inse óre-care cunoscintia a acestoru locuri, nu ne induoimu a spune ce credemu. Daca cetatea Tomi, faimósa prin essiliulu poetului Ovidiu, e numai un'a singura, apoi ca negressîtu nu pote fi aceea care in tabl'a descrierei Mysici vechi se assiédia la midi-loculu tierrei la rîulu Naxu, cò-ci istoricii carii facu mentiune de acea cetate, aréta chiaru contrariulu, si mai cu séma Ovidiu insusi spune ca e essilatu in pamêntulu sarmaticu : *Ne mea sarmaticum contegat ossa solum*. (Nu cumva óssele melle se le accoperia pamêntulu sarmaticu.) Asia-dara si cetatea Tomi era in Sarmati'a. Acellasi poetu descrie apele Sarmatici, adeca Tyrate si Boristene, care vede ori-cine, câtu suntu de departate de Naxulu Mysiei. Acésta se confirma si prin epitafiulu poetului, taiatu in pétra, ce

Lycostomon, la gur'a septentrionale a Dunarei, numita totu astu-felu de corabiarii greci, pentru cò se pare cò-si vérsa ap'a cá dintr'o gura de lupu. Ea nu este asia de mare, dar e o piatia celebra, cercetata nu numai de vasele cetatiloru maritime de prin pregiuru, dar si de altele mai departate, de la Egiptu, Veneti'a si Ragus'a, cari se incarca de ací cu céra si cu pei crude de boui.

Locuitorii sunt nu numai Turci, ci si Evrei, crestini, Armeni, si altii de alte natiuni, pre carii toti 'i administra unu *Nasir*. Pre timpulu imperatiei lui Suleimanu Moldovenii o au prefacutu in cenusia, si de atunci n'a mai pututu ajunge la stralucirea ei de mai inainte.

Pre tiermurii Dunarei din laintru este:

4. Tînutulu Ismailului. Ací merita a insemna:

Ismailulu, caruia Moldovenii 'i dîcea odinióra *Smilu*, cetate care nu e de despretiuitu, cu óste turcésca comandata de unu *Mutecveli*.

Cartalu, la Dunare, unde se vérsa Ialpuchulu, in dreptulu *Isaccei*, intaritura nu prea insemnata. La 1711, cându avura Turcii resbellu cu Russii, ací facura unu podu preste Dunare spre a trece ostirea in

ni-lu facù cunoscutu Stanislau Sarniciu, spuindu-ne cumu unu nobile polonu descoperî la Isac o pétra cu urmatória inscriptiune:

Aci zace poetulu, pre care urgi'a Cesarelui lu scósse din pamêntulu patriei. De câte ori bietulu a vrutu se móra in pamêntulu nascerei, dar in desiertu: éta loculu ce-i dete sórtea. Poetulu mai spune, ce nenorocire e a trai intre Bessi si Geti. De unde resulta invederatu, co ellu a fostu essilatu in Sarmati'a, la Tyrate séu la Boristene, unde era acea cetate numita Tomi. Dar se cercetâmu pe scriitorii vechi. Sozomenu, istor. eccles. cartea VI, c. 20, scriindu despre locuinti'a Scitiloru, acésta ginte, dice, are mai multe orasie, sate si castelle, dar cea mai de frunte este Tomi, cetate mare si avuta, assiediata la marea négra, din vechiu si péna astadi are aici scaunulu seu unu episcopu, care sta in fruntea bisericei intregei ginte. Deci in timpulu de care vorbimu (adeca sub imperiulu lui Valentinianu si Valente) administrá beserec'a Britannione; atunci venisse la Tomi si imperatulu Valente, si mergêndu la besereca, episcopulu nu voí se se impreune cu densulu cá unu Arianu ce era, deci lassându pre imperatulu singuru, ellu trecù cu totu poporulu in alta besereca. Maniându-se imperatulu tramise in essiliu pe Britannione, dar nu trecù multu si-i dete voia se se reintórca, pentru cà vediêndu, credu eu, mâchnirea Scitiloru din caus'a essiliului episcopului, nu puçinu se temea de Sciti, carii era unu poporu tare, si dupa positiunea locului, necessariu imperiului romanu, pentru a impedeca si respinge attacurile barbariloru ce locuiau in acelle pàrti de locu. Astfeliu impedecà incercarea imperatului acestu Britannione, omu insemnatu in tóte, si plinu de virtuti, in câtu 'lu laudau fórte Scitii.

Moldavi'a. Pentru paz'a cetàtii e rânduitu unu comendante numitu *Dizdar*.

Reni, cumu i dîcea Moldovenii, ér Turcii i dîcu *Timarova*, cetate de aceeasi ordine, nu departe de gur'a Prutului in Dunare. De si sta sub puterea turcésca, nu se afla ací nici unu turcu; ostasii toti sunt crestini, toti Moldoveni, prefectulu loru, totu crestinu, numitu *Besliagasi*, sta sub pasi'a de la Silistria, care totu de a un'a e seraschieriu.

Acestea erá mai tóte cetàtile si orasiele Moldaviei, cari inflorià pre cându erá libere, si apoi au cadiutu prin tirani'a cea nedrépta si inimica inflorirei lucrului publicu. Despre intemeiatorii loru tacu istoricii vechi si noui, inscriptiuni si monumente inca nu se descopere. Nici o urma din care se se póta vedé timpulu séu poporulu ce le au intemeiatu, nici o inscriptiune pre muri, afara numai cându vre unu principe le a restauratu. Numai Suciav'a are in zidurile ei o pétra mare, in care sunt sapate siepte turnuri, accoperite cu ua coróna imperiale, pe care o tînu doui lei. Afara de acésta, se mai vede in temeli'a turnuriloru o pétra, in care stau doui pesci solzosi, cu capetele in josu si cu cόdele in susu, si sub densii capulu unui bouru, ér in córnele acestuia o stea cu siesse radie. Fiindu inse cò capulu de bouru s'a assiediatu cá stema a tierrei numai dupo a dóu'a venire a Romaniloru in Moldavi'a, precumu arretaramu la Cap. I, se intiellege co acea pétra inca arréta mai multu innoirea ziduriloru, de câtu intemeiarea loru. Apoi toti istoricii nostri sunt intr'unu cuvêntu, cum co Moldovenii, cându se intórsera din Maramuresiu in vechi'a loru patria, au gasitu orasie si cetàti desierte de locuitori, de unde se vede co intemeiarea datéza din timpuri mai departate. Acésta se mai probéza si prin modulu structurei ziduriloru in celle mai multe cetàti, cari nu sémena decâtu a architectura romana, afara de prea puçine de cari arretaramu mai susu ca sunt facute mai in urma spre aperare in contra incursiuniloru tatare. Dar prob'a cea mai de frunte sunt màrturiele celloru mai buni istorici romani, din cari se vede co, imperatulu Traianu a addusu in Daci'a mari colonie romane, si urmatoriulu seu Adrianu, cedêndu barbariloru mai multe provincie orientali, a fostu opritu de a parasì Daci'a numai de frica se nu fia nímicite de

barbari acelle colonie. Adauge apoi monumentulu sempiternu allu acestui lucru, adeca

VALLULU IMPERATULUI TRAIANU, care pen in dio'a de astadi pastréza numele intemeiatoriului seu, despre care me miru cumu de nu memoréza nici unulu din vechii séu nouii istorici. Acesta, dupo cumu l'am vediutu eu insumi, incepe cu doue siantiuri de la Petrovaradinu in Ungari'a, si de acì pên la muntii *Demarcapu*, adeca pen la Pórt'a de ferru, se intinde apoi cá unu simplu siantiu prin tóta Romani'a si Moldavi'a, taia prin Prutu la satulu lui *Traianu*, prin Botna la târgulu Causiani, si trecêndu prin tóta Tatari'a, se termina la ap'a Donului. Pen astadi are o adencime de 12 coti, de unde nu fora cuvêntu putemu cullege, co spatiulu vallului cându s'a facutu, va fi fostu inca pre atâtu de latu si profundu. Care asia fiindu, nu se póte admitte de locu aceea ce voira unii se affirme (1), co orasiele Moldaviei aru fi fostu intemeiate de Genuesi. Pentru cà ostirea romana care de a pururea se afflà acollo assiediata in mare numeru, n'ar fi pututu sta fara orasie si fara acoperemêntu, si nici se póte crede co Genuesii, carii numai pentru negotiu veniá de se assiediá la mare, aru fi petrunsu in interiorulu Moldaviei, si co aru fi intemeiatu orasie in locuri ce servescu mai multu pentru agricultura decâtu pentru comerciu. Éra daca ar sustîné cineva, co elle aru fi intemeiate de Dacii cei vechi, pre cându lucrurile loru infloriau pre timpulu domniei lui Decebalu, si co dupo aceea le au occupatu Romanii si au assiediatu intr'insele colonie, noi unii n'amu cutediá se contradîcemu.

CAPU V.

DESPRE MUNTII SI MINERELE MOLDAVIEI.

Despre appusu, unde Transilvani'a se marginesce cu Romani'a, Moldavi'a mai preste totu e impresurata cu munti inalti, de unde

(1) Bielski, p. 239, dice, có Pacinatii si Comanii aru fi Litvani, carii dupo ce au essîtu din pàrtile Bosporului Cimmerianu, mai ântàiu legara amicitia cu Genuesii cari ținea Bosporulu, si có acestia impreuna cu Moldovenii si Bessarabenii aru fi zıditu cetàțile *Mancob*, *Kerkel*, *Krimu*, *Azovu*, *Caffa*, *Chili'a*, *Moncastru* si *Tergoviscea* s. c

Romanii o numiá si Daci'a muntósa; ér cea-lalta parte a ei despre resaritu, are câmpi fórte producetori. Muntii sunt invescuti din fire cu arbori frugiferi, si pomi, cari pre aiurea cauta ai produce prin arte. Printre munti curgu pêraele celle mai limpedi, cari se vérsa de susu cu sunetu desfetatu si assémena aceste pàrti de locu cu celle mai frumóse gradini. Câmpii dau cu indestullare semenaturi, pe cari aerulu rece allu muntelui nu le lassa a cresce.

Muntele cellu mai inaltu este *Ciahlàulu*, care de era cunoscutu celloru vechi, nu era se fia mai puçinu celebru in fabulele loru, de câtu Olimpulu, Pindulu sêu Pelia. Ellu se affla in tînutulu Némtiului, nu departe de sorgintea Taslàului; midi-loculu lui totdeauna e acoperitu de nea, ér verfulu lui nici odata, pentru cò pare a fi mai inaltu de câtu nuorii cei de nea. Din pisculu lui, care se inaltia fórte in form'a unui turnu, se vérsa unu perêu fórte limpede, si cu mare sunetu se repede preste stânci in Taslâu. In midi-loculu muntelui se vede o statua de pétra, fórte vechia, de cinci coti inalta, care representa o baba incungiurata de 20 oi; dintru a careia parte firésca curge necontenitu unu isvoru de apa, si cu greu póte cineva se intielléga, déca natur'a si-a aretatu in acestu monumentu jocurile salle, séu déca s'a lucratu astu-feliu prin màna vreunui maiestru iscusitu. Pentru cò acésta statua nu are o base pre care se fia assiediata, ci e impreuna crescuta cu restulu stâncei, ér pantecele si spatele i sunt libere, si macar de s'ar admitte cò crepaturile s'aru fi unsu cu óre care varu artificiosu, precumu insîne nu negâmu co assemini descoperiri alle celloru vechi se voru fi perdutu in cursulu timpului, dar totu nu póte lesne se se intielléga, in ce chipu acellu canallu s'a addussu prin picioru in partea naturei, pentru co prin pregiuru nicaiure nu se vedu urme de fontâna séu vre o albia de apa. Se póte cu adeveratu se fia servitu pagàniloru pentru cultulu idoliloru, ai carui servitori erá obicinuiti ori prin midi-lóce firesci, ori prin farmece a face lucruri cari se aduca minuni si cugetâri de dumnedieire pentru multîmea cea lesne credietória.

Inaltîmea cea mare a muntelui se póte cunósce din aceea, cò ellu tocmai de la Achermanu, care cetate este de 60 óre departata de densulu, cându cerulu e limpede, la apunerea sórelui, se póte vedé totu

asia de curatu, ca si cându aru fi aprópe, ceea ce nu sciu daca s'ar puté dîce si pentru celle mai vestite piscuri. Pre délurile de prin pregiuru se gasescu intiparite in pietre, urme de cai, de câni si de passeri, asseminea ca cându ar fi trecutu pre acollo vre o callarime mare. Locuitorii spunu multe fabule despre acestu lucru, dar care este adeverulu, cerceteze scrutatorii naturei cei doritori de sciintia.

Mai este inca si unu altu jugu de munte, ce se numesce de locuitori *Incul*, spre mêdia-nópte, langa ap'a Cirimusiulu, in unghiulu unde se intêlnescu marginile Moldaviei cu alle Poloniei si alle Transilvaniei, care pentru inaltîme nu e de a se assemena cu cellu de ântâiu, dar nu mai puçinu e de insemnatu pentru unu altu deosebitu jocu allu naturei, care aiurea nu s'a mai vediutu. Adeca: locuitorii cullegu rou'a ce cade pe frundiele erbiloru mai nainte de a resari sórele, si punêndu-o intr'unu vasu, gasescu pre de a supr'a apei plutindu cellu mai frumosu untu, care nici la mirosu, nici la flóre, nici la gustu, nu se deosebesce de untulu celu-altu. Dar acésta nu se face preste totu anulu, ci numai in trei luni, martiu, aprile si maiu, ér in celle-alte luni mai umede séu mai calde nimicu asseminea nu se affla. Untulu acesta are in sine atâta putere nutritiva, in câtu ouile suindu-se la munte spre pasiune in acellu timpu, se innéca de mult'a grassime. Pentru aceea pastorii, carii sciu acésta, 'si oprescu turmele in lunile acellea numai la pólele muntelui.

Muntiloru nostri nu lipsescu nici acelle daruri cari aducu muntii, adeca minerele metalice. Inse in timpurile vechi, atâtu indestullarea Domniloru, câtu si lips'a de baiasi, opria saparea loru. Ér in timpurile nóstre au impedecatu pre Moldoveni sciut'a lacomia a Turciloru, si fric'a co de voru amblá sapându, voru perde impreuna cu tiêrr'a si ostenél'a si fructele ei. Dar cum co muntii nu sunt seraci de acestu feliu de comori subterrane, ne adeveréza paraele ce curgu dintr'insii. Pentru co acellea fiindu ânguste, si implêndu-se de multe ori cu apa de plóia séu cu topirea ometului, se vérsa din gûrl'a loru, si dupe ce scadu érasi retragêndu-se in albi'a loru, remâne in loculu unde s'au versatu, arina, in care se gasescu multîme de grauntie de cellu mai curatu auru, pre care le stringu Çiganii, si curatîndu-le, scotu auru dintr'insele, in câtu potu se aduca Dómnei, soçiei Domnului, in

totu anulu in locu de tributu patru ocale, cari facu 1600 drame. Pre malulu Nistrului, in tînutulu Chotinului, nu departe de cetate, se gasescu globuri (ghiulele) de ferru, produse de insasi natura, cari sunt asia de rotunde , incâtu fara a le mai lucrá, se potu intrebuintiá la tunuri. Inse materi'a loru este atâtu de prósta, in câtu la nimicu nu póte se servésca, pêna a nu se topi in focu. Mai inainte pên a nu se luá Chotinulu, le carrá cu gramad'a la Camenitia. Ér astadi credu co cu greu voru permitte Turcii, ca spre stricatiunea loru se le strînga Polonii, se le aiba cu indestulare la resbellu. In tînutulu Bacâului, nu departe de târgulu Trotusiulu, sunt saline fórte avute, pre cari locuitorii le numescu *ocne*. Acolo nu e trebuintia de nici o maiestria pentru curatîtu, ca-ci sapându pamentulu de unu cotu séu doui de adêncu, se gasesce sare prea-curata, care se stravede ca christalulu séu porphirulu, nefiindu amestecata cu pamêntu câtu de puçinu. Si aceste saline nici odata nu ieau finitu, macaru de si lucréza intr'insele multe sute de ómeni. Pentru co in totu loculu unde se taia tablele séu drobii cei de sare, lassa intr'unu locu si intr'altulu, columne de acestu chrystallu de sare cari se spriginésca pamentulu si boltitur'a, si se aiba locu de a se latî vinele celle nóue, si asia apoi boltele acestea, atâta se implu de sare, pêna in dóue-dieci de anni, in câtu nici se cunoscu ca au fostu desiertate vreodata. Si se gasescu intr'insele une-ori pesci intregi impreuna crescuti, carii nu se deosebescu de locu de pescii cei firesci carii se prindu prin riurile de prin pregiuru.

Si intr'alte locuri se mai gasescu multe saline de acestea , inse Domnii au opritu se nu se destupe, pentru cá nu fiindu prea-multa sare se'i scadia pretiulu, fiindu-co acelle ce se lucrédia , ajungu indestullu pentru trebuintia. Inca si déluri intregi sunt in Moldavi'a, cari se vedu a'fi pline de sare, luându-se faci'a pamentului de asupr'a loru. De la acésta sare nu numai domni'a, dar si tóta tiérr'a are mare folosu, co osebitu de locuitori, vinu si de la Budjacu, si de la Crimea, inca si din alte tierri mai departate si o cara in toti anii cu corabiele.

Nitrulu (Silitra) lu facu mai in totu loculu, pentru cà mai totu pamentulu Moldaviei e negru si plinu de nitru.

Pre Taslaulu saratu, nu departe de satulu Moinesci, in tînutulu Bacàului, curge dintr'unu isvoru pecura cu apa amestecata, cu care se servescu tierranii pentru unsulu caraloru, si dîcu co, déca s'ar puté scurge bine de apa, ar fi cu multu mai buna pentru trebuinti'a casei, de câtu aceea ce se scóte din arbori.

CAPU VI.

DESPRE CAMPIELE SI PADURILE MOLDAVIEI.

Câmpii Moldaviei carii sunt laudati pentru fertilitatea loru atâtu de istoricii cei vechi câtu si de cei noui, intrecu cu multu bunetàtile muntiloru pentru cari vorbiramu mai susu, cà-ci aceia cari sunt in midi-loculu celloru mai multe tînuturi ce sunt despartîte prin délurile si apele Moldaviei, macar cà nu-i mai grigesce nimenea, dar totu 'si dau fructele loru la toti. Semenaturele cari nu se potu semená la munte pentru recélla, crescu atâtu de frumosu pre câmpii acesti netedi, in câtu grâulu in annii cei bine producêtori 'si da sementi'a sa locuitoriloru cu dóue-dieci si patru de parti mai multu, secar'a cu trei-dieci de pàrti, ordiulu cu siesse-dieci de pàrti, ér meiulu, de nu va vedé cineva insusi, cu greu va crede, cà-ci asseminea 'si da sementi'a sea cu trei sute de pàrti mai multu de câtu semenatur'a. Pentru ovesu nu este Moldavi'a asiá producetória, cá pentru celle-lalte semenaturi, si nici este intrebuintiatu pên la atâta, pentru co caii se nutrescu cu ordiu in locu de ovesu. Meiulu cresce fórte frumosu in tiérr'a de josu, de unde si au ai nostri proverbiulu, co meiulu in tiérr'a de josu, şi merele in tiérr'a de susu nu au cója. Pre acesta macinându-lu, 'lu frementa si-lu facu pâne, si-lu manânca mai vertosu cu untu, cându este caldu. Nu livedi se gasescu pre câmpii acestia, ci chiaru paduri intregi cu arbori frugiferi. Acestea crescu din fire la munte, ér la câmpu se altuescu, si pentru aceea sunt si mai cu gustu; si indestularea pómeloru este asiá de mare, incâtu Polonii cându aveá in timpurile vechi se mérga la óste la Moldov'a, credeá co nu au trebuintia de alta provisiune, dicêndu co pómele cari sunt cu indestulare in tiérra, le ar fi de ajunsu pentru tóta óstea. Inse prin

asiá mare lacomia ce aveau la acestea, 'si causara de multe ori bóle, prin cari au cadiutu mai reu de câtu prin armele inimiciloru, si apoi s'au si invetiatu a se pazi mai bine de densele. Dar viile de frunte ce se intindu pre o bucata buna de locu intre Cotnariu și Dunare, intrecu pre tóte celle-alte bunetàti alle tierrei; fecunditatea loru e asiá de mare, in câtu numai unu pogonu, care e unu spatiu dé 24 orgii patrate, da câte patru si cinci sute vedre de vinu. Cellu mai bunu vinu se face la Cotnariu, unu têrgu în tînutulu Harlaului; dar afara din tiérra nu e cunoscutu, cò-ci daca 'lu scotu din tiérra, si-lu ducu pre apa séu pre uscatu, si nu au vasele buna purtare de grija, 'si perde puterea. Éra eu indrasnescu a-lu socoti de cellu mai bunu de câtu tóte celle-lalte vinuri alle Europei, mai bunu chiaru de câtu cellu de Tocai'a, co tiindu-lu cine-va in cellariu adencu si boltitu, dupà cum e obiceiulu la noi in tiérra, trei anni de dîlle, apoi intru allu patrule annu capeta atàta putere, incâtu arde cá vinarsulu. Cellu mai mare beutoriu de abia póte se bea trei pachare se nu se imbete, inse nu aduce durere de capu. Flórea lui este osebita de a altoru vinuri, cò-ci este verde, si de ce se invechiesce, se si mai inverdiesce. De acolea spre média-nópte, nu mai sunt alte vii cari se póta face vinu bunu, asiá in câtu chiaru in partea muntelui Cotnariu despre média-nópte inca nici unu struguru macaru nu se cóce, dupa cumu mai de multe ori s'a facutu incercare. Astfelu se vede co natur'a lipsindu de producerea vinului celle-l-alte tînuturi despre média-nópte, si-a aretatu tóte puterile salle numai la acestu locu. Dupa vinulu acesta se socotesce a fi mai bunu acella care se face la Hussi in tînutulu Falciiloru; allu treile cellu de Odobesci in tînutulu Putnei pre Milcovu, allu patrule allu Nicoresciloru in tînutulu Tecuciului pre Siretu, allu cincile de la Greceni in tînutulu Tutovei pre Berheciu; si allu siessele acellu din viiele de la Costesci, totu din acestu tînutu; osebitu de alte locuri cu vii mai próste, pre cari le trecu acumu cu vederea. Aceste vii nu servescu numai pentru trebuinti'a locuitoriloru, ci inca pretiulu cellu micu allu vinului, trage la sine si pre negutiatorii rusșesci, poloni, cazaci si ardeliani, ba inca si pre cei unguresci, si ducu pre totu annulu in tierrile loru multîme de vinu, macaru cò nu intrece cu bunetatea pre allu loru.

Bassarabi'a mai nainte pêna când era a Moldoveniloru, inca nu aveá vii slabe, ér dupa ce a venitu sub puterea Turciloru, hulitorii de vinu, au cadiutu si acellea, si acumu numai crestinii carii locuescu in tînutulu Chiliei si allu Ismailului, mai tînu vreo câte-va vii, din cari abiá scotu atâta vinu, câtu le este pentru trebuinti'a loru.

Cu *codri* forte multi se mândresce Moldov'a, atâtu lemne de taiatu, câtu si arborii frugiferi. Lucratorii de corabie cauta mai vêrtosu stejarii moldovenesci, si-i lauda a fi mai buni pentru corabie, de câtu totu cellu-l-altu lemnu, si mai tare in contra cariului. Inse ei au intiellesu la acestu lemnu, co de nu curatia bine coj'a cea alba ce acopere acesti arbori mai inaîntru, si se intempla de remâne câtu de puçina, apoi in scurtu timpu causédia totu lemnului borte de cari, ér din contra, curatîndu'i bine peliti'a acésta, acestu lemnu nici preste o suta de anni nu'lu vatema, nici timpulu, nici aerulu, nici ap'a. Doui codri au fostu la Moldoveni mai vestiti decâtu toti ceialalti, adeca allu Cotnariului si allu Tigheciului. Allu Cotnariului este aprópe de târgulu de acestasi nume, si nu s'a facutu din fire, ci insasi industri'a umana i-a datu origine, co-ci pre timpurile lui Stefanu Voda cellui mare, era acollo numai unu câmpu mare gollu, ér dupo aceea Polonii cu o óste mare assiediându-se cu castrele pre câmpulu acella, si strimtorîndu-i Stefanu voda, i-a batutu, si luându-le castrele, i-a pusu in fuga, pre mai multi i-a omoritu, si peste doue-dieci mii au prinsu, dintre cari cei mai multi nobili. Pentru rescumperarea loru indemnându-lu regele polonu cu o mare suma de bani, n'a primitu Stefanu, pentru co nu erá iubitoriu de argintu, ci a voitu mai vertosu se-si faca unu semnu de biruintia, care se-i vestésca vitejiele si in vécurile viitórie. Spre acestu finitu, a injugatu pre toti Polonii la plugu, si a poroncitu de a aratu totu câmpulu acella, pre care se intêmplasse resbellulu, de doue milliarie de lungu, si de unu milliariu de latu, şi a semenatu pre densulu ghinda, care erá preparata spre acestu scopu, din care a crescutu acumu paduri indestullu de largi si de frumóse. Moldovenii le numescu astadi *Dumbravile rosie*, pentru co s'au udatu cu sângele Poloniloru. Éra Polonii le numescu *Bucovina*, si nici odata nu memorédia fara de lacremi acestu locu.

Altu codru din collo de Prutu, la marginile Bassarabiei, ce se chiama *Thigheciu*, coprinde inlaintru mai la trei-ḑeci de milliarie italiane, si este pentru Moldoveni aperarea cea mai tare contra Scythiloru, cari de multe ori o-au attacatu, dar nici odata nu o-au luatu. Copacii de si sunt forte inalti, dar asiá suntu de desi, in câtu nici unu pedestru nu póte se strabata, fara numai pre poteci cari sunt sciute numai de locuitori. Mai nainte se numerá pre acollo preste 12 mii de locuitori, cari erau ostasii cei mai viteji in tóta Moldov'a, éra acumu dupa resbellele si caderile cele multe de abiá au remasu doue mii. Acesti ómeni au cu tatarii megiesi de la Budjacu, o invoélla, cá pre totu annulu se le dea o suma de grindi, pentru co in Bassarabia mai totu de una e lipsa de lemnu. Acésta invoélla o pazescu si pîna in dioa de astadi fórte; ér candu tatarii voiescu se calce preste tocmélla si se iea lemnu mai multu, care de multe ori se si intempla, atunci locuitorii se apera cu mâna intrarmata, si de multe ori invingu pe tatari.

CAPU VII.

DESPRE ANIMALELE SELBATICE SI DOMESTICE.

Depsre animalele ce sunt in Moldavi'a de asseminea cá si in celle-l-alte tierri de prin pregiuru, nu e tréb'a nóstra cá se facemu o descriere asiá de lunga, pentru co noi nu ne amu apucatu cá se aretàmu turmele cele ce ambla prin codri, adeca cerbi, ciute, caprióre, vulpi, resi si lupi, ci numai se spunemu acea ce amu afflatu cu osebire la animalele moldovenesci. Si asiá 'mi adducu a minte, co la noi sunt trei genuri de oui, acelle de munte, de Soroc'a, si celle selbatece. Dar nu se scie bine, câte si câtu de mari turme de oui se affla la munte, pentru co tóté partile Moldaviei despre apusu cari nu sunt asiá bune pentru semenaturi, servescu pentru pasiunea ouiloru, cu care se tînu mai vêrtosu locuitorii de pre acollo.

Pentru aceea negutiatorii greci ducu la Constantinopole pre totu annulu oui de acestea ce se numescu in limb'a turcésca *Kyvirdzik*, mai multu de 60 mii pentru bucatari'a sultanului, pentru co carnea

loru se socotesce de turci mai multu de câtu tóta alta carne, atâtu pentru gustulu ei cellu bunu, câtu si pentru usiurinti'a mistuitului. In trei locuri se gasesce deosebitu buna pasiune: in Campulu-lungu russescu pre Putilla, in Campulu-lungu moldovenescu pre Moldov'a, si pe muntele Vrancea in tînutulu Putnei. La câmpu sunt ouile cu multu mai mari, inse mai puçine de câtu la munte, si dintre acestea suntu de a se socotí deosebitu acelle ce sunt in tînutulu Sorocei, cò tóte au câte o cósta mai multu de câtu celle-l-alte, si câtu traiescu nu o perdu. Ér trecêndu-le in altu tînutu, féta miei la allu treile annu, ne avendu decâtu numai cóstele obicinuite, si asseminea si alte oui de pre aiurea, aducêndu-le in tînutulu Sorocei, mielulu la annulu allu treile va intrece pre muma-sea cu o cósta. De câtu acestea mai cu multu deosebite sunt ouile celle selbatice, cari cu greu se voru gasi si pre la alte locuri. Buz'a loru cea de a supra spendiura in josu de doue degete mari, pentru aceea sunt nevoite cá se pasca mergêndu inderetu; si grumazulu loru, fórte scurtu, e çépenu, fara de incheiatura, pentru aceea nu potu se-si intórca capulu nici in drépt'a nici in stâng'a; si piciórele loru sunt scurte, inse atâtu de iuti, in catu nici cânii cându le gonescu mai nu potu se le ajunga; si adulmecarea loru este atâtu de aspra, incâtu de unu milliariu nemtiescu departe adulmeca pre venatoriu séu pre fér'a care vine cu vêntulu asupr'a loru, si scapa cu fug'a. Er cându vinu asupr'a loru in contra ventului, nu potu sei adulmece pîna cându le prindu. Omenii locuitori de pre langa munte au boi mici, ér cei din partea campului au ciredi mari de boi prea-frumosi, pre cari 'i ducu prin Poloni'a la Danzig, pre totu annulu mai multu de 40, si de acollo i vendu prin tierrile de prin pregiuru sub nume de boi polonesi.* In Moldavi'a se vinde parechi'a de boi câte cu cinci, si érn'a inca cu câte 3 taleri nemtiesci, éra in Danzig 'i vendu si câte cu 40—50 taleri, si boii cei mai grassi si mai buni se gasescu pe perîulu Sarat'a in tînutulu Falciiului, si pe perîulu Basicului in tînutulu Cernautiloru, pentru co acollo este câmpulu fórte saratu, si érb'a fórte buna si ingrasiatória. Si atâtu sunt de multi acollo, in câtu nu numai co sunt cu indestullare pentru sustînerea vietii locuitoriloru, ci inca 'şi potu plati cu densii si darile celle grelle cari le ieau turcii dela

densii. Pre amendoue malurile Nistrului se ivescu câte odata bivoli selbateci, dar se vede co nu sunt din locu, ci sunt trecuti din Podoli'a si din tiérr'a tatarésca preste Nistru cându inghétia, din caus'aventuriloru despre média-nópte ce batu érn'a in pàrtile acellea. Ér pre muntii despre apussu se affla o férra care mai co asiu adeveri co este a Moldaviei, si se numesce de Moldoveni *Zimbru*. La marime se assémena cu boulu domesticu, inse capulu lui este mai micu si lungaretiu, grumadiulu, pantecele subtioru, ciolanele mai inalte, córnele subtîri crescute drepte in susu, si vêrfurile loru celle forte ascutîte sunt puçinu intorse in afara. E o férra selbateca si iute, si assemenea cá si capriórele se póte urcá pre stâncele celle mai óble; pentru aceea cu greu se póte prinde cu altu chipu, fara numai cu pusc'a. Si acésta e férr'a, alu càrei capu l'a luatu de stema a tierei *Dragosiu* voevodu, Domnulu cellu de ântâiu allu Moldoviei. Rimatorii in tînutul Orheiului la satulu *Tohatînu*, intre apele Ichilulu si Reutulu, nu sunt cu copitele despicate, ci intregi si mai cá si la cai, si rîmatóriele pe cari le adducu acollo din alte pàrti, allu treile annu inca féta prasilla cu copitele intregi, si acésta nu se intêmpla numai celloru domestici, ci si celloru selbateci carii se prasescu multîme prin stuchurile ce sunt pre langa Nistru. Caii moldovenesci in partea muntelui sunt mici, si la faptura asseminea celloru russesci, inse fórte vertosi si rabdatori la lucru, si la copite asiá de tari, in câtu nu au trebuintia de a fi potcoviti, aiba macaru a merge ori si la ce drumuri grelle. Ér in partea câmpului sunt caii mai mari si mai frumosi la faptura, potriviti la picióre, mai iuti si mai duri, si nu sunt iubiti numai de Poloni si de Unguri, ci si de turci, carii au si proverbiu : *Adzem dilberi Bogdan bargiri messhurdir*, adeca : unu teneru persianu, și unu callu moldovenescu sunt mai laudati de câtu toti ceialalti. Impregiurulu marginiloru Moldaviei se mai gasescu inca si herghelii mari de cai selbatici, carii nu sunt cu nimicu altu osebiti de cei domestici, ci numai co sunt mai mici, si copitele de o palma de late, vîrtóse si rotunde. Pre acestia 'i cumpera tatari de Bugeacu, si-i tînu ori pentru ospetie, ori pentru servitiulu casei. Co-ci despre tómna cându este vre o parte de acellea adapate cu ploi necontenite, prefacàndu-se cá o mlascina, atunci determina ei

o dî si loculu unde se se adune, si toti câmpii acei de prin pregiuru'i implu de chiote si sbierate. Deci caii candu audu chiotele cari resuna din tóte partile de pe câmpi, fugu respanditi intr'o parte si alta, si nu gasescu nici unu locu se fia fara de vuietu; si cu acestu chipu 'i mena in midi-loculu vre unui siessu de acelle mlascioróse, pre care 'lu numescu *Ghioler*, de unde ei pentru copitele loru celle late nu potu se mai fuga, ci remânu acollo inglodati; si asiá 'i ucidu apoi Tatarii cu sagetile, si cu sulitiele si-i prindu pre o séma si vii; si-i impartiescu intre densii dupe placerea loru.

Pentru alte fere de cari sunt plini codrii nostri, nu voiu dîce acumu nimicu, adeco pentru risi, si pentru jderi (nu acellea cari le numimu in generalu zibelline), si pentru vulpi, alle caroru blane servescu mai cu séma in contra frigului. Ér pentru albine voiu dîce macaru câtu de puçinu, co-ci ceea ce am observatu despre economi'a loru, nu este neplacutu si póte nici este la toti cunoscutu. Locuitorii au dela densele mare dobânda, pentru co câmpii plini pretutinde de celle mai frumóse si mai desfetate flori, si padurile inca le dau neincetatu materia pentru céra si pentru miere; si aru avé si mai mare dobânda dela densele, cându aru cutediá se tîna pre toti roii carii roiescu elle in toti annii, inse in legea tierrei este opritu, cá ori cine se nu tîna mai multi stupi decâtu suffere loculu seu, cá nu cumva multîmea loru se adduca neplacere veciniloru. Osebitu de fagurii cei obicinuiti de miere si de céra, mai facu albinele moldovenesci inca si altu feliu de céra, cam négra şi prea mirositória, dar nu punu miere intr'insa, ci o assiédia numai contra lucirei sórelui. Pentru aceea prisecarii cându prindu câte unu roiu cu matc'a lui, apoi facu in vasulu in care 'lu punu, o borta, si in multe locuri crestaturi, si elle mai inainte de a incepe se lucredie altu-ceva, astupa bortele si crestaturele cu céra de acésta négra, pentru co elle nu potu se lucredie, fara numai la intunerecu, si apoi dupo aceea incepu a lucrá. Acésta céra o scotu prisecarii la timpulu seu cu mierea, si o vendu mai scumpu, pentru cà mirósa mai cá si ambr'a, si resiste radieloru sórelui. S'a observatu cò roii carii sunt prea-aprópe unii de alţii, cându se intelnescu in aeru, incepu resbellu cumplitu, si nu incetédia pîna cându partea cea biruita este nevoita a scapá cu fug'a, si

de acolea inainte partea cea biruitória nu-si mai stringe miere de pre flori, ci merge in tóte dîllele la sciubeiulu cellei biruite si-i iea mierea cea gatita, pentru co ea nu se póte apera. Si apoi vediêndu prisecariulu co albinele lui lucrédia cu sirguintia, si totusi sporiu nu facu nimicu, atunci ellu pre tóte albinele cari le gasesce in acellu sciubeiu, le stropesce cu creta muiata in apa, si a dou'a dî merge la vecinulu seu pre alle carui albine are prepusu, si aretândru-i petele celle albe, 'lu silesce se-i intórca pagub'a.

Se mai gassesce inca in Moldavi'a si la marginile Pocutiei, o passere ce se numesce de locuitori *Ierunca*, si de poloni *Glusca*, adeca surda, si este asseminea cocosiului de gotca, inse mai mica si de fire natânga si surda; si déca gasesce vre unu venatoriu si o suta intr'unu copaciu, pre tóte le póte impusca de rându, si celle-l-alte privescu cumu cade un'a dupo alt'a. Carnea loru este fórte gingasia si alba, si intrece cu gustulu ei cellu bunu pe potârniche, inca si pre fasanu.

PARTEA A DOUA

POLITICA

CAPU I.

DESPRE FORM'A GUVERNULUI STATULUI MOLDAVIEI.

Cellu ce vre se dea o descriere politica a Moldaviei, trebue, credu eu, se cerceteze mai inainte de tóte, form'a guvernului ei, pentru co noi afflâmu co si ómenii cei mai invetiati au gressitu in acésta descriere a ei. Marturiele celle mai luminate alle istoriciloru vechi celloru mai cu autoritate, nu lassa a ne indoí, cum cà in timpurile vechi, Daci'a intréga, dupe ce a fostu prefacuta in provincia romana, a fostu guvernata si de magistrati, si de legi romane. Dupa caderea imperiului, cându Romanii nu le mai tramitteá nici ajutórie, nici guvernatori de tiérra, ér attacurile nesufferite alle barbariloru nu le mai puteá sufferí coloniele italiane, lipsite de óste si conducetoriu, miscate de essemplulu natiuniloru vecine, se vede co au datu puterea suprema unuia dintr'insii. A espune causele mai cu de a menuntulu, ne impedeca acea nepetrunsa intunecime ce accopere tóta istori'a popóraloru de pre acelle timpuri. Dar aceea e certu, co locuitorii Moldaviei, de origine italiana, carii incalcati de Sciti si alti barbari 'si cautassera scaparea la munti, au avutu totu-de-a un'a regii séu principii sei. De la acestia se trage *Ioanu*, principele Româniloru cellu atâtu de faimosu la *Niceta Choniate*, din care s'a nascutu *Bogdanu*, allu carui fiiu *Dragosiu*, primulu autoru allu intórcerei parin-

tiloru nostri in vechi'a loru patria, a castigatu aceeasi demnitate de la cei ce l'au petrecutu in Moldavi'a. Successorii sei purtara domni'a câscigata parte prin dreptulu de ereditate, parte prin allegerea boiariloru, cu atâta autoritate, incàtu daca in privirea puterii si intinderei tierei nu se puteá assemená cu multi principi crestini, dar nici unuia dintr'ensii nu ertá puterea, si dreptulu ce aveá asupra supusiloru sei. Nu le lipsiá nici unulu din drepturile maiestatice, cu cari se mândrescu principii cei mai mari. Afara de D-dieu si sabi'aloru, nu cunosceá pe nimene altulu mai mare in tiérr'a loru; nici unui principe strainu nu erau suppusi sub titlu de feudu séu de credintia. Resbellulu, pacea, mórtea si averea tuturoru locuitoriloru depindea de la vointi'a loru, si despre tóte acestea decideá dupo buna placerea loru, dreptu seu strembu, fara se contradica cineva. In fine, pre timpulu conciliului florentinu, Ioanu Paleologulu, imperatorele Constantinopolei, a datu lui Alexandru cellu bunu si diadema regale si titlulu de despota (*Leunclavius*, *Pand.* cap. 71). Cându vre o putere inamica provocá pe principe, la ordinea lui totu poporulu erá datoriu se apuce armele si se-si isbândésca asupr'a inimicului. Asiá a statu si a fostu aperata Moldavi'a, nu numai contra injurieloru veciniloru Poloni si Transilvani, dar si contra furórei Turciloru, ba inca sub conducerea lui Stefanu cellu mare (1), invingendu pre ini-

(1) Despre care principe éta marturi'a lui Dlugosiu istoriculu polonu : O barbatu (dîce ellu) admirabile, nimicu mai pre josu de ducii eroici, pre carii atâtu i admirâmu, carele in timpulu nostru cellu de ântâiu intre principii lumei a castigatu asupra Turcului o victoria atâtu de marétia; cellu mai demnu dupo judecat'a mea, càruia se se incredintieze principatulu si imperiulu lumei intregi, si mai allessu sarcin'a de imperatore si duce contr'a Turciloru, si acésta cu consiliulu, consemtimentulu si decretulu communu allu Crestiniloru, ceilalti principi si regi catholici fiindu desfacuti prin desbinari si imbuibari si prin resbelele loru civili. libr. 13 pag. 513 an. 1474; er la pag. 532 numesce pre Stephanu principele si athletulu cellu mai veghiatoriu, illustru si insemnatu. Vedi mai multe elogie alle lui la acestu autoru. Si Stanislau Orichoviu, de aseminea scriitoriu polonu. Acestia (vorbindu despre Moldoveni) dice: prin nascere'a, datinele si limb'a loru, nu multu differu de Italiani, suntu ómeni ferosi, dar de mare virtute, nici este vre o alta ginte, care avêndu o tiérra asiá de mica, se se lupte pentru glori'a resbellului cu atâta virtute, cu atâti inimici de odata, ori co acestia i facu resbellu, ori co se apera in contr'a loru. Pentru co Stephanu care pre timpulu parintiloru nostri domnia in Daci'a (Moldavi'a), batù si invinse in resbellu mare, mai in aceeasi vara, pre Baiazetu turculu, pre Mathia Ungurulu si pre Ioan Albert Polonulu. Annal. 5. la an. 1552.

mici din tóte pàrtile, si-a intinsu marginile salle preste tierile inimice. Dar de alta parte domni'a lui a fostu periodulu fatale alu Moldaviei, cu care a incetatu de a mai cresce, co de ací inainte a inceputu se scada cu incetulu, pêna ce a ajunsu la seraci'a in care se affla pên astadi. Indata sub fiiu-seu Bogdanu s'a stinsu radi'a cea de frunte a gloriei Moldaviei, puterea absoluta a principelui si dreptu-rile de resbelu si pace, legate cu aceea, legându-se principele cu juramentu cotra turci, si promitêndu a respunde Sultanului pe fie-care annu câte patru mii galbini in recunóscerea feudului.

Dar o bucata de timpu totu a mai remasu inca o umbra a gloriei ei cei vechi, si se pareá co tiérr'a nu atâtu s'a supusu turciloru, câtu s'a datu mai multu sub aperarea loru; póte pentru co Turcii nu voiau se turbure inimele inca nu de totu plecate alle nouiloru suppusi, si purtá frica, nucumva voindu a-i face servi, se si-i faca inimici si rebelli. Éra apoi dupo ce s'a stinsu némulu cellu vechiu allu *Dragosiesciloru*, cu *Stefanu*, fiiulu lui *Petru Raresiu*, ambitiunea celloru mai mari carii se luptau pentru coróna, a datu Turciloru occasiune cá se mai marésca tributulu tierrei, si se o despóie de libertatea ce si o mai pastrassera. Si dupo timpu au ridicatu de totu si puterea de a mai allege domni, ce mai fusesse lasata boiariloru, tramitendu-le in scaunulu tierrei domni straini carii li se pareá loru; pre cei pusi 'i scoteá si apoi érasi i puneá, amestecandu tóte astfeliu, incâtu la urma au cadiutu sub Otomani puterile celle mai inalte, carii le aveau domnii mai nainte. Ací nu putemu nega, co caus'a cea mai mare a acestei calamitàti a fostu ambitiunea a o sóma de straini, carii numai cá se aiba nume de Domni, socoteá intru nimicu a promitte Turciloru ori-ce, si a se lipsí de totu ce aveá, si apoi neputêndu platí numai din dàrile celle obicinuite, se afflá nevoiti cá se scornésca alte chipuri de sarcini si se le arunce asupr'a tierrei. Si intru acestu chipu Moldavi'a care luasse asupra-si àntâiu numai unu jugu singuru si nu prea-greu, a fostu silita pre urma se-lu pórte indoitu, atâtu de la Turci câtu si de la Domnii ei cei straini. Si cá se dîcu tóte pre scurtu : intielleptii imperati ai Turciloru si-au opritu pentru sine in aceste turburàri tóte celle ce au socotitu co le sunt trebuintióse, ér tóte acellea de unde nu aveá se spere nici unu

folosu, le lassara Domniloru, cá se multiamésca câtu de puçinu cugetele ambitiosiloru candidati la domnía. Dreptulu de a face resbellu, de a inchieiá pace, de a intrá in alliantie, de a tramitte soli in trebile Statului la principii vecini, s'a opritu Domniloru Moldaviei : din contra, li s'a lassatu libertatea intréga si mai totu acea putere ce aveá ei si mai nainte de a face legi, de a pedepsi pe locuitori, de a face boiari si a le luá boeri'a, de a pune dàri, ba inca si a pune archierei, si alte assemenea. Se intinde puterea loru nu numai asupr'a boierimei si a locuitoriloru Moldaviei, ci inca si asupr'a Turciloru negutiatori, si altora, ori din ce stare aru fi cându se affla in tiérra. Viéti'a si mórtea loru este in mânile Domniloru. Judecându ei pre cineva la mórte, la bataia, la essiliu, séu la perderea tuturoru mosiiloru, macaru si cu strembatate si tirania, apoi cei interessati potu numai se se róge prin graiu séu scrissória, dar nimeni nu are voia de a contradîce, seu de a resiste judecatii domnesci. Din contra, déca va avé se liberedie pre vre unulu care este judecatu la mórte de tóta tiérra, nimene nu póte se se oppuna vointiei lui, si luându-lu domni'a sub aperarea sa, nimeni nu-lu póte duce la mórte cu violentia. Tote deregetoriele militarie si civili depindu de la arbitriulu seu : le da celloru iubiti, le iea celloru urriti. Pentru impartîrea loru Domnulu nu are nici o regula prescrisa. Daca ar voi se faca pre unu tierranu logofètu mare, care este boiari'a cea mai mare a Moldaviei, nimeni nu cutédia se contradìca in publicu : din contra, candu ar voí se lipsésca din postu pre unulu, fia macar si din némulu cellu mai de frunte, indata cautaa se suppune arbitriului Domnului seu. Asemene putere are nu numai asupra celloru mai de josu ai clerului besericescu, ci inca si asupr'a mitropolitului, episcopiloru, archimandritiloru si egumeniloru, si asupr'a tuturoru celloru ce sunt de tagm'a besericésca, si candu facu vreunu ŕeu, séu dau vre o smintélla unui mireanu, séu misca ceva in contra domniei si a tierrei, atunci si fara invoéll'a patriarcului de Constantinopole, neimpedecatu pote se-i scota din deregatori'a loru, inse nu din cea sacerdotale, si cerendu trebuinti'a, póte si cu mórte se'i pedepsésca. Partea bisericesca 'şi allege singura pre pastorii cei noui, inse numai atunci, cându'i chiama domni'a la acésta, la care se cere si intarirea dom-

nesca, adeco da Domnulu cellui nou allessu unu toiagu pastorescu cu insasi mân'a sa, care putere a luatu-o Papii cu maiestria de la imperatii romani, si nici unulu din principii crestini nu o are mai multu, afara numai de autocratorulu Russiei. Acestea sunt puterile domniloru moldoveni asupr'a supusiloru loru, cari nu numai co li s'au concessu de la port'a ottomana, ci inca li s'au si confirmatu prin diplomele altoru imperati multi. Dar asupr'a mosiiloru suppusiloru, nu le a datu assemine putere. Co-ci, ori câtu de grelle dàri ar pune asupr'a tierrei, nimene nu le pote negá, séu a se oppune mandatului, fara periclulu vietiei, dar cu tóte acestea, curtea ottomana 'lu silesce cà se dea séma de asupririle lui. De unde urméza, co de si nu e permissa nici o judecata in contr'a lui, dar daca e accusatu la marele veziru co a versatu sange innocente, si mai allessu candu se plange tóta tiérr'a de sarcinele celle prea-mari, apoi atunci de multe ori, convinsu fiindu de acésta, se pedepsesce cu essiliu séu cu confiscarea averiloru salle. Co-ci pedéps'a mortii si-o câstiga principii numai prin rebelliune séu prin negarea tributului annuale. Inse nici acésta incuiatoria nu este indestullu de tare de a nu se puté stricá, co-ci daca s'a facutu ellu prietenu bunu si a imblânditu prin daruri pre Vezirulu, Chihaia, Tefterdariulu si alte persone cá acestea cari se bucura de grati'a imperatului, apoi nu are de ce se se téma de plângerile boiariloru si nici de alle tierrei intregi, co-ci unu advocatu la curtea turcésca le iea tote asupr'a sea se-lu apere, daca scie se probeze cu mânile pline dreptatea pàrtii salle. Intru acestu chipu, ori câtu apasa de greu tiranni'a Turciloru asupra Moldaviei, Domnulu totu pote face fara de frica ori ce voiesce, si nimene nu cutédia se resiste vointiei lui fara a ascepta pedépsa. Éra a infrânge decretele celloru de mai nainte Domni, séu a adduce érassi in din nou judecata causele decise de aceiasi, lu opresce mai multu usulu si obiceiulu tierrei, de câtu vreo lege ore-care. Pentru aceea, macaru de si au fostu ore-carii Domni in Moldavi'a, carii au trassu érasi la fiscu mosiile daruite de predecessori, sub cuventu co aru fi daruite la omeni nedemni, dar de cotra tiérra nici odata nu s'a tînutu in séma nici s'a intaritu, si omenii cei asupriti totu de a un'a au dobânditu

dreptate si intórcerea bunuriloru de la succesorulu Domnului cellui nedreptu. (1).

CAPU II.

DESPRE ALLEGEREA DOMNILORU MOLDAVIEI.

Dupo ce amu vorbitu de puterea Domniloru Moldaviei, urmédia se cercetâmu mai cu de a meruntulu allegerea loru vechia si cea de astaḑi. Negligenti'a celloru ce au fostu mai inainte de noi, càrora le stá mai multu la inima a face fapte bune, de câtu a le scrie, ne a opritu de a puté spune cu de a meruntulu inceputurile gintei nóstre; ér deco este se dâmu unu locu ore-care coniectureloru, atunci pote co vomu puté affirmá nu fara calle, cumu-co vechi'a domnia a Moldaviei a fostu ereditaria, si co allegerea n'a avutu locu, fara numai atunci, cându tota viti'a domnesca erá stinsa. Afara do aceea co tote gintile ce au infloritu pre acellu timpu in Europ'a, au avutu totu acésta datina, mai avemu dreptu proba care nu e slaba, insasi seriea primiloru principi, din care luminatu se vede, co raru s'a pusu in scaunulu Moldaviei altulu strainu, peno cându mai erá vre unu surcellu din vechi'a familia principesca. Si cá se se pota vedé mai bine acésta, credu co nu va fi de prisosu a aretá aici pre rându pre toti Domnii Moldaviei peno pre timpurile nostre. Asiá-dar, primulu Domnu, care dupo navalirea lui Bathie a restituitu Moldavi'a in stralucirea sea cea de mai nainte, a fostu:

1. *Dragosiu*; macaru co annalile nostre nu arata genealogi'a lui, dar traditiunea e constante, cumu co ellu se trageá din stirpea cea vechia a regiloru Moldaviei; a avutu tata pre *Bogdanu*, fiiulu lui *Ioanu*, de la care toti Domnii au inceputu a se semná totu-deaun'a in titulii loru cu numele de *Ioanu*. Acésta cu atâtu e mai de crediutu, co nu se pote presuppune co unu altulu din stare mai de josu ar fi pututu essî cu atâta céta de omeni la venatu, care a datu occasiune

(1) Ací urmédia capulu despre stem'a principatului Moldaviei. *Nota trassa cu cruce in M.*

la descoperirea Moldaviei, si ar fi pututu indemná pre ceilalti patrioti ai sei cá se-i urmeze. A urmatu dupo densulu, fiiu-seu

2. *Sasu.* Dupo acesta

3. *Lascu*, fiiulu lui Sassu; apoi

4. *Bogdanu I*, cu connumele *Musiatu*, fiiulu lui *Lascu*

5. *Petru I*, fiiulu lui *Bogdanu Musiatu*, càrui, murindu fara copii, i-a urmatu fratele tatalui seu

6. *Romanu I*, fiiulu lui *Lascu*, fratele lui Musiatu. Dupo mórtea acestuia, séu din caus'a minoritatii fiiului seu Alessandru, séu prin vre o rescolla se allesse

7. *Stefanu I*, dupo care a urmatu fiiulu seu

8. *Petru II*, dupo care

9. *Stefanu II*, fratele lui Petru si fiiulu lui *Stefanu I*, pre care

10. *Iuga* l'a scossu din scaunu cu puterea. Dar nici ellu n'a tiranitu multu, co-ci inainte de a impliní annulu

11. *Allessandru I*, numitu cellu *Bunu*, fiiulu lui *Romanu I*, l'a scossu din scaunulu ce occupasse pre nedreptu, si printr'insulu vechi'a stirpe a Dragosianiloru ér se restabilí in vechiulu seu dreptu. Acesta este care cellu de ântâiu a facutu cunoscutu numele Moldoveniloru peno atunci pucinu cunoscutu in afara; trimitendu la conciliulu de la Florenti'a pe mitropolitulu Moldaviei si soli, si aperandu cu taria orthodossi'a, a meritatu de a fi daruitu de Ioanu Paleologulu imperatorele Constantinopolei nu numai cu numele de despotu, dér si cu diadema regale. I-a successu fiiulu seu

12. *Ilia I*, acestuia frate-seu

13. *Stefanu III*, fiiulu lui *Alexandru I*. Acesta cellu de ântâiu s'a facutu Domnu dupo mórtea frate-seu, in prejudiciulu fiiului principelui, care in urma de multe ori s'a intemplatu la Moldoveni. Caus'a acestui lucru nu credemu a fi fostu alt'a, de câtu co *Alexandru I*, departatu fiindu din domnia prin allegerea lui Stefanu I, numai prin allegerea boiariloru a pututu se ajunga in vechiulu seu dreptu, si din acellu timpu boiarii Moldaviei au câstigatu mai mare libertate de câtu aveá ei mai nainte, in allegerea Domniloru; dar cu acea restringere, cá se nu póta allege siesi Domnu, fara numai din familia domnésca, déco mai erá cineva, intocmai precumu se urmá odinióra si cu alle-

gerea regiloru Poloniei, si precumu vedemu co se face si astadi cu allegerea Sultaniloru turcesci si a chaniloru tataresci. Dupo acesta s'a intorsu domnia la

14. *Romanu II*, fiiulu lui *Ilia I*, ér dupo mórtea acestuia, s'a datu domni'a lui

15. *Petru III*, fiiulu lui *Stephanu III*, care a avutu urmatoriu pre fiiu-seu

16. *Stephanu IV*, dupo care a urmatu

17. *Allessandru II*, fiiulu lui *Ilia I*, si fratele lui *Romanu II*, dupo mórtea acestui a ajunsu in domnia

18. *Bogdanu I*, fiiu-seu; dupo acesta frate-seu

19. *Petru IV*, numitu *Aron*, fiiulu lui *Alessandru II*, care murindu s'a suitu in scaunu

20. *Stephanu V*, numitu cellu *Mare*, fiiulu lui *Bogdanu II*, Domnu mai pre susu de tóta laud'a, si cellu mai vitézu aperatoriu allu patriei salle contra nedreptatiloru inimiciloru din tote partile; dupe acesta a urmatu

21. *Bogdanu III*, numitu *Orbu*, pentru o patima ce avea la ochi. Acesta a inchinatu Moldavi'a Turciloru, si ellu cellu de ântâiu a datu occasiune calamitàtii de care e apesata astadi Moldavi'a. Murindu a datu domni'a fiiu-seu

22. *Stephanu VI*, numitu cellu *Tèneru*, care murindu fara eredi, a avutu successoriu pre

23. *Petru V*, caruia i dîceá *Raresiu* seu *Maja*, unu fiiu afara de cununia allu lui *Stephanu V*, din a carui allegere luminatu se vede, câtu de religiosu observá odinióra boiarii Moldaviei successiunea ereditaria a Domniloru sei. Co-ci nimene nu cunosceá sórtea nascerei acestui Petru, ori pentru-co tata-seu se rusîná cu fiiulu seu cellu afara de cununia, séu pentru co nu vrea se dea occasiune la neintielegeri ce putea se nasca deací dupo mórtea sa, apoi insusi Petru, in necunoscintia de nobilitatea originei salle, la atâta seracia ajunsesse, incâtu erà nevoitu a-si duce vieti'a cu vendiarea de pesce, cea mai de josu meseria, care la Moldoveni se dîce *majaria*, de unde i s'a datu acestu nume de *Maja*. Deci, dupo mórtea lui *Stephanu VI*, crediendu-se stinsa viti'a cea nobile a Dragosianiloru, si adunân-

du-se toti boiarii cá se allega nou Domnu , s'a arretatu atunci mum'a acestui *Petru* si a scossu diplom'a lui *Stephanu cellu Mare,* prin care o scutea de dare, si pre fiiu-seu *Petru* lu marturiseá de dreptu fiiu allu seu. Cu acésta toti se simtîra plecati, cá lassandu la o parte ori-ce consultatiune , pre acestu *Petru*, cá pre fiiu allu Domnului loru, se-lu faca Domnu , si de la pescaria se-lu chiame la domnia. Dar dupo vro càti-va anni Suleimanu I imperatulu Turciloru, inculpându-lu co ellu ar fi aprinsu Chili'a, l'a scossu din domnia, si a pusu in loculu lui pre

24. *Stephanu VII* care se laudá a fi stranepotulu lui Alessandru II si sub acestu nume 'si recomendase dreptulu seu asupra Moldaviei si la sultanu, si la boiari. Dupo o scurta domnia, boiarii conjurati asupra-i ilu ucissera, chiamându érasi in scaunu pe *Petru V Raresiu*. Murindu ellu a lassatu domni'a fiiului seu

25. *Ilia II*, si acesta neavêndu copii, i-a urmatu frate-seu

26. *Stephanu VIII*, de assemenea fiiu allu lui *Petru V;* acesta inca s'a intemplatu de a muritu in domnia fara copii, si as-feliu a pusu capetu stirpei Dragosiane, atâtu cellei legitime câtu si cellei nelegitime. Acésta stingere a fostu originea si caus'a principale a mai tóte calamitàtile ce au cadiutu cu timpulu asupra Moldaviei. Co-ci ne fiindu nici unulu care se intréca pre ceialalti cu demnitatea familiei salle, si se pota infrená astfeliu pre autorii turburàriloru, tiérr'a a inceputu a se desbiná si a se implé tota de factiuni. Éra Turcii priviá cu bucuria aceste discordie intestine, pentru co prevedeá co mai usioru voru puté guverna dupo aceea in buna placerea loru pre cei storsi de puteri, de câtu pre cei intregi si uniti. Astu-feliu in cursu de câte-va luni, se allessera mai multi, carii apoi toti se si scossera, peno ce in fine cu intiellegerea celloru mai intiellepti, domni'a se dete lui

27. *Petru,* stolniculu repausatului Domnu *Stephanu*, care la ungere primí numele *Alessandru III Lapusneanu.* Inse partea adversa addusse in scaunu asupra lui pre x

28. *Despota*, caruia istoricii nostri i dîcu ereticu, omu astutu si polyglotu, si cu ajutoriulu Turciloru scote din domnia pre Alessandru. Acesta sciindu cumu multi aveá cugete relle asupra sa, si co in

mai multe randuri au cercatu se-lu si otravesca, s'a facutu co ar fi muritu, si a datu in loculu seu altu chipu assemine lui cá se-lu ingrope, ér ellu a fugitu pre ascunsu in Poloni'a, cá se cunosca mai cu de a menuntulu cugetele loru. Dupo departarea lui, Moldovenii chiamara érasi in scaunu pre

Alessandru III Lapusnianu, inse acésta bucuria n'a tînutu multu, pentru co *Despotu* intorcendu-se din Poloni'a, lu goní usioru din scaunu cu trupele ce-i remasesera favorabili, intarite si cu ajutorie polone. Dupo mortea lui Despotu, a appucatu scaunulu cu puterea

29. *Stephanu IX Tomsia,* care fusesse mai antâiu hatmanulu lui. Insa Moldovenii urîndu indata nedrept'a lui domni'a, chiama érasi in scaunu pentru a trei'a ora din Poloni'a, unde stá ascunsu pe vechiulu si legiuitulu loru principe

Alessandru III, care invinge in resbellu pre Stephanu, lu prinde si-i taia capulu. Dupo atâte vicissitudini alle sortei, bucurându-se la urma de odichna, a muritu in scaunu, lassandu pre fiiulu seu erede allu bunuriloru si allu Domniei.

30. *Bogdanu IV.* Acesta murindu fara copii, au capetatu domni'a prin allegere

31. *Ioanu,* numitu *Arménulu,* pentru cà ellu in postulu SS. Apostoli mâncá carne dupo obiceiulu armenescu ; omu fórte invetiatu in limb'a greca si latina, condiscipulu odiniora allu celebrului gramaticu allu greciloru, *Ioan Lascaris,* alle càrui epistole cotra densulu stau si acumu in Turco-Graecia lui Crusiu. Acesta voindu se scape de sub domni'a turcesca, dorindu a fi liberu, l'au prinsu turcii cu frauda, si l'au ruptu in doue bucâti, cu camile, si au pusu in loculu lui pre

32. *Petru VI,* numitu Schiopulu, fiiulu lui *Mircea,* Domnulu Romaniei. Dar boiarii ne putendu sufferí domni'a strainului, au lucratu de l'au scossu Turcii preste puçinu, si au pusu in loculu lui pre

33. *Ianculu,* de nascere Sassu, nu sciu cu ce maiestria facusse pre multi se creda co s'ar trage din némulu Dragosiesciloru. Facendu-se urîtu tuturoru pentru desfrenàrile si crudîmile salle, boiarii conjurati asuprai 'lu ucissera.

Turcii pusera in loculu lui a dou'a ora, pre

Petru VI Schiopulu, care vediendu-se agitatu de turburàri neincetate, iubîndu mai multu odichn'a de câtu marirea, de buna voia se làpedà de domnia, si se retrasse in Transilvani'a in viétia privata. Scaunulu parasitu de densulu ilu dobendí prin allegerea boiariloru

34. *Aronu,* omu crudu si selbaticu. Acesta, allungatu de Moldoveni pentru tirani'a sa, au tradatu Turciloru Benderulu, acestia 'lu pusera érasi in domnia. Dupo mortea lui,

35. *Stephanu X*, numitu *Resvanu*, tînù câtu-va timpu scaunulu Moldaviei. Dupo densulu boiarii allessera pre

36. *Irimia Movila*, si murindu acesta pre frate seu

37. *Simeon Movila*, dupo a carui morte Moldavi'a a avutu trei Domni de o data din aceeasi stirpe :

38. *Michailu I,* fiiulu lui *Simeonu Movila,*

39. *Constantinu I* si

40. *Bogdanu V*, frati, fii ai lui *Irimia Movila,* carii toti, cercandu lucruri noue si voindu se dea tierr'a Poloniloru, boiarii i gonira, pentru co li se pareá prea puçinu spriginulu Poloniloru. Pentru acésta credintia castigara usioru de la Turci intarirea cellui allesu de densii

41. *Stephanu XI Tomsievici,* despre care se credeá co ar fi din némulu lui *Stephanu IX*. Dupo acesta a urmatu

42. *Gasparu*, Italianu de nascere; ellu fussesse mai nainte dragomanu allu pórtei ottomane. Turcii l'au pusu cu sil'a Domnu allu Moldaviei, dar apoi vrendu ellu se aduca legea catholica in Moldavi'a, boiarii tierrei 'lu scossera, si Turcii i detera successoru pre

43. *Radulu,* care fussesse mai nainte Domnu allu Tierrei Romanesci, si-i dîceá *Lungulu*, dupo a carui morte se allesse de cotra boiari,

44. *Mironu Barnoviski,* polonu de natiune, dar care prin indelungatele salle servitie meritasse a fi primitu intre boiarii tierrei. In timpulu acestuia, allegerea de Domnu, care o aveá inca boiarii pen' atunci, cu insasi voi'a acestora, trecù deplinu la Turci. Co-ci nascendu-se resbellu intre Poloni si Turci, acestu Mironu a trecutu la Poloni, si prin acésta a causatu o infricosiata navalire a Tatariloru in tóta Mol-

davi'a. Pentru aceea boiarii, pentru cá se nu mai patimesca si alta data una cá acésta, au lassatu la Turci totu dreptulu allegerei Domnului, asiá inse, cá acesta se fia de nému de Domnu si de lege orthodossa. Dupo acésta lege, Turcii taiàndu pre Barnovski, precumu vomu spune mai pre largu alta data, trimisera Domnu in Moldavi'a pre

45. *Alessandru IV*, numitu *Iliasiu*, care se credeá a fi din némulu lui *Stephanu V*. Acesta murindu, numira Domnu pre

46. *Moise*, fiiulu lui *Simeon Movila*, si contra obiceiului ilu onorara cu trei tuiuri. Dar dupe mórtea acestuia, rumpendu-se tóte legaturele assiediaminteloru si legiloru, raru s'a mai dạtu domni'a fiiloru de Domni, si mai raru indigeniloru, dar forte desu strainiloru. Cu modulu acesta, contra vointiei boiariloru, cu mare putere de bani a câstigatu domni'a de la Turci

47. *Vasiliu* de la Epiru, care numindu-se si de mai nainte *Lupulu*, la ungere inca asiá a vrutu a fi chiamatu. Jugulu lui ilu purtara supusii cu destula rabdare mai multi anni, inse la urma fiindu totusi gonitu, au pusu in loculu lui pre

48. *Stephanu XII*, numitu *Burduja*, adeca grassu, si castigara de la curtea ottomana intarirea allegerii lui. Acesta trecendu la Poloni, Turcii au datu Domnu Moldaviei pre

49. *Georgiu Gica*, Albanitu, ce a fostu capuchihaia lui *Stephanu* la curtea turcésca. Éra acesta fiindu stramutatu in scaunulu Tierei Romanesci, Turcii numira in Moldavi'a pre

50. *Stephanu XIII*, fiiulu lui *Vasiliu Albanitulu*, dupe a cârui morte boiarii tierrei allessera si Turcii confirmara Domnu pre

51. *Eustratiu Dabija*. Dupe mórtea acestuia castigà domni'a cu voi'a Turciloru

52, *Ilia III*, fiiulu lui *Allessandru IV Iliasiu*; fiindu scosu totu de Turci, in loculu lui s'a pusu

53. *Duca*, Grecu, de origine obscura, dar care prin virtutea sea a meritatu nu numai Domni'a Moldaviei, ci si soçia pre fiic'a lui Eustratiu Dabija. Dar fiindu scossu dupo a siessea luna a domniei salle, Turcii numira pentru a dou'a ora Domnu allu Moldaviei, pre

Ilia III; acesta a fostu cellu de ântâiu pre carele dupo scoterea

din domnia, érasi l'au facutu Turcii Domnu, care dupo aceea de multe ori s'a intêmplatu. Co-ci apoi indata dupo acestu *Ilia*, a urmatu

Duca, pentru a doua ora pusu de Turci in domnia; ér dênsulu; la plangerea Moldoveniloru, fiindu scossu, in espeditiunea de la Caminiti'a se allesse de boiari si se confirmà de Turci

54. *Stephanu XIV Petriceicu.* Acesta la Chotinu in ardorea resbelului trecêndu in castrele Poloniei, castigà domni'a Moldaviei

55. *Demetrascu Cantacuzenu*, carele gonitu pre atunci din Romani'a faceá la Constantinopole negutiatoria cu pietri scumpe; ellu a daruitu Sultanului o fontana de argintu lucrata cu multa arte, si a castigatu domni'a Moldaviei. Dupo scoterea lui Demetrascu Turcii numira Domnu pre

56. *Antoniu Rossetu*, unu boiariu de Constantinopole, carele erá Capuchihaia allu Moldaviei. Dupo acesta a urmatu

Duca, Greculu, pentru a trei'a óra pusu de turci in scaunulu Moldaviei. Acesta fiindu prinsu de Poloni, fu numitu pentru a dou'a óra

Demetrascu Cantacuzenu, dar urîndulu boiarii pentru tiranni'a lui, au câscigatu de la pórt'a ottomana cá se aiba voia de a-si allege ei singuri Domnu. Asia-dar se allesse

57. *Constantinu II Cantemiru*, dîssu cellu *Betrânu*. Dupo mórtea lui, au allessu boiarii in scaunu pre fiiulu seu cellu mai têneru

58. *Demetriu Cantemiru*, si s'a unsu in Iassi de còtra doui patriarchi, dar neputendu castigá confirmarea de la curtea ottomana, a fostu nevoitu a cede loculu lui

59. *Constantin III*, fiiulu lui *Duca*, pre care turcii l'au impusu tierrei cu puterea. Acesta fiindu scossu dupo rugamintea boiariloru, turcii au pusu in loculu lui pre

60. *Antiochu Cantemiru*, fiiulu cellu mai mare allu lui *Constantinu II*; fiindu-co frate-seu (caruia Sultanulu 'i destinasse Domni'a) de buna voia, i facù acésta concessiune. Dar dupo cinci anni, *Constantinu Brancovanu* cu mare putere de bani imblândîndu lacomi'a vezirului, lu scote din domnia, si pune in locu-i pentru a dou'a ora in Moldavi'a pre ginerele seu

Constantinu III, fiiulu lui *Duca.* Dar si acesta de abiá stete doui

anni si jumetate in domni'a Moldaviei, si fu scossu la plansorile boiariloru. Turcii assédia in loculu lui Domnu pentru a dou'a óra pre *Antiochu Cantemiru*; inse *Constantinu Brancovanu*, inimiculu de mórte allu némului Cantemirescu, érasi a câscigatu de la turci scóterea lui dupo câti-va anni, totu cu metodulu seu cunoscutu, cu mari summe de bani. Se tramitte in locu'i

61. *Michailu II Racovitia,* care aveá de soçia pre *Elisabet'a*, fii'a lui *Constantin Cantemiru.* Acesta fiindu accusatu de nesuppunere de cátre seraschierulu Silistriei, se scóte de turci puçinu dupo acésta, si se pune in locu-i

62. *Nicolae Mavrocordatu,* carele pre atunci era Dragomanu mare la Curte, in acésta deregetória, allu parintelui seu, celeberrimului Alexandru Mavrocordatu. Dar rumpendu-se pacea intre Russi si Ottomani, si socotindu-lu pre dênsulu a fi mai bunu scriitoriu de câtu ostasiu, se scóte din domnia si in locu-i se pune pentru a dou'a óra

Demetriu Cantemiru, carele parasindu pentru unu singuru lucru, tóte onorile si folósele, trecendu in partea Crestiniloru, au avutu de successoru pre acella, pre care 'lu avusse si antecessoru, pre *Nicolae Mavrocordatu,* fórte iubitu turciloru pentru credinti'a atâtu a sea, câtu si a parintelui seu. Prin acésta credintia dobandindu ellu in urma domni'a tierrei romanesci, scaunulu Moldaviei se dete pentru a dou'a óra lui

Michailu II Racovitia, care si astadi se silesce se tîna dupo putintia in suppunere Moldavi'a cea ruinata si de tóte pàrtile atacata.

Ne-amu vediutu nevoiti a tratá mai pre largu acésta materia, co-ci cu unu altu methodu mai scurtu nu ne erá totu atâtu de usioru de a pune in vederea binevoitoriului lectoru diversele vicissitudini si stramutàri ale stàrei Moldoveniloru; co-ci daca va caut'a mai cu luare a minte descrierea, principiloru patriei nóstre facuta de noi, va observa fara ostenéla

1. Co de la *Dragosiu,* reintemeiatoriulu Moldaviei, si pen la *Stephanu cellu Mare,* pre câtu timpu Moldavi'a a fostu libera, dreptulu successiunei totu de a un'a a fostu observatu.

2. Co acestu usu a remasu si sub turci neatinsu si santu, pen' la stingerea némului *Dragosiescu.*

3. Stingèndu-se némulu *Dragosiescíloru*, peno pre timpurile *Movilescíloru*, turcii au lassatu pre boiarii Moldaviei, cá se'si aléga liberu pe principele loru.

4. Co Moldovenii totu de a un'a au pazitu acea regula, cá se alléga Domnu pre óre-care din fiii séu rudele repausatului Domnu.

5. Co dupa caderea lui *Ionu Arménulu* si tradarea lui *Aronu*, turcii si-au insusîtu mai ântâiu confirmarea Domniloru, dupo aceea si numirea loru, asià inse, co scaunulu domniei de abiá remaneá deschisu pentru altii, de càtu numai pentru fii Domniloru; in fine

6. Dupo rebelliunea lui *Miron Barnovski*, nu numai co acésta lege a cadiutu in desvetudine, dar inca si demnitatea domnésca o scoteá turcii in vendiare la mai multi straini. Dar tóte acestea le vomu tratá mai pre largu, cându ne va fi ertatu se narràmu istori'a sortiloru patriei nóstre de la intemeiarea sa pen' in timpurile acestea.

CAPU III

DESPRE DATINELE VECHI SI NOUE LA PUNEREA DOMNILORU MOLDAVIEI.

Dupo ce amu arretatu cine se socoteá a fi demnu de domni'a Moldaviei odineóra si astadi, credemu co e de folosu a cautá in scurtu si obiceiurile si cerimoniele, cu care se faceá in vechiu punerea Domniloru in scaunu. Pre timpulu celloru siesse Domni de ântâiu, peno a nu se sfermá allegerea ereditaria prin allegerea lui Stefanu I, la successiunea loru se observá cerimonii politice puçine, sau nici unele, din causa cà clironomulu domniei, cunoscutu de candu se afflá in viatia tata-seu sau frate-seu, dupa mórtea Domnulni avea trebuintia numai de proclamatiune spre a se inaltia la tronu. Mai târdiu inse, dupà-ce incepuse a se cere voturile boiariloru pentru cá se ajunga la domnia legitima, au trebuitu se se introduca solemnitati neasemenatu mai multe la alegere si consacrare; pentru cà indata dupo mórtea lui Romanu I, carele fu alu siesselea domnu dela intemeiarea Moldaviei, boiarii au judecatu cà trebue mai bine se aléga unu domnu aptu si eminente in sciinti'a resbelului, de càtu se puna in capulu statului unu pruncu, carele prin nesciinti'a sa se'lu arunce

in pericule supreme; cà-ci adica fiiu-seu *Alessandru cellu bunu* fiindu inca copilu, nu ar fi fostu in stare nici de a purta greutatile administrarei statului, nici de a respinge pe inemici, cari in acelea timpuri lovea din tóte partile asupra Moldaviei.

Acellu dreptu care pe atunci era allu tuturoru classeloru de boiari, mai tardíu din caus'a turburariloru escate mai adese ori intre multimea alegatoriloru, se marginí la cei siepte boieri mari de class'a antaia, cari era marele logofetu, amendoui marii vornici, hatmanulu, postelniculu, spatariulu si pacharniculu mari, despre allu caroru oficiu vomu scrie mai la vale in capu IV pe largu. Datin'a era, cá acestia se se adune indata dupo mórtea Domnului in divanu cu scopu, cá statulu se nu remana multu lipsitu de parinte; acolo se deschidea testamentulu repausatului Domnu, si daca in acela nu era nimeni numitu de successoru, denumea pe noulu Domnu prin alegere cu majoritate de voturi, dara nu 'lu proclamá in publicu. Éra daca prin testamentulu parintescu era destinatu vre unulu dintre fiii Domnului de Domnu, atunci alegatorii era obligati a se supune la acea denumire cá la o lege, si dupe aceea alta allegere nu se mai permittea. Dupo acelu actu ingrijea de inmormentarea repausatului, si remasitiele lui, daca facuse vre o monastire, le astrucá in biseric'a aceleia, daca nu, ilu ingropá in vreo biserica câtedrala. Dupa serviciulu inmormentarei, toti boiarii si curtenii, cu toti oficiarii militari se intorcea din beserica la curte, in tacere adenca, manifestandu intristarea nu numai prin vestmente, ci si pe feçiele loru. Boiarii trecea indata in divanulu cellu mare, unde ocupá totu scaunele si locurile avute pre càtu fusese Domnulu in viatia, érà cetele de ostasi càtu se putea mai multe, se punea in linia in curtea pretoriala, cu armele si cu stégurile intórse, si asteptá inaugurarea noului Domnu. Intr'aceea daca Domnulu denumitu era dintre fiii repausatului, avea datina de a sta in picióre, in vestmente de doliu, in apropiarea tronului parintescu; érà daca era alesu dintre boiari, stá nemiscatu la tronulu cellu vechiu. Dupo acestea dispositiuni, mitropolitulu curmá tacerea mai ântâiu, si prin cuventare accomodata enumerá laudele Domnului repausatu, si isi descoperea dorerea in numele tierei pentru mórtea lui. Terminandu mitropolitulu, marele logofetu cetea testamen-

tulu principelui repausatu in audiulu adunarei, cu voce chiara, mai vêrtosu cu acelu scopu, cá daca fiiulu celu mai mare ar fi fostu delaturatu in favórea altui mai micu cá successoru, se afle cu totii, cà acésta nu s'a intemplatu prin voi'a allegatoriloru, ci prin a repausatului Domnu. Dupo citire, acelasiu logofetu mergea cellu din tâiu la Domnulu denumitu, si daca era din familia de Domnu, mai ântâiu ilu consolá pentru mórtea tata-seu, ori a frate-seu, dupo aceea 'i aratá, cà densulu este denumitu Domnu prin testamentulu repausatului, si 'lu rogá in numele tuturoru classeloru din Moldavi'a, cá se apuce càtu mai curendu sceptrulu moldovenescu, si pe ei cá supusi si servi ai sei, se binevoiésca a'i guberna cu dreptate si clementia. La acestea noulu Domnu standu in picióre, cu capulu descoperitu, avea datin'a se respundia fórte pe scurtu, acusandu ursit'a, cà-ci a lipsitu tiér'a de unu domnu asia de bunu; ér' ellu, de si cunósce cà 'i lipsescu poterile spre a purta greutatile domniei, totusi nu póte se nu respecte porunc'a tata-seu sau a frate-seu si voinți'a tierrei intregi, din acésta causa ellu primesce demnitatea ce i se offere, si va guberna pe supusii sei cu tóta dreptatea, cu evlavia si clementia. La acestea se scólá indata intrég'a adunare, apoi cu mitropolitulu si cu clerulu in frunte ilu petrecea la biseric'a catedrala. Mitropolitulu, inaintea caruia se portá doue faclii, mergea inaintea Domnului carele stá la usi'a santei beserice, si 'lu temîiá, apoi ii intindea sant'a cruce si sacr'a carte a Evangeliei cá se o sarute, la care inchinandu-se, intrá in biserica. Dupo acestea Domnulu trebuea se ingenunchie in thysiasteriu in faci'a usiei ce se dìce cea imperatésca si se 'si puna capulu pe marginea santului altariu, unde mitropolitulu punendu pe capulu lui omoforulu, recitá cu voce inalta rugatiunile usitate a se citi la incoronarea imperatoriloru orthodoxi, si ungea fruntea lui cu santulu miru. Dupo terminarea acestoru rituri, Domnulu se scólá si sarutá cu devotiune, atàtu sacr'a mésa a altariului, càtu si santitele icóne. Dupo ce Domnulu se intorcea dela altariu in midiulocului besericei, mitropolitulu ii punea coróna de auru stralucitória de petrii nestimate, ér pre candu psaltii cantá «vrednicu este», totu mitropolitulu luandu'lu de braçiulu dreptu si marele postelnicu (cubiculariulu) de celu stangu, ilu ridicá pe tronulu inaltiatu cu trei graduri, asie-

diatu la paretele dreptu allu bisericei. In acelasiu tempu se descarcá tunurile asiediate impregiurulu urbei, si musicantii in armoni'a instrumenteloru sale anuntiá solemnitatea dilei. Dupa acestea facûndu-se apolisea, Domnulu standu in vestibululu bisericei se inbracá cu toga domnésca; atunci si boiarii desbracandu vestmentele de doliu ce portasera pàn' atunci, luá altele mai deschise si mai splendide. Terminandu-se acestea, Domnulu ér' incalecá calulu si se reintorcea la curte, petrecutu atâtu de mitropolitulu, càtu si de senatulu intregu, si acolo intrandu in sal'a cea mai mare, se punea pe tronulu domnescu, la care solemnitate pól'a vestimentului 'i o tînea de a drépt'a hatmanulu, sau ducele armatei, din stang'a marele postelnicu. Dupa Domnu urmá mitropolitulu si toti boiarii, carii dupa ce se asiediá in scaunele loru, mai antaiu mitropolitulu mergea la Domnulu carele ocupase tronulu, ii sarutá manile, si in o cuventare scurta 'i orá tóte cele bune si fericite, ii promittea cà va fi rogàtoriu la Dumnedieu pentru densulu, si totu-odata cerea de la Domnu a'i fi aparatoriulu seu si alu clerului. De ací intorcèndu-se cotra poporu, dá tuturoru binecuventare si le recomendá fidelitate cotra Domnulu loru. Dupa mitropolitu urmá episcopii Moldaviei si ceilalti clerici. Dupa-ce au salutatu acestia pe noulu Domnu, se admittea si marele logofetu cu ceilalti boiari la sarutarea maniloru si a vestmentului domnescu in ordinea loru. Finindu-se acésta cerimonia, Domnulu se scolá de pre tronu, si descoperindu'si capulu multiamea tuturoru pentru bunavointi'a aràtata cotra ellu, si promittea érasi clementia, dreptate si apararea patriei. Dupa acea cuventare spatariulu punea corón'a pe capulu Domnului, si ellu se retragea in camer'a ce se dice interna, ceilalti toti se ducea pe la casele loru. Nevestele boiariloru facea in sal'a apartamentului femeiescu aceleasi onoruri Dómnei sociei Domnului, déca era insuratu, afara de incoronare, care fiendu actu eclesiasticu, nu se permittea femeiloru. Avea inse si Dómn'a tronu mai inaltisioru in porticulu esterioru (tind'a ?) besericei, cevasi mai scundu decàtu tronulu barbatu-seu, si in sal'a ei (in care tóte femeile boiariloru îsi avea scaunele loru dupa demnitatea barbatiloru) portá corónа de form'a cumu era diadem'a sociului seu, ceea ce se póte cunósce de ajunsu din vechile loru portrete.

Éca acesta fusese modulu de a pune Domni in Moldavi'a; dupà-ce inse prin tirani'a turciloru s'au turburatu tóte, si dreptulu boiariloru tierei de a'si alege Domnu s'a luatu, modulu de a da Moldaviei Domni, differe cu totulu. Pentru-cà indata-ce vezirulu e insciintiatu despre mórtea Domnului, sau cà a decisu cá se'lu destróne, din ura ori din vin'a propria, cauta intre fiii principelui si intre alti nobili din Constantinopole unu altu domnu, si déca sunt tempuri de pace, promitte domni'a la acela care offere bani mai multi, ér' de cumu-va se apropie vreunu resbelu, celui mai credintiosu si mai renumitu pentru virtuti bellice. Dupa-ce s'a invoitu cu acestu candidatu despre daruri si despre alte legi ale acestei domnii noue, si dupa-ce ia dela elu obligatiune in scrisu cà'i va platí banii, presenta sultanului opiniunea s'a prin unu actu ce se dice *talchis*, camu de coprinsulu urmatoriu: «N. N. Domnulu de acumu alu Moldaviei, inpila pre supusii Maiestatiei tale preste mesura, in càtu boierii acelei provincii, vo-indu a scapa de tirani'a lui, sunt siliţi a fugí in tierile vecine, altii au venitu si aici, cá se céra clementi'a ta imperatésca in contra unui domnu atàtu de crudu (éra daca nu i se póte imputa tirania, i se scornesce cà a denegatu tributulu, ori a fostu lenesiu in essecutarea poruncilоru, sau alta ori-ce crima, numai cá se'lu arate demnu de a fi destituitu). «Fiendu-cà acésta este cu totulu in contra interesseloru Maiestatiei tale si ale imperiului, am aflatu a fi necessariu, cá (déca se pare asia maiestatiei tale) susu numitulu domnu se fia depusu, si se i se dea de successoru N. N., pe care l'am cunoscutu de omu dreptu, credintiosu, probu si demnu de acea gratia.» Déca place sultanului acea conditiune si déca nici *Kyzlar agasi* sau alti ministrii ai curtiei interne nu se oppunu la planulu vezirului, atunci sultanulu subscrie cu màn'a sa asia: Mudzebinze amel alunà, adeca: se fia dupa cele dise mai susu (se se implinésca). Avendu vezirulu acésta resolutiune, chiama pe candidatulu de domnía la curte, nóptea, déca vre se lucre in secretu, ori déca se teme cà domnulu a-flandu ce desastru 'lu astépta, va trece in tierile crestine; éra déca nu e téma de asia ceva, ilu chiama dio'a. Acolo chiehaia-begulu marelui veziru ilu primesce in modu onorificu si'lu conduce in locuinti'a sa particularia care este in curtea vezirului, unde'lu pune se siédia·

Dupa salutatiuni reciproce chiehai'a 'i spune caus'a pentru care l'a chiamatu (de si candidatulu o cunósce fórte bine, dara acea repetitiune o ceru cerimoniile curtiei), adeca 'i arata, cà domnulu seu, vezirulu, a vorbitu sultanului despre servitiele credintióse a le tata-seu, sau de a le lui, facute imperiului ottomanu, si de acésta i s'a permisu, cà se decida a'lu face Domnu Moldaviei; deací 'lu invétia, cá se se arate demnu de acea functiune, si prin servitiele sale fideli se arate barbati'a sa, se se ferésca, cá nu prin lene sau perfidía se faca de rusîne pe veziru la sultanulu. Dupa-ce a dîsu acestea, chiehai'a trece din chilia in camer'a vezirului si 'i spune cà candidatulu la domni'a Moldaviei chiamatu fiindu, se afla de façia, intru asteptarea poruncilorı inaltimei sale. Indata-ce vezirulu scapa de alte afaceri, comitte lui *Capudzilar chiehaiasi*, adeca prefectului usîariloru, cá se introduca pe noulu domnu. Acesta, inainte de a intra in *Arzodasi*, adeca in sal'a de audientia, astépta puçinu in antecamera (in tinda), pèna candu functionarii vezirului si cubicularii sei se punu in ordine de ambele parti ale camerei. Dupa acestea candidatulu e introdusu la vezirulu, carele siede intre perini, dupa datin'a turciloru, la drépta lui stà chiehai'a; candidatulu saruta man'a vezirului, apoi se retrage puçinu si stà in pitióre. Atunci vezirulu ridicandu ochii, saluta pe candidatu cu mare gravitate si solemnitate dicùndu: *Chosz gieldin beg*, adeca, bine ai venitu principe; apoi ii dice : Prea stralucitulu, prea dreptulu si prea clementele nostru imperatu, aflandu co Domnulu care a gubernatu pên' aci Moldavi'a, se pórta cu lenevire intru indeplinirea poruncilorı si cà asupresce pe supusii sei, a demandatu cá se fia lipsitu de demnitatea sa. Cunoscèndu-te eu pe tine de omu bunu si onestu, cumu si credintiosu imperiului otomanu, m'am rugatu, cá se fii tu inaltiatu la acea domnia. Éra prea clementele imperatu ascultandu rugatiunea mea, si fiendu'i mila de tine, ti-a daruitu tie principatulu Moldaviei. De ací este datori'a ta, cá prin credintia se fii recunoscatoriu pentru acea mare gratia a imperatului, aratata càtra tine, se ai aceiasi amici si aceiasi inemici, pe cari'i avemu si noi, se guberni pe supusii tei cu blandetie, se aperi pe cei drepti, se nu erti nimicu celoru nedrepti, se fii indestulatu cu ceea ce'ti dau legile si usulu din veniturile tierei

éra preste aceea se nu rapesci nimica dela supusii tei cu puterea, ér imperatului se'i trimiti la terminulu anumitu tributulu si darurile pentru curte. Déca vei impliní acestea, te vei bucura de clementi'a imperatésca in veci (adeca in tóta viati'a ta); éra deca vei face in contra, se stii cà finitulu teu va fi nefericitu. Domnulu respunde vezirului ellu insusi, déca scie turcesce, déca nu scie, prin supremulu interprete (dragomanu) alu curtiei, multiamindu pentru beneficiulu imperatescu, care i se dà farà cá se'lu merite, promitte cà va observa cele ce i se inpunu, isi va pune tóte puterile sale, chiaru si viati'a in serviciulu maiestatiei sale, si se róga, cá clementi'a imperatésca se nu se intórca dela elu. Acestea dise, vezirulu comitte prefectului usiariloru, cá se aduca tog'a ce se dice caftanu, pe care o intinde mai antaiu Domnului cá se o sarute, dupa aceea 'lu imbraca cu ea preste celelalte vestmente. Asia investitu se apropie de nou spre veziru, ii saruta man'a si pól'a vestmentului, apoi ii presenta pe agentele diplomaticu (capù chiehaiasi) alu seu, carele resiede la curte, si'lu róga cá se binevoiésca a lua si pe acesta sub protectiunea si apararea sa. Déca vezirulu se invoiesce, respunde, *ne chosz*, adeca, fórte bine; atunci apoi imbraca si pe agente cu toga, inse de a dou'a ordine.

Dupa acestea solemnitati, Domnulu saruta man'a vezirului a trei'a óra, si fàra a mai dice unu cuventu, esse din sal'a de audientia si trece in chili'a chiehaiei. Puçinu dupa aceea vine si chiehai'a, gratulédia domnului pentru nou'a demnitate, ii dà cafea si sierbetu (care este facutu din zacharu fertu cu apa) si stà cu elu de vorba despre afacerile principatului, sau si de alte lucruri intemplatórie. Pre càtu tempu Domnulu petrece acolo, mai marele preste grasdurile de cai ale vezirului (imrahor) prepara unu calu adornatu fórte frumosu, ér' prefectulu ceausiloru cu 24 de ceausi si cu patru alergatori pedestrii de ai vezirului, cumu si cu alti càtiva oficiari de rangu mai inaltu (agalari) si cu oficiari interni (icz agalari) ai vezirului, astépta calare esirea Domnului. Dupa-ce afla cà tóta acea ordine de solemnitate este regulata, chiehai'a dispune a se aduce profumuri, si a profuma pe Domnulu, ceea ce la turci e semnu cà ai se'ti iai dio'a buna si se te duci. Dupa acestea Domnulu saruta man'a chiehaiului

si cu patru ceausi de parada (alai ceausiu) inainte, incalecandu calulu ese din curtea vezirului in ordinea urmatória. Atàti ceausi càti voiesce Domnulu, mergu inainte cu comandantele loru (ceauslar emini) dupa cari vinu oficiarii mari si oficiarii interni ai vezirului; dupa acestia urmédia Domnulu incongiuratu de patru alergatori, dintre carii doui mergu cevasi inaintea calului, doui din doue parti alaturea Domnului si 'i tienu pitiórele. Indata dupa principe are locu agentele seu diplomaticu, in fine conductulu se inchiaie cu boierii Moldaviei, càti se va intempla cá se fia acolo, sau cu càtiva dintre patricianii greci din Constantinopole, cu care Domnulu se afla sau in affinitate, sau in amicitia. Cu acésta parada Domnulu ese din curtea vezirului prin pórt'a Bacheze Kapu, numita odinióra Chrysopylen, si merge de a dreptulu in Fanaru la beseric'a catedrala a patriarchiei. Ori-cine vede pe Domnulu in trecerea sa, fia turcu, fia crestinu, tocma candu aru si siedea in oficin'a (bolt'a, dughén'a, pravali'a) sa, trebue se se scóle in pitióre, se'si incrucésca manile pe peptu, si se'si plece capulu; ba inca de ar trece si prin pórt'a ieniceriloru, ori-care s'ar intempla cá se fia acolo de paza, comandantii loru ii punu in ordine pèn' la trecerea Domnului, pe care 'lu saluta, cá si pe veziru, lasandu in josu pól'a de inainte a vestmentului (ceea ce la Turci este semnulu celei mai inalte veneratiuni, cu care arata, cà ei respecta pe principe asia de multu, in càtu stau cu pitiórele coperite de inaintea lui, si cà numai la comand'a lui trebue se se misce din locu) si punendu man'a drépta la peptu, ilu saluta cu capulu plecatu. Ajungèndu cu acestu conductu la beseric'a patriarchala, turcii sunt comandati a sta pe strada, éra Domnulu intra in curtea besericei calare, si descaleca la pétr'a destinata mai alesu pentru scopulu acesta, intre strigatele ceausiloru: «Dumnedieu cellu dreptu si preainaltu se dea imperatului nostru si domnului principe alu nostru la multi ani viatia, si se traiésca in fericire.» In pórt'a din afara ce dà spre strada, ii esu intru intempinare la pétr'a susu numita, clericii seculari (de miru) ai besericei patriarchale, mitropolitii, episcopii si ceilalti clerici, cari se intempla se fia pe atunci de façia, apoi candu ajunge la usi'a besericei, ilu primesce patriarchulu si 'lu binecuventa cu semnulu cruçei. Patriarchulu mergèndu inainte, intre cantarea psaltiloru τὸ ἄξιον ἐστιν

Domnulu intra in beserica si standu in midiuloculu ei, in façi'a altariului, face semnulu crucei, si dupa-ce a sarutatu santele icône, trece la tronulu destinatu pentru Domnulu Moldaviei, éra candu calca pe trèpt'a lui, protodiaconulu recitédia ecteniile, in care mentionédia si pe noulu principe cu acésta formula: «Inca ne rugamu pentru prea evlaviosulu, prea stralucitulu si prea inaltiatulu nostru Domnu N. N., cá se 'i dea lui putere, invingere, stabilitate, sanetate, salute, si Domnulu Dumnedieulu nostru mai virtosu se 'i ajute si se 'lu indrepte pre elu intru tóte, se supuna la pitiórele lui pe toti inemicii si reu voitorii.» Dupa ectenii, patriarchulu ornatu cu sacrele vestmente, intra in altariu cu patru sau cu mai multi mitropoliti; intra apoi si Domnulu, si ingenunchiandu apropie capulu de marginea altariului. Patriarchulu ii acopere capulu cu omoforulu, si recitandu rugatiunile usitate odinióra la incoronarea imperatoriloru, ilu unge cu santulu miru. Dupa acestea Domnulu sculandu-se, se urca érasi pe tronu, ér' psaltii canta: «Dà Dómne Dumnedieule, viatia indelunga, prea evlaviosului, prea stralucitului si prea inaltiatului nostru principe a tóta Moldovlachi'a, Domnului Domnu N. N., apara'lu Dómne la multi ani. «Atunci se pune si patriarchulu in tronulu seu si comandandu tacere, enumera pe scurtu laudele principelui, si 'lu invetia cá se respecte si se apere beseric'a. Dupa predica urmédia salutarea patriarchului (polychronion) in aceiasi termini, in carii este compusa si a Domnului. Dupa terminarea actului besericescu principele si patriarchulu mergu in midiuloculu basericei, unde patriarchulu confirma pe Domnu dandu'i binecuventare prin semnulu crucei, ér' Domnulu ii saruta drépt'a. De ací patriarchulu petrece pe Domnu dela beserica pèn' la susu dis'a pétra, unde sarutandu-se unulu pe altulu, Domnulu ér' incaleca calulu, si afara din curtea besericei catedrale este primitu de cotra conductulu turcescu, apoi de acolo se reintórce in palatulu seu intre strigatele repetite si usitate ale ceausiloru, in ordinea in care venise. Sosindu la locuinti'a sa, invita la sine numai pe comandantii conductului, caroru le dà cafea sau alte confecturi de zacharu si unele presente usitate, dupa care densii poftindu Domnului celui nou successu bunu si fericitu, se reintorcu in curtea vezirului. In urmatórea di vine patriarchulu

cu mitropolitii spre a saluta pe Domnu, dupe acestia vine tóta nobilimea greciloru càta se afla in Constantinopole, spre a'i gratula. Representantii regiloru si ai republiceloru inca au datin'a de a gratula principelui, in persóna, sau prin interpretii (dragomanii) loru, mai alesu déca au avutu mai de inainte cunoscintia cu densulu. In dilele urmatórie Domnulu se ocupa cu platirile de bani cu care era datoriu pentru castigarea principatului, si cu alte daruri, care se si numescu daruri (pîschîes), in adeveru inse turcii cei nesatiosi de avutii le storcu dela Domnu. Indata-ce a platitu diumetate din tóte acestea, i se transmittu semnele domniei, doue códe de calu, (numite tug) si unu stégu (numitu sandgeacu) si acésta cu parada mai mare decàtu se intempla la denumirea veziriloru cu trei códe; pentru-cà acestia primescu semnele potestatiei loru dela prefectulu stéguriloru (miralem aga) fàrà nici o pompa; din contra, déca acelea sunt a se da Domniloru Moldaviei sau Valachiei, se pórta preste tóta urbea, cu parada marétia, pèn' la casele Domnului. Se aduna adeca in dio'a anumita des' demànétia, la pazitoriulu stégului imperatescu, care este unu functionariu de frunte la curte, aceiasi ceausi si oficiari ai vezirului, carii petrecusera pe Domnu la beserica. Aflandu Domnulu cà s'au adunatu cu totii, tràmite pe representantii si pe boiarii sei càti sunt de façia, cu pompa càtu se póte mai mare si cu parada, calare pe cai adornati, la preainalt'a pórta (Babihumaiun), adeca la pórt'a din afara a palatiului imperatescu. Pe acestia miralem aga 'i primesce cu tóta onórea si chiama indata music'a imperatésca (tubulchaná) destinata Domnului. Pre candu incepe acésta se bata tobele si se cante din fluiere si din alte instrumente musicali usitate la turci, totu conductulu inaintédia din curtea imperiale in acea ordine. Inainte mergu ceausii càte duoi, urmédia oficiarii vezirului totu càte duoi, inbracati totu in uniform'a cu care se presenta in divanu la sultanulu; acestora le succedu agentii Domnului cu boiarii Moldaviei, in urm'a carora vine apoi miralem aga cu stégulu desfasiuratu si aducèndu cele doue códe de calu, éra musicantii impresóra pe acesta pe din dosu. Trecèndu asia prin urbe, tóte custodiele (sentinele), ori unde voru fi, chiaru si in curtea vezirului, trebue se stea in strata in ordine, cu pól'a vestmentului lasata, cu manile incrucite peste peptu,

se se inchine la semnele imperatesci. In fine dupo-ce ajungu la locuinti'a Domnului, acesta cu ai sei curteni ese inaintea stegariului, éra miralem aga plecandu capulu, ii dà stégulu si códele de calu, adaogèndu cuventele : Dumnedieu se dea, cá se 'ti fia spre fericire (Allah teala mubarek eileje). Domnulu luandu stégulu la màna 'lu saruta cu reverentia si 'lu dà stegariului seu spre pastrare; dupo aceea chiama pe miralem aga in sal'a de audientia, unde 'i dà cafea si dulcetiuri dupo datin'a turcésca, si pune se 'lu imbrace cu toga captusita cu samuru, apoi dandu'i si usitatulu onorariu ilu dimitte. Mirialem aga se reintórce cu ómenii curtiei la curtea imperiale, musicantii inse remanu la Domnulu, si in tóta diu'a facu musica militaria sgomotósa càte trei óre inainte de apusulu sórelui, care tempu la turci se dice Ikindi. Acestu privilegiu inca este lasatu numai Domniloru Moldaviei si Valachiei; pentru co nici unui pasia nu'i este permissa acea musica militaria, pre càtu tempu se afla intre murii Constantinopolei. Dupo-ce Domnulu a terminatu tóte afacerile càte le avea cu curtea, si dupo-ce a platitu sumele càte i s'au impusu, annuntia pe veziru prin agentele seu, cà acumu nu'lu mai impedeca nimicu de a merge se apuce frenele Domniei, ilu róga cá se'i midiulocésca audientia la Sultanulu si facultate de a purcede. La dio'a destinata pentru ceremoni'a aceea, care nu póte fi de càtu duminec'a sau marti'a, adeca dile fixate de Sultanulu Suleimanu pentru tienerea divanului, marele veziru, Muftiulu si caziulas chierii, cum si ceilalti veziri, ianicer agasi, silahdar agasi si alti càti potu intra in virtutea functiunei loru, se aduna inainte de diori, si asculta causele de judecata ale litigantiloru, ér' sultanulu stà ascunsu dupo nisce zebrele aurite. Acésta se intinde uneori pên la ór'a a patr'a, pèno candu adeca nu mai remane nimeni care se aiba a se plange asupra altuia. Dupo-ce s'a inchisu divanulu (siedinti'a), Domnului cu boiarii sei i se comanda cá se stea in linia drépta de la pórt'a porticului din afara a salei de audientia, pèno la usi'a cu care se inchide bolt'a interna numita *cubbe*. Atunci marele veziru se scóla de la loculu seu si merge la imperatulu impreuna cu ceilalti veziri si cu caziulaschierii, éra Domnulu in trecere 'lu saluta plecandu'si capulu, dandu aceeasi onóre si celorulalti veziri. Acestia dupo-ce suntu admisi la imperatulu,

mai antaiu marele veziru dà sultanului informatiune despre lucrurile pertractate in consiliu, sau despre altele ce se tînu de administratiunea statului, dupo aceea'i spune, cà sierbulu seu Domnulu Moldaviei, cere facultate de a merge in principatulu seu. Déca sultanulu ii acórda plecarea, atunci prefectulu usiariloru anuntia Domnului vointi'a sultanului, éra locotenentele ieniceriloru langa vezirulu, *comanda cá* se puna pe capulu Domnului *cucc'a*, care este o crésta facuta din pene de struthionu, compusa in modu arteficiosu. Acesta este unu ornamentu propriu ieniceriloru, si se inpune Domniloru, pentru co ei au locu in cét'a ieniceriloru, din care causa nimeni nu póte pune Domnului acea cucca, decàtu numai locotenentele ioniceriloru (muhzuragasi), carele pre câtu tempu stà la custodia in curtea vezirului, se considera de locotenentele tuturoru trupeloru de ieniceri langa veziru. Domnului adornatu in acestu modu, supremulu tefterdaru ilu imbraca cu caftanu (toga lunga), imparte si la alti 27 de boiari toge de valóre mai mica. Dupo acestea doui capudgibasi introducu pe Domnulu cu patru boiari mari din càti se afla presenti, dar' ilu tînu fórte strinsu de braçiu. Trecèndu preste pragulu salei de audientia, aceiasi silescu pe Domnu cá se'si plece capulu pèn la pamentu, ceea ce se repete dupo alu treilea si alu sieselea pasiu, in fine stà dreptu in midiuloculu salei, pentru cà este strimta. Atunci sultanulu intorcêndu-se din tronu cotra veziru carele stà de a drépt'a cu manile incrucite, ii comanda ceea ce are se dîca Domnului, dupa care vezirulu inchinandu-se sultanului pèn la pamentu, se adressédia cotra Domnu camu in acestea cuvente: «Dupace Domnulu nostru imperatu, asilu alu lumei, a cunoscutu credinti'a si probitatea ta, facundu-i-se mila de tine, ti-a datu tie principatulu Moldaviei. Asia dara si tu trebue se fii constantu de aci incolo in servitiu, cu credintia si sinceritate, se asculti de prea santele sale mandate, la care trebue se se supuna tóta lumea, si se le inplinesci cu reverentia; se aperi pe supusii imperatului carele se afla in bine si fericire, si se te arati clemente cotre ei; se cercetezi acuratu si cu diligentia ceea ce lucra inamicii, si se tramiti despre densii in totu timpulu informatiuni essacte, si spre acestu scopu se lucri din tóte puterile si cu tóte midiulócele. Din contra, tu scii (adeca, scii tu ce te

astépta). Éra de vei pecatui, in nici unu modu nu te vei potea escusa cu respunsuri de nimicu.» Déca Domnulu cunósce limb'a turcésca, respunde elu insusi la acestea pe scurtu cu acésta formula: Promitu din sufletu si pe viati'a mea, co voiu applica tóte poterile câte le am, in servitiulu prea dreptului si prea clementelui meu imperatu, numai se nu 'si intórca ochii clementiei si ai maiestatiei sale de cotra nulliatea sierbului seu. Acestea dîse, Domnulu este scosu din sal'a de audientia de cotra capudgibasi cu aceleasi ceremonii cu care venise, dara pasindu inapoi, pentru co este opritu a intórce dosulu cotra imperatulu. Intr'aceea prefectulu supremu alu grasduriloru imperiali (buiuc imirahor) prepara la pórt'a de midiulocu a curtiei unu calu arabu, ornatu cu frene de auru si stralucitoriu de petre scumpe, coperitu cu covoru cusutu si chindisitu in auru si argintu, la a carui siea la stang'a atèrna sabiia, la drépt'a busduganulu militariu (topuz). Calulu e tînutu de doui ductori imperatesci de cai (iedeccíí), alaturea stau argati cu caciule albe pe capu (akkiuhlali) si totu atâti cursori (peiki) imbracati in vestmente cusute cu firu de auru si portandu pe capu mitre de argintu si aurite in form'a unui pocalu (ςκιφοι). Acolo Domnulu incalecandu calulu, astépta pe veziru, éra pe boiarii sei ii comanda cá se stea in ordine de a stang'a; apoi pe marele veziru si pe ceilalti veziri ii saluta in trecerea loru cu capulu plecatu si cu manile puse pe peptu, ér' aceia respundu cu semnu datu din capu.

Dupa ce se ducu acestia pe la palaturile loru, domnulu inca se duce cu aceeasi parada si musica militaria cu care venise, precumu si cu ductorii si cursorii imperatesci din curte dreptu la beseric'a cathedrala, unde patriarchulu ilu intempina cu aceleasi cerimonii, si onoruri pe care le-amu memoratu mai in susu. Totusi candu intra in s. beserica, depune cucc'a si nici nu o mai pune pe capu, pèn' la esire. Deací trece dreptu la palatulu seu, si acolo este introdusu in sal'a sa de audientia de cotra aceiasi agalari, cari l'au insoçitu. Acestia luandu'şi presentele usitate, se reintorcu in curte, éra ductorii si cursorii (peiki et akkiulahly) remanu pe langa ellu si'lu petrecu pên' la Jassi, care este capital'a si resiedenti'a. A duo'a di supremulu cancelariu alu imperiului (Reis effendi) ii transmitte diplom'a scrisa cu litere de auru si cu cele mai artificióse semnaturi, si'i comitte,

cá se purcéda càtu mai curêndu in principatulu seu; pentru cà nicí unui domnu nu'i este permissu a petrece in Constantinopole mai multu de o septemana, dupa ce s'a presentatu la sultanulu.

Candu are se manece, i se dà dela imperatulu iskiemne agasi, adeca dupa etymon alu cuventului, prefectulu tronului, a carui missiune este cá se asiedie pe domnu in tronu. Acésta functiune se committe unuia dintre demnitarii intimi, prefectului usiariloru, sau antaiului prefectu alu grasduriloru imperatesci, ori cellui de al duoilea, uneori si sihladariului, si ciohodariului, carii tînu gradulu supremu intre demnitarii curtiei; acesti doui inse din caus'a multoru afaceri grele cu care sunt insarcinati, nici-odata nu insoçescu pe domnu, ci tramitu plenipotenti cari se'i represente. Preste acésta, mai sunt comandati a merge cu domnulu unu capudgibasí cu patru capugí simplii (gregari, de rendu), totu atàti ceausi, càte doui conductori, doui alergatori si càte doui cursori imperatesci, cumu si acea banda de musicanti (tubulchaná), care merge si cu vezirulu. Dupace s'au luatu tóte acestea dispositiuni, domnulu cu o di inainte de a esí din Constantinopole, cere dela veziru permissiunea de a 'și lua remasu bunu, ér' dupa-ce i se dà, merge cu agentii sei si cu càti-va boiari la pórt'a vezirului. Kiechaia 'lu introduce in camer'a vezirului. Acesta 'lu invétia se fia credintiosu, ii repete instructiunile de mai inainte si 'i face cunoscute altele, cerute de impregiurari. Domnulu respunde la acestea dupa natur'a lucruriloru, recomanda pe agentii sei si pe sine in favórea vezirului si dupa acestea 'i saruta man'a. Acestea implinite, vezirulu ii dà licentia de plecare si'i orédia cele bune cu formul'a urmatória : «Te voiu vedea. Porta-te barbatesce si cu taria. Mergi in pace si sanetosu, ér Dumnedieu se'ti usioredie lucrarea ta.» Indata apoi pune de'lu imbraca cu toga ce se dice izu caftanu, adeca toga de remasu-bunu. Dupa finitulu acelei cerimonii merge la chiehaia, de la care inca 'si ia remasu-bunu, apoi incalecandu, sau se reintórce la palatulu seu, sau merge pe la ceilalti veziri cá se'si ia dio'a buna. Se intempla inse acésta mai multu nóptea de câtu dio'a, cá nu cumva Domnulu se destepte in veziru prepusulu, cà elu ar avea si alti patroni in imperiu. In urmatóri'a di pléca din capital'a imperiale in mersu incetu, cu parada si pompa câtu se póte

mai mare, intre strigatele ceausiloru, cari, precumu s'a memoratu mai susu, ori-cându domnulu incaleca sau descaleca calulu, totudeauna striga. In frunte mergu calaretii moldoveni, déca 'i are Domnulu, inaintea loru flamur'a lui. Dupa acestia vine music'a crestina, tob'a si trômbiti'a, apoi unu stégu albu, semnu alu pacei si alu supunerei si in midiulocu doue códe de calu date Domnului dela curte. Urmédia agentii Domnului si boiarii moldoveni câti se afla in Constantinopole, inprejurulu carora mergu de ambele parti ceausii. Dupa acestia vinu caii de calaritu ai Domnului, de cari póte duce siepte, cá si cei-lalti veziri; caii sunt coperiti cu tapete si cu pàturi cusute cu firu; impregiurulu acestora, siése alergatori de ai Domnului si doui de ai Sultanului. Dupa acestia merge Domnulu investitu cu toga domnésca si cucca pe capu, capulu calului seu ilu copere doui cursori de ai sultanului, si scarile sunt tienute de doui ducatori de cai (iedeccí). Ceva mai inderaptu, de a stang'a Domnului, care dupa datin'a turciloru este loculu de mai mare onóre, merge prefectulu tronului, la drépt'a custodele stégului. Dela spate Domnulu e pazitu de cubicularii sei, dupa care trei locotenenti ai marelui stegariu (sandziak agasi) aducu trei stéguri rosii, dintre carii celu midiulocíu are la verfu semilun'a, ér' celelalte numai globuletie rotunde si aurite. Dupa acestea urmédia music'a cu tobe mai mari si buciume (surle), ce resuna fórte tare. In fine conductulu intregu se inchide prin ómenii prefectului pentru tronu si ai marelui stegariu, cumu si alti ómeni de conditiune inferióra, din cati se compune cét'a.

Precumu s'a disu mai susu, conductulu merge in acésta ordine muta, pên' la prim'a statiune, care nu este departe de murii capitalei. In cursulu caletoriei nu se observa, ce e dreptu, tóte acelea cerimonii, cu atâta religiositate, totusi, ori-candu ajungu la vreo urbe, sau si la vre unu satu, trebue se se repeta atâtu strigatele solemne ale ceausiloru, câtu si celelalte cerimonii, si se se audia music'a. Mai departe la drumu trebue se mai mérga inainte totudeauna doui ceausi cu vre unulu dintre deregatorii Domnului pèn' la statiunea a dou'a, care la turci se dice conacu, si se ingrijésca de salasia si de ale mancarei, care tóte se facu pe placulu si voi'a Domnului.

In acelu tempu adeca li se demanda la toti in numele sultanului, cà se asculte de Domnu intocma cá si cumu ar fi de façia marele veziru, si déca vreunulu dintre turci s'ar porta cu nesupunere si nu ar voi se asculte de poruncile Domnului, acesta 'lu póte pedepsí prin besli-aga alu seu, dupa cumu va merita, sau déca vrea se'lu tractedie mai blandu, ilu|dà spre pedépsa prefectului loru. Asia dupa ce Domnulu ajunge la Galati, care este prim'a urbe a Moldaviei pentru cei carii vinu de la Constantinopole, este intempinatu de cotra toti boiarii Moldaviei inferióre si de càti locuescu mai pe aprópe din cea superióra. Petrecutu de acestia purcede la Iassi, ér' mergèndu cercetédia despre starea locuitoriloru, asculta plansorile loru si le judeca causele de processu. Pe unu milu de locu ii essu inainte locotenentii (caimacami), pe care 'i denumise densulu prin epistola inca de cându se aflá in Constantinopole, insociti de ceilalti boiari, ostasi si cetatiani, pe carii Domnulu siediendu calare 'i admite la sarutarea manei si a vestmentului. De acolo intra in urbe cu aceeasi pompa, cu care esise din Constantinopole, si descalica aprópe de beseric'a santului Nicolae. Domnulu intrandu in tind'a besericei este salutatu de cotra Mitropolitu cu cellaaltu cleru, si introdusu in beserica, unde se essecuta aceleasi ceremonii eclesiastice, de care amu dîsu mai susu cà s'au observatu din vechime. Dupa terminare esindu din beserica, cét'a turcésca care intr'aceea stetese pe strata, ilu primesce cu aclamatiuni solemne si cu sunete de musica. Totu cu acellu conductu merge la palatulu seu, de unde mergèndu inainte prefectulu tronului, este introdusu indata in divanulu celu mare (sal'a cea mare), si stà dinaintea tronului facutu pe trei trepte. Boiarii ocupa fia-care locurile loru, dupa ei intra si oficiarii militari, cumu si comerciantii mai de frunte din Iassi. In fine se comanda tacere si prefectulu tronului dà diplom'a imperatésca numita hiukm fermani, adeca mandatulu Domniei, spre citire la scriitoriulu consiliului, cunoscutu sub nume de divanu effendisi (care este turcu si trage plata buna dela Domni). Éra acellu mandatu se scrie camu cu acestea cuvente :

Cei mai alesi dintre nobili si cei mai eminenti ai Principatului, Mitropolitu, episcopi si boiari ai Moldaviei, cete calaretie si pedestre,

si toti supusii si servii mei, finea vietiei vóstre se fia fericita. Candu va ajunge la voi prea potentele mandatu alu preastralucitei nóstre maiestaţi imperiale, careia se supune lumea intréga, se ve fia cunoscutu, cà in annulu N. N. lun'a N. N. nemarginit'a nóstra mila privindu spre credinti'a si servitiele sincere facute de cellu mai alesu dintre principii gentei care crede in Isusu, si cellu mai eminente dintre magnatii gentei Nazareniloru N.N., cu mil'a si clementi'a si ajutoriulu nostru l'a judecatu a fi demnu si aptu. Din acést'a causa noi ne induraramu a'l orna si dona cu principatulu Moldaviei. Éra apoi 'i comandaramu lui fórte strinsu, ca se pórte grija parentésca de boiarii d'in tóte rangurile, de nobilii pusi preste provincii si toti cei supusi lui, se'i protéga si se'i favoredie : mandatele nóstre se le inplinésca iute si se ne faca noue totu feliulu de servitie credintióse si sincere. Éra voue ve comandamu cá se'i fiti lui ascultatori si supusi intru tóte si cate va committe voue din mandatulu nostru, se le indepliniti cu diligentia si fara nici-o intardiere. Éra ori-care va va avea portare necuviintiósa si impertinenta, si nu va voì a se supune mandateloru lui, fia acel'a de ori-ce conditiune, reutate'a si cerbici'a acelui'a se o infrene, pedepsésca si infranga cu sabii'a séu cu ori-care alta specie de pedépsa 'i va placea lui. Deci pe susu numitulu vostru domnu si principe pusu voue de către noi se 'l cunósceti : éra altumentrea se nu cutediati a simti séu a lucra in contra, si prea santului nostru semnu (adeca tur'a, séu subscriptiunea imperatului), se'i credeti, si asia se sciti. Datu in Constantinopole annulu N. N., lun'a N. N.

Dupa ce s'a cititu acést'a prin Divan-effendisi si prin interprete s'a explicatu din periodu in periodu, toti boiarii respundu dintr'odata in una voce : Se fia mandatulu imperatescu. Atunci Iskiemne agasi imbraca pe Domnu cu tog'a (caftanu), pe care 'lu adussesse cu sine, si ridicandu'lu cu man'a drépta ilu assiédia pe thronu. In acellu momentu se descarca tunurile, éra Ciausii repetu aclamatiunea. Atunci domnulu confirmatu pe thron dispune ca Iskiemne agasi se fia imbracatu in vestmentu captusitu cu samuru, éra pe divan-effendisi si pe marele postelnicu cu caftanu simplu. Dupe terminarea acestoru ceremonii, mai antaiu mitropolitulu gratulédia Domnului, orandu'i

tóta fericirea, si 'i saruta manile, éra dupa acea benecuventare saruta si domnulu man'a mitropolitului. Dupa mitropolitu vinu episcopii și boierii fruntasi la sarutarea manei si a vestmentului, éra marele postelnicu citesce numele loru adaogùndu acésta formula: Robulu Mariei tale N. N. saruta pól'a Mariei tale. Totu asia face alu doilea postélnicu boiariloru de a dou'a, si alu treilea celoru de a trei'a trépta. Dupa boïari urmédia prefectii ordiniloru militarie, chiliarchii, capitanii, centurionii si locotenentii, cum si comerciantii si alti cetatieni mai de frunte din Iassi. Dupa acestea Domnulu se retrage in camer'a interióra, éra Iskiemne-agasi este condusu la ospellulu seu cu mare pompa precedendu usieriulu supremu. A dou'a di boiarii se aduna earasi in divanulu celu mare, unde dupa ce ocupa toti locurile vechi, vene si Domnulu precessu de cét'a postelniciloru si din divanulu celu mare trece in pretoriulu numitu spatari'a mica (1). Acolo, dupa ce Domnulu ocupa thronulu, se chiama cele trei classe ale boiariloru Moldaviei, fiacare prin postelnicii classei sale. Venindu ei in ordine, Domnulu séu ii scóte din oficiu, séu ii confirma in trensulu, séu ii inaltia de la gradulu inferióre la altele superióre; éra a'i degrada din functiuni mai inalte in altele inferiori, este in contra usului tierei (afara déca cine-va cere de buna voia), de acì incolo sta in potestatea Domnului a dispune de ei, cá si candu nu ar cunósce pe nimeni mai mare preste sine pe façi'a pamentului. Dupa ce dispune tóte acestea dupe voi'a sa, si asiédia lucrurile tierei concrediute lui, pe Iskiemne-agasi, si pe ceilalti oficiali imperatesci scotiendu'i cu mare pompa din urbe, incarcati cu multe daruri ii dimitte la Constantinopole, si 'i insociesce cu toti boiarii pana la una miie de passi afara din urbe, éra de acolo le da unu boiariu de conducatoriu pana la Galati, éra Domnulu se intórce la Iassi.

(1) Se numesce de comunu asia, pentru-ca in acea camera se pune tot-dea-una spad'a Domnului pe mésa, éra in acea nici nu intra altu-cineva, decatu cei siepte boiari de rangulu antaiu.

CAPU IV.

DESPRE CONFIRMAREA DOMNILORU.

In modulu cumu amu aretatu mai in susu, se dá priincipiloru Moldaviei domni'a tierei de catre Port'a ottomana. Ea erá respectabile, dar atâtu de instabile, in câtu déca nu erá intarita cu celle mai firme cercuri, le cadé d'in mana mai iute de cumu cugetau. Câ-ci in ce modu se purtau Ottomanii façie cu Moldovenii, o au arretatu ei pên' la evidentia; in câtu cu dreptu cuventu dîce proverbiulu despre ei, ca : nu venéza iepurii cu canii, cì cu carulu, nici nu cauta a amegì calulu cu saculu desiertu. Ei tieneau ca è cu multu mai bine a imblandì prin lingusiri taurulu cellu nedumeritu alu Moldaviei, a carui ferocitate nu odata o au simtîtu spre daun'a loru, decàtu a'i domolì furórea prin forti'a; ei sperau, ca cu timpu se va desbracá de natur'a sa feroce, si mai scàdiendu d'in putere, va stá singuru cá se fia ferecatu in catene.

Cu acestu scopu, candu *Bogdanu III*, fiiulu lui Stefanu cellu mare, a suppusu mai ântâiu tiér'a sa imperiului ottomanu, Turcii nu i-au denegatu nici un'a d'in onorile domnesci; i-au lasatu insigniele de summ'a dignitate domnésca; ba au confirmatu tóte legile politice și ecclesiastice alle tierei, multiumindu-se cá, in semnu de feudu, se respundia curtiei in totu anulu patru míi de galbeni.

Dupa mórtea lui Bogdanu, alegêndu boiarii Domnu pe fiiulu seu Stefanu VI., cá pe legitimulu erede la domnìa, Ottomanii au datu acestui-a onori anca si mai mari. Sultanulu i-a tramisu sub titlu de solu pe prefectulu supremu alu stauleloru, spre a'i congratulá la intrarea in domnìa, si a'i offerì insigniele de onóre, tuguri, (1) sandgiacu, (2) cuca, (3) caftanu domnescu, si unu armasariu imperatescu cu ornamentele cele mai frumóse.

Sub successorii acestui-a, Ottomanii de sì au impusu tributuri mai grelle, ei totusi n'au cutediatu a scadé d'in onorile cuvenite Domni-

(1) Códe de calu.
(2) Drapellu, stégu.
(3) Caciula, coperementu de capu. *Trad.*

loru, nici a impedecá liber'a alegere a loru, pên' ce sub *Ioan* numitu *Arménulu* au gasitu occasiune de a impuciná vechile libertati, si a impune tierei sarcine nóue si necunoscute pên' acumu. Pre candu acest'a se occupá cu innovatiuni in tiéra, Ottomanii prin frauda au pusu man'a pe elu, si, contra cuventului loru datu, l-au ucisu; dupa aceea au inceputu a pune Moldaviei sarcine mai grele, si a pretende cá Domnulu, déca nu vre se fia consideratu de inimicu, se'si céra la fia-care trei ani confirmarea in domnia de la Port'a ottomana.

Ottomanii vediendu ca Moldavi'a é stórsa, si nu mai póte fi in stare se refuse conditiunile ce i le impusesera, indata sub domni'a lui Mirone Barnovski au adusu alta lege, prin care Domnulu era obligatu a merge insusi in persóna la curte spre a'si priimí insigniele Domniei, si la fie-care trei ani se vina la Sublim'a Pórta pentru a se inchiná imperatului. Pentru cá acést'a se se observe cu mai multa accuratetia, Ottomanii au schimbatu si destituitu adeseori pe Domni; ceea ce atât'a frica a bagatu in acesti-a, in câtu acumu-a nu numai ca ei insisi sunt buni bucurosi a merge la curte dupa ce trece unu anu seu doi, pentru a cere confirmarea in Domnia ca o gratia de la imperatulu, dar' anca de fric'a lacomiei veziriloru, dorescu si ceru ei de buna voia mandatulu confirmatoriu. Acest'a usioru se da Domnului, déca cumu-va vezirulu nu are vreunu prepusu despre fidelitatea lui, séu déca vre-unu altulu n'a offeritu o summa mai mare de bani; atunci vezirulu presenta numai decâtu Sultanului unu *Talhisiu* cam in urmatóriele cuvente:

«Fiindu cà N. N. Domnulu de acumu alu Moldaviei, de atâti ani «ai Domniei sale s'au aretatu credintiosu imperiului ottoman, si n'a «refusatu a'si pune viéti'a si averea in servitiele imperatului, ér' «tributulu l-a respunsu in totu anulu pe deplinu la fericit'a Pórta «ottomana; afara de aceea, a gubernatu tiér'a cu atâtu-a bunetate si «dreptate, in câtu boiarii si ceialalti locuitori prin dessele loru su«plice arréta ca sunt indestuliti cu domnirea sa, şi ceru de la Maie«statea Ta cá se Te induri a'lu confirma in Domnia: asiá, io 'lu con«sideru demnu de grati'a Maiestatiei Tale. De altmintrea asteptu «prè 'naltulu Maiestatiei Tale mandatu».

Acésta scrisóre o duce Talhiscííulu (séu cumu amu dice referen-

dariulu) dupa datin'a Turciloru la imperatulu, și dupa ce acest'a o a subscrisu cu formul'a usuale *Amel oluna*, adeca : fia precumu se relatéza, o transmite prin acelasiu Talhiscíu inderetru la vezirulu. Dar' vezirulu, cu tóte ca are acésta scrisóre in mana, prin care Sultanulu i-a datu facultate de a confirmá pe Domnu in domnìa, elu totusi pentru cá se póta stórce mai multi bani, se preface ca n'a potutu anca tractá cu Sultanulu. Ba anca si Kiehaia prin astuti'a sa vine intr'adjutoriu lacomiei vezirului, și chiamandu la sine pe residentii Domnului,*) le minte, ca Sultanulu prevenitu prin machinatiunile altoru-a si prin sioptiturile secrete alle oficialilor de curte, s'au aretatu mai puçinu aplecatu a se invoì la cererea loru decâtu cumu se sperá : vezirulu domnulu seu a vorbitu de vre-o câte-va ori cu Sultanulu despre caus'a loru, dar' n'a potutu luá anca niciunu respunsu indestulitoriu. Residentii vediendu adeveratulu séu fictivulu periclu ce amerintia pe Domnulu loru, se arunca la piciórele lui Kiehaia si'lu róga, cá in totu modulu possibile se se intrepuna pentru Domnulu loru, promitiendu-i ca voru mai marì anca darurile destinate pentru elu si pentru Vezirulu.

Asiá jóca ambitiunea si lacomi'a pe pelea bietiloru Moldoveni!

Si totu asiá tractéza pênê se indestulésca in urma superbi'a nesatiósa si immens'a lacomia de bani ce domnesce la curti. Si candu in urma ambe partile s'au invoitu intru tóte, si Kiehaia vede ca nu mai are ce stórce, i dimitte cu speranti'a, ca caus'a loru se va intórce spre bine. A dóu'a dî tramite la densii pe unu officiale alu Vezirului care nu se reintórce cu mân'a góla, si le anuncia ca in fine vezirulu a dobênditu facultate de la imperatulu cá se le confirme pe Domnu in domnia si le demanda a se presenta la curte. Presentandu-se aici, se introducu mai antaiu la Kiehaia, apoi la Vezirulu. Acest'a le annuncia ca imperatulu s'a induratu asupr'a Domnului loru si i-a concesu confirmarea in domnia; dupa aceea 'i imbraca, dupa usu, cu câte unu caftanu. Dupa câte-va dîle apoi, Vezirulu tramite la Domnu pe Capugilar Kiehaiasi séu pe altu oficialu de curte pe care vre, care 'i duce diplom'a cea nóua de Domnìa si mandatulu con-

*) Agenti diplomatici ai Domnului. *Trad.*

firmatoriu numitu *Hiukm Ferman.* Diplom'a este asemenea cellei ce se da Domniloru candu se punu mai antaiu in scaunu, numai ca in loculu clausulei «*Voide ligi Teudzih olumak iehsani humasum olimizdur*, se scrie: «*Voide ligine tedzdid ve mucarer olunmak iehsani humaiun olmizdur*, séu : Din grati'a si misericordi'a nóstra te rennoimu si confirmamu in Domnìa». Ér mandatulu confirmatoriu este de urmatoriulu cuprinsu: «Prè escellente intre principii popóraloru « cari credu in Isus, si prè demnule intre Mai-marii gentei Nazare- « néniloru, N. N. Principe domnitoriu asta-di alu Moldaviei de asta-di! « Ajungêndu la tine acestu alu nostru mandatu, se'ti fia in scire, ca « amu auditu de servitiele tale credintióse si amu intielesu despre « fidelitatea ta nestramutata, pentru aceea te-amu judecatu demnu « de grati'a si indurarea nóstra, si amu ordinatu se ti se innoiésca « si confirme Domni'a Moldaviei. Ti-damu deci domnìa si deplina « putere asupr'a Moldoveniloru suditii Maiestatii nóstre; acestoru-a « tu se le faci dreptate pe viitoriu, precumu le-ai facutu si mai ina- « inte. Pe boiari si pe toti locuitorii Moldaviei, de ori ce conditiune « ar' fi ei, se'i protegi si se'i aperi; si se nu intermiti a aretá fara in- « tardîare la stralucit'a nóstra Pórta tóte necesitatile si tóte greuta- « tile si asupririle loru. Pre langa acést'a se fii gata a implinì man- « datele Maiestatei nóstre câte 'ti vor venì, si cu pól'a suffulcata (1) « se'ti puni tóte puterile pentru noi: ér' haraciulu (tributulu) im- « pusu Moldaviei se'lu respundi pe deplinu in totu anulu la termi- « nulu fixu, in thesaurulu nostru. Se te feresci a cugetá séu a face « altminterea, si crede santei nóstre subscrieri. Datu in Constanti- « nopole, anulu ..... lun'a ....»

La decretulu acesta se allatura si o scrisóre a vezirului, in care acesta insciintiéza pe Domnu, ca la intercessiunile și rugarile sale in urma i-a successu a dobendì de la immens'a gratia imperatésca confirmarea lui in domnia etc.

Capugi-basia, provediutu cu aceste scrisori, pléca spre Iasi, si ajungêndu la Galati tramite omu inainte cá se insciintieze pe Domnu despre venirea sa si despre diu'a in care va ajunge in Iasi. Intru a-

(1) Frasa turcésca, care inșémna a face ceva séu a servi pe cine-va cu promptitudine și alacritate.

cea dî Domnulu cu tóta curtea sa ese in calea lui Capugi-basia o miie de pasi d'in cetate afara. La intelnire congratulandu-si, se saluta unulu pe altulu standu amenduoi pe calu; şi apoi Domnulu se intórce in cetate cu Capugi-basia de-a-drept'a, ceea ce la Turci este trept'a cea mai mica. Inaintea Domnului merge unu officiale alu lui Capugi-basia tienendu in mana fermanulu imperatescu acoperitu cu pansa alba, ér pe braçiu caftanulu destinatu pentru Domnu; apoi urméza music'a imperatesca si ciausii, cari d'in candu in candu repetu acclamatiunile loru usitate. In ordinea acést'a purcedu pên' la curtea domnésca; ajungêndu aici Domnulu şi toţi boiarii intra in sal'a cea mare şi elu se asiéza in scaunulu seu pe tronu; dupa aceea Capudgi-basia da mandatulu confirmatoriu (fermanulu) in man'a Domnului, ér acest'a 'lu da lui Divan Effendisi pentru a'i dá lectura; şi apoi tóte se urméza in modulu si ordinea cumu amu vediutu mai in susu la punerea mai ântâiu a Domniloru in scaunu.

Afara de acésta confirmare care nu se face decâtu totu la trei ani si se numesce Mucarerulu cellu mare, se mai face anca si o alta confirmare in totu anulu, si se numesce Mucarerulu cellu micu; dar' acést'a confirmare ambla cu mai puçine spese, precumu vomu vedè mai in josu (1); si la ea nu se innoiesce diplom'a de domnia, cì se da numai nou Hiukm Fermanu séu mandatu confirmatoriu, si se tramite prin unu officiale alu Vezirului de a dou'a ordine, cárui-a se da si remuneratiune mai mica.

CAPU V.

DESPRE SCÓTEREA DOMNILORU D'IN SCAUNU.

Dupa ce amu vorbitu despre punerea si despre confirmarea Domniloru Moldaviei, curiosulu lectore póte cu dreptu cuventu se céra cá se'i vorbimu sì despre scóterea loru d'in scaunu.

Noi sì in acést'a vomu urmá ordinea ce amu observatu pênè acì, si d'in fôntanele ce le avemu innaintea nóstra, vomu cercetá cu deameruntulu ratiunile si ceremoniele observate in vechime si celle de astadi la scoterea d'in scaunu a Domniloru Moldaviei.

(1) La Cap. XIV. ur.

In'primii seculi ai fundarei Moldaviei cá statu independente, Domnii ei nici se scoteau nici se poteau scóte d'in scaunu. Ei, cá sì regii, domniau cu potestate absoluta asuprà suditiloru seî: potestate ce o aveau nu prin alegere de catra boiari, cì prin ereditate dela parinti. Nu negamu ca annalile nóstre mentionéza, ca unii regenti de gentea moldava au fostu scosi d'in scaunu; dar acést'a s'a facutu in urm'a turburariloru interne, sì nici de cumu prin vre-o putere straina. Câ-ci Moldavi'a nu cunoscea acellu dreptu de primogenitura, care in statele europene inpedeca turburarile interne. Si érasi legile tierei nu permitteau impartirea domniei principatului intre frati, cì stá la voi'a parentelui cá se denumeasca prin testamentu de succesore pe acellu-a din fiii sei pe care va voì. Ér' candu Domnulu prin mórte inopinata erá impedicatu de a face testamentu, séu candu ambitiunea fiiloru erá mai mare decâtu voi'a parentelui loru, atuncí nu potea se nu se deschida campu largu discordieloru și turburariloru intestine; si carui-a 'i favorá sórtea, ocupá scaunulu domnescu, ér invinsulu fugiá, déca potea, séu in Transilvani'a séu in Poloni'a (cà-ci in aceste tieri Domnii aveau de comunu mosìe); si asteptá acolo occasiunea opportuna de a'si reculege puterile si a'si intarì partid'a sa. De acì au urmatu, ca scriitorii atâtu poloni càt si unguri, tragendu din acele casuri particularie conclusiune generale, affirma ca Domnii Moldaviei ar fi fostu vasalii loru, si se incerca a numì suppunere aceea ce in sensu propriu nu è alta decâtu confederatiune. S'a mai intemplatu anca de câte-va ori, cà boiarii au scosu pe Domnu d'in scaunu séu pentru tirani'a sa, séu pentru alte fapte relle, cu care asuprise tiér'a, ba câte-odata a fostu si ucisu. Afara de aceste casuri, nu mai era nici una causa pentru care se scóta cine-va pe Domnu d'in scaunu; cì care a luatu odata sceptrulu in mana, ilu tienea fara contradictiune pênê la finitulu vietiei sale. Acestu usu a inceputu a se calcá mai ântâiu sub *Petru. V*, supranumitu *Raresiu*, fiiu naturale alu lui *Stefanu cellu mare*, care, acusatu fiindu ca ar' fi aprinsu cetatea Chili'a, Soliman I. imperatulu Turciloru l-a scosu d'in scaunu, si pênê erá anca in viétia i-a datu successore pe *Stefanu VII*, care affirmá ca este stranepotulu lui *Alexandru I.* Alu doilea assemenea casu a fostu cu *Petru VI.* numitu *Schiopulu*, care alesu fiindu de

boiari dupa mórtea atroce a lui Ion Arménulu, Turcii indata l-au scosu d'in scaunu; dar' puçinu dupa aceea, parendu-le reu de acea fapta, érasi l-au reasiediatu in domnìa. Mai raru erá casulu cá Turcii se puna man'a pe Domni si se le taia capulu. Acést'a se intemplá numai déca ei se revoltau pe façie; pênê 'n urma dupa trecerea lui Miron Barnovski la Poloni si decapitarea lui, nimicindu Turcii tóte drepturile de libera alegere, au pusu Domnu dupa placulu loru pe *Elia* (Iliesiu) III. fiiulu lui Alexandru IV.; câ-ci de la acestu timpu inainte numai lui *Eustratu Dabisia* si parentelui meu *Constantinu Cantemir* s'a'intemplatu se móra pe tronu (1). Care vre se cerceteze acestea mai cu de ameruntulu, caute seri'a Domniloru Moldaviei aretata mai in susu la Capu II.

Ér' ceremoniele ce se observa asta-di la scoterea din scaunu a Domniloru Moldaviei suntu cam urmatoriele. Candu vezirulu si-a propusu a scóte pe Domnu din scaunu, si a cerutu pentru acést'a facultate prin Talhisiu de la Sultanulu, elu tiene cellu mai mare secretu si nu'si descopere intentiunea sa nimerui, decâtu numai Domnului cellui nou designatu, cá nu cumu-va se afle residentii Domnului actuale si se 'lu *aviseze.* Dupa aceea Kiehaia Vezirului chiama pe noulu Domnu se vina la el nóptea imbracatu in vestmente schimbate, ca se nu'lu cunósca nimene, si-i ordina ca se'si alega Caimacami séu locotienetori, caroru-a se le committa cele ce au se faca din mandatulu imperatului. Acestea facute, Vezirulu committe vre unui Capugi-basia cá se duca Domnului cellui nou fermanulu si se'lu petréca pên' la Constantinopole. Ér' Domnulu cellu nou tramite cu Capugi-basia pe unulu din oficialii sei, cá se duca scrisorile si mandatele catra Caimacamii ce si-au alesu, si o proclamatiune catra toti boiarii tierei. Totu acelui Capugi-basia se mai dau anca si alte duóe fermane imperatesci, unulu catra Domnulu care este a se scóte din scaunu, si altulu catra caimacamii alesi de noulu Domnu.

Mandatulu ce merge la adress'a Domnului e compusu cam in urmatoriulu modu : « Prè-alesule intre Principii ce credu in Messia,

(1) Adec'a se móra cà Domni, mórte firésca. *Tr.*

«prè-escelsule intre Mai-marii poporului lui Isus (câ-ci Domniloru «detronati, se da acellasiu titlu cá si celloru ce au Domni'a), carele «ai fostu Domnu Moldaviei, fericita se fia finea vietiei Tale. Ajun-«gêndu la tine mandatulu serenissimei nóstre Altetie imperiali, ca-«rei-a se ínchina tóta lumea, se scìi, ca Tu prin lenea Ta intru im-«plinirea servitieloru si prin negligenti'a intru esecutarea manda-«teloru Maiestatei nóstre imperatesci, te-ai facutu culpabile de tóte «pedepsele (câte-odata se adaoge si pedéps'a de mórte). Dar' fi-«indu-ca grati'a si misericordi'a nóstra asupra ta este nemarginita, «te scótemu numai din scaunu, si ordinamu Tîe successore pe N. «N. Dreptu aceea, fara a perde o óra séu unu minutu macaru, gra-«besce a te presentá la pragulu inaltei Pórta a Maiestatei nóstre «d'inpreuna cu tóta famili'a ta, si cu toti thesaurii tei. Si te feresce «a cugetá séu a face altminterea, si crede santei nóstre subscrieri. «Datu in Constantinopole, anulu . . . . lun'a . . . . . .».

Ér' cellalaltu fermanu, indreptatu catra caimacami, are camu urmatoriulu contextu : «Alesiloru intre Mai-marii poporului lui Mes-«s'ia N. N. (une-ori se numescu doi séu trei, alle caroru nume «tóte se insémna acì), finea vietii vóstre se fia fericita. Ajungêndu «acestu mandatu alu Maiestatiei nóstre la voi, se sciti ca ne-amu «convinsu, cumu ca Domnulu vostru de acumu N. N. è negligentu «intru esecutarea mandateloru nóstre, si nu pórta grige de salutea «poporului si de binele Statului, nici nu protege pe súditi nostri, «precumu i s'ar cadé, si nici dreptate nu le face, si nici nu este cu «indurare spre ei, cì d'in contra i asupresce si'i stórce in totu mo-«dulu. Pentru aceea, d'in grati'a nóstra infinita, ne-amu induratu «asupr'a vóstra si amu datu ordinu se'lu scóta din scaunulu Dom-«niei, si se'lu aduca la prèluminat'a Pórta a Maiestatei nóstre. Dreptu «aceea, voi se dati ascultare acestui mandatu alu nostru, si pe nu-«mitulu Domnu, acumu scosu d'in domnia, d'inpreuna cu tóta «famili'a sa, si cu toti servii sei si cu toti thesaurii sei, se'l dati in «manile lui Capugi-basia, pe care l-amu tramisu anume pentru acé-«st'a. Dar' feriti-vĕ, nu cumu-va se ve purtati cu necuviintia catra elu, «nici sè luati nici câtu è negru sub unghia d'in averea lui. Ér' ce «ve va inpune d'in mandatulu nostru Domnulu vostru cellu nuou

«N. N., tóte se le inpliniti fara cea mai mica escusare séu intar«dîare. Altminterea se nu cugetati, nici se faceti, si credeti prè «santei nóstre subscrieri. Datu N. N.».

Candu Otomanii s'ar' teme, ca Domnulu audîndu ca vreu se'lu scóta d'in domnia, séu s'ar' revoltá séu ar' fugí la Principii crestini d'in vecinetate, atunci ei tramitu mandate séu Seraskerului de Babadagu, séu la Pasi'a d'in Benderu, inpunendu-le cá se asiste lui Capugi-basia cu vreo ceta de ostasi, cu ajutoriulu carora se póta apucá pe Domnu, si sub custodia buna se'lu póta tramite la Constantinopole. Ér' déca tóte si pretutindenea sunt in pace, si nu este causa pentru care Domnulu se fuga si se'si lase averile, atunci merge Capugi-basia singuru cu cele dóue fermane ce amu memoratu mai susu, si grabesce cu post'a, ce o numescu *menzilu*, se ajunga câtu se póte mai curêndu la Iasi. Pe cale, si mai alesu dupa ce ajunge in Galatiu, care é primulu orasiu alu Moldaviei de catra Traci'a, Capugi-basia nu spune nimerui, cì tiene in cellu mai mare secretu scopulu missiunei salle; si pentru cá se apuce pe Domnu prin surprindere, minte ca are cu totulu altu mandatu. Apoi isi dispune calea asiá, ca se ajunga la Iasi, inainte de prandiu, fiindu ca pe acestu tímpu boierii toti sunt adunati la curte. Ajungêndu la Iasi, elu merge dreptu la palatulu domnescu; intra in Divanu, saluta pe boiarii adunati; si dandu fermanulu in manile caimacamiloru, le dîce: «Domnulu vostru «é scosu d'in scaunulu Domniei; si voi aveti se ve suppuneti ferma«nului imperatescu, si mandateloru Domnului cellui nuou». Aceste dise, officialulu cellu imbracatu turcesce saluta la rôndulu seu pe caimacami, si le presenta scrisórea Domnului seu. Dupa aceea toti boiarii trecu in sal'a de audientia, unde intra si Capugi-basia, si unde Domnulu 'i vine innainte pên' la usia. Acì salutandu-se unulu pe altulu, Capugi-basia comanda Domnului a'si ocupa scaunulu pe tronu, fiindu ca are se 'i comunice unu mandatu imperiale. Domnulu asculta, de sì d'in tóte aceste impregiurari póte intielege prè-usioru, ca se tractéza de scóterea sa din domnìa; ellu se puue pe scaunu, si nu dîce alta, decâtu : «Fia porunc'a prèinduratului si prèlumina«tului imperatu». Dupa aceea Capugi-basia, luandu mandatulu imperiale ilu da Domnului, care dupa datina ilu atinge de frunte si'lu

saruta; apoi 'lu da lui Divanu-effendi allu seu spre a'i dá lectura. Pênĕ candu Effendi cetesce, atâtu Domnulu, câtu si Capugi-basia si toti boiarii stau in piciore si asculta. Dupa ce s'a terminatu citirea, merge Capugi-basia la Domnulu, si cu totu respectulu ilu iea de subsuóra, si ridicandu-lu de pe tronu ilu pune langa densulu pe unu scaunu mai josu. Aici Domnulu intorcêndu-se catra Capugi-basia, 'l dîce : «ca è detoriu imperatului cu multiamita nemarginita, pentru « ca a avutu grati'a se nu pérdia pe inutilulu seu servu, cì ca a bine- « voitu prin o usióra pedépsa a'lu invetiá se se 'ndrepteze; va astépta « cu inima plecata, ori ce Maiestatea Sa ar' fi decisu asupr'a lui; ca 'si « recunósce vin'a, dar' ca nu despera cu totulu de grati'a imperatu- « lui ». Si altele cá aceste, prin cari crede ca va poté recastigá favórea Mai-mariloru ottomani.

Dupa ce Domnulu si-a terminatu cuventulu seu, Capugi-basia 'lu recomenda boiariloru anca pe trei dîle; si totodata le ordina a procurá carra si a face câtu se póte maï curendu tóte preparativele necessarie pentru cale; apoi pléca de acì si se duce in ospitiulu preparatu pentru densulu de caimacami; ér' Domnulu se intórce la palatulu seu, unde remane treï dîle dupa scóterea sa d'in Domnía. Sub acestu timpu. are si esercita tóta potestatea domnésca, cá sì mai ìnainte; boiarii 'i dau totu aceeasi onóre cá sì candu erá in scaunu; si déca ar' cutediá óre-care a se purta catra elu cu necuviintia, séu a'lu vatemá numai cu unu cuventu macar', elu, fara a i se poté oppune cine-va, póte se 'i sfarme óssele cu topuzulu séu buzduganulu, care l-a primitu de la Sultanulu candu l-a pusu in scaunu : si mai multu, elu póte se strapunga cu sabi'a pe unu boiariu, fia chiar si de rangulu cellu mai inaltu, fara cá pentru acést'a se 'i impute imperatulu vre-o crima, numai s'o fi facutu cu man'a propria. Pentru ca Turcii au proverbiulu : «O pétra, care s'a pusu odata la unu edificiu, re- « mane totu pétra de edificiu, și póte venì tempulu, cá ea érasi se fia necessaria la edificiu ».

In acelle trei dîle, caimacamii prin comissarii loru prepara cai, carra, si tóte celle necessarie de calle pentru redicarea si transportarea Domnului. Implinindu-se trei dîle, Domnulu se pune nu pe calu, cì in carru cu tóta curtea, famìli'a si averea sa, din care nime nu

cutédia a lua in presenti'a sa nici macar pretiude unu banu, si e-sindu din palatu pe pórt'a cea mica care este spre média-dî, pléca d'in Iasi spre Constantinopole. Boiarii toti si toti officiarii de óste 'lu petrecu pênê afara de cetate pe cale de unu milliariu de locu; aici descaleca de pre cai, si toti mergu a'i sarutá man'a cu aceluasi respectu, cá si candu ar' fi anca pe tronu, si inchinandu-se'si ieau diu'a buna de la elu. Domnulu anca d'in partea sa, le multiamesce pentru onórea ce i-au arretatu, și pentru petrecerea ce au avutu cu densii; si dupa politic'a indatinata le da consiliu, cá se fia ascultatori la poruncile imperatului si alle Domnului cellui nuou. Dupa aceste boiarii se intorcu la Iasi, lasandu pe duoi cari se'lu petréca mai departe, si cari se 'i faca quartire si se pórte de grige de celle necessarie la mésa.

Pe cale Capugi-basia grigesce cá Domnulu cellu nou se nu se intêlnésca cu cellu d'in scaunu. Si déca totusi s'ar' intelnì, atunci cellu nou trebue se incungiure si se faca locu cellui destituitu. Dupa ce a trecutu Dunarea, Domnulu este liberu a trimitte inainte la Constantinopole pe unii d'in servitorii sei la Vezirulu si la alti amici pe cari i-ar' avé acolo, si cari d'in urma se induplece pe ómenii de statu ai Pórtei ottomane in favórea sa. Acesti-a se incérca a saturá cu daruri lacomi'a celloru de la putere, si déca le succede, ei obtienu de la Capugi-basia ordinu cá se duca pe Domnu in palatulu seu. Déca inse nu le succede a obtiené acestu ordinu, atunci Capugi-basia ajungêndu aprópe de cetate, se opresce, si prin unulu d'in omenii sei da de scire lui Kiehaia ca a adusu pe Domnulu pênê ací, si acumu astépta ce ordina Vezirulu se faca cu elu? Déca este casulu cá Domnulu se fia acusatu de vre-o crima mai grava, séu déca Turcii voiescu se stórca de la elu o summa mai mare pe bani, atunci se da ordinu lui Capugi-basia cá se'lu tiena sub custodia. Déca voiescu se tracteze cu elu mai blandu, ilu punu sub custodia in casele lui Capugi-basia séu alle lui Bas-bakikuli, adeca alle thesaurariului. Ér' déca imperatulu vre cá se'si arrete puterea maniei sale, atunci da ordinu cá se 'lu inchida in celle siepte turnuri. È de insemnatu ca nime nu póte se fia inchisu aici, decâtu numai la ordinulu speciale si espressu alu imperatului. Dar' ori unde ar fi in-

chisu, elu totu nu'si póte recastigá libertatea, decâtu rescumperand-o cu bani multi si cu daruri mari. Scapatu odata de sub custodia séu d'in carcere, elu traiesce liberu in casele sale, pênê i se da ocasiunea de a ocupá érasi domni'a. Apoi de sì scosu d'in scaunu, elu totusi candu merge la servitiulu divinu in biseric'a patriarchale, siede in scaunul domnescu, unde la nimene altulu nu è permissu se sièdia, decâtu numai déca este in Constantinopole vre unulu d'in ceialti patriarchi (1). Acestu privilegiu ilu are si Dómn'a lui; ea are in tind'a besericei unu scaunu pentru sine, mai innaltu decâtu tóte cellelalte. Afara de aceste, ellu póte se'si construeze casa dupa placere, si se si-o decoredie câtu se póte mai splendidu; elu póte conversa liberu cu solii puteriloru straine, precumu este alu Franciei, Angliei, Belgiului si Venetiei etc.; câ-ci Turcii nu credu, cá cineva locuindu si vietiuindu in Constantinopole, se póta intreprinde ceva contra binelui Statului ottomanu. Ér' candu ese unde-va, póte luá câte patru séu si mai multi servitori cu sine; póte incalecá armasariu câtu mai splendidu adornatu; póte portá si elu si servitorii lui vestmente verdi si caltiamente galbine. Candu merge la curtea Vezirului, descaleca la pétr'a dela scara, si atâtu Kiehaia cât si ceialalti ilu saluta cu titlulu de Domnu; i se da caffea si dulcétia; si i se dau tóte onorile ce sunt in usu la Turci a se dá Principiloru domnitori. Mai inainte aveau atâtu Domnii scosi d'in scaunu, câtu sì fiii loru, d'in thesaurulu imperatescu o diurna de cinci pêno in diece taleri imperiali pe dî, dar' in urma acestu usu a trecutu in desvetudine. Totusi pêno in diu'a de asta-di sunt scutiti de la tributu, atâtu ei câtu si ómenii loru. Póte se'si aduca publice vinu câtu i place pentru curtea sa; dar' nu este liberu se'lu venda. Ci acést'a nici o au cerutu Domnii nici-odata; pentru ca Moldovenii tienu, ca afara de vendiarea fructeloru procreate d'in pamenturile proprie, ori

(1) Aci cuventulu *Patriarchi* n'are intielesu. Póte vré se dîca *Domni de Moldavi'a séu de Tièrr'a Romanésca*; câ-ci dupa procedur'a acést'a a Turciloru nu potea se fia lipsa in Constantinopole de Domni actuali séu scósi d'in scaunu. Apoi se scie ca pentru Patriarchi este altu scaunu in beserica.

ce altu negutiatorìa este despretuitória si nedemna pentru ómenii cei mari.

De altmìnterea fericitu acellu Domnu, care nu d'in culp'a sa, cí pentru lacomi'a Vezirului a fost scosu din scaunu. Câ-ci, dupa datin'a Turciloru, schimbandu-se Vezirii fórte desu, successorele Vezirului destituitu, pentru cá se descopere fraudele sí avaritiele acestui-a, inainte de tóte face cercetare ca se védia, ce si câtu a storsu pe nedreptu si preste summ'a cuvenita de la Principii Valachiei si Moldaviei. Séu pentru cá se invinovatiésca mai tare pe Vezirulu destituitu, iérta adese-ori pe Domnulu vinovatu si accusa pe cellu-a de lacomìa, pêntru cá asiá se'si deschida mai usioru calea la indestulirea lacomiei sale.

CAPU VI.

DESPRE BOÏARII MOLDOVENI SI DESPRE RANGURILE LORU.

Fiindu ca amu facutu pên'acì mai de multe-ori mentiune despre boiarii moldoveni, si vomu mai face anca sì in capitulii urmatori, credemu ca e de folosu a vorbì acì despre conditìunile séu dignitatile, privilegiele si gradurile loru.

Numele *Boiaru,* precumu se numesce, de origine slavóna, se pare a fi corruptu d'in cuventulu *Boliari,* cu care popórale slavice numiau d'in vechime pe toti magnatii loru. Numirea latina de Baroni la ei nu é originale, cì o au imprumutatu prin imitatiune de la curtile vecine.

Originea boiariloru moldoveni este incerta, si d'in negligenti'a istoriciloru Moldaviei fórte obscura. Ci esemplele popóreloru vecine, precumu Servianii si Bulgarii, ne arreta ca officiele boiariloru sunt cu multu mai vechi decâtu ensasi reintemeiarea statului Moldaviei. Pe acelle timpuri inse si pênê la Alexandru I, numitu cellu bunu, Domnii Moldaviei nu impartiau officiele principali de curte intre boiarii loru. Gradurile de dignitati intre boiarii de curte, precumu elle sunt asta-di in vigóre, le-a instituitu si introdusu acumu memoratulu Alexandru I, cellu bunu, care dupa ce a obtienutu titlulu de Despotu si corón'a regésca de la Ioan Paleologulu, si-a formatu tóta

curtea dupa norm'a curtei imperatesci. Acésta affirmatiune scósa d'in annalile nóstre, o va crede fia-cine usioru, déca va comparà gradurile boierieloru de asta-di in Moldavi'a cu celle ce erau in usu la curtile vechiloru imperatori ai Greciei, pe cari d'in urma le-au descrisu intr'o carte anume *Curopalatu* si *Georgiu Codinu.* Aceeasi numire a loru la imperatii Greciei si la Domnii Moldaviei, acelleasi officiuri, acellasiu servitiu de a assiste in Divan, de a tiené consiliu cu Domnulu despre afacerile publice alle statului, de a'i adjutá intru administrarea publica a tierei si a implinì ordinele prin tienuturi, de a servì curtiei intru tóte celle necessarie, si a'i sustiené decorulu. De acì, precumu odinióra la Greci, asiá asta-di la Moldoveni, ei se destingu in *boiari de Svatu,* séu consiliari, si *boiari de Divanu,* séu cumu le-amu dîce, assessori.

Boiarii de svatu, séu consiliarii intimi ai Domnului in afacerile publice alle tierei, suntu acesti șiepte:

1. *Marele Logofetu,* i-amu poté dîce supremu cancellariu alu tierei. Cea mai mare onóre, si mai inalta dignitate in tiéra. Elu è presiedente si directore in tóte consiliurile; si elu mai antaiu propune celorulalti consiliari subiectele asupr'a caroru-a, d'in mândatulu Domnului, au a se consultá; si ascultandu votulu fia-carui-a, repórta Principelui conclusulu ce s'a luatu. Ér' candu este cá Domnulu se fia rugatu pentru ceva in numele tuturoru boieriloru, elu singuru 'i arreta dorintiele acestoru-a; și de acì i s'a datu numele grecescu de *Logothetis.* Afara de aceste, elu are dreptulu a decide asupr'a marginiloru hotareloru, si a decide processele agrari, de possessiuni si servitutile loru. Sub directiunea lui stau curtenii, séu acei nobili cari n'au ajunsu anca la dignitatea de boiari. Semnulu boieriei sale este o bulla mare cu lantiu de auru, care o pórta aternata dela gûtu, si unu bâtiu (toiagu) auritu, care 'lu pórta in mana. Pre candu Moldavi'a erá anca in deplin'a sa fiore, elu, prin boieri'a lui de Logofetu avea prefectur'a cetatiei Moncastru, care asta-di se numesce Akkiermanu; dar' dupa ce Turcii au luatu acésta cetate de la Moldoveni, Logofetului s'a datu cá venitu decim'a d'in tienûtulu Cernautiloru.

2. *Vorniculu de țérr'a de josu* séu Guvernatorele Moldaviei infe-

riori. Administra in curtea domnésca tóte afacerile acestei provincie. Sub el stau tóte judecatoriele din acea parte a tierei; elu asculta si judeca tóte causele loru civili. In procese criminali, elu póte, fara scirea Domnului, se judece la mórte pe furi, omicidi, sacrilegi si assemeni facûtori de relle. In semnu de potestatea sa, pórta bâtiu auritu. Pre candu Bassarabia se tiené anca de Moldavi'a, elu avea prefectur'a cetatiei Chilia; dar' dupa ce acést'a s'a luatu de la Moldoveni, i s'a datu prefectur'a Barladului, unde are in loculu seu doi subvornici séu locotenenti, fiindu-cà officiulu seu cere cá se fia necontenitu la curte.

3. *Vornicului de tiérr'a de susu* seu Guvernatorele Moldaviei superiori, Are asemenea putere si auctoritate in provinci'a sa, cá guvernatorele Moldaviei inferiori; si in semnulu potestatiei sale pórta sì elu bâtiu auritu. In specialu are sub administratiunea sa prefectur'a tienutului Dorohoiu.

4. *Hatmanulu* séu generalulu a tóta armat'a; acestu officiu, pe timpulu imperatiloru greci, se dá numai maresialului curtiei. Elu este capulu tuturoru calarasiloru séu calaretiloru, si are sub comand'a sa tóte trupele soldate, atâtu cavaleria câtu si infanteria. Are prefectur'a tienutului Suceava; si candu è la curte, pórta bâtiu suflatu cu auru.

5. *Marele Postelnicu,* maresialulu séu prefectulu supremu alu curtiei. Elu dirige tóta curtea, si sub ordinulu lui stau toti curtenii. Assemenea sub inspectiunea lui stau soldatii cari sunt destinati pentru post'a Constantinopolei si Crimeei, si cari de comunu se numescu *Beshi.* In consiliulu secretu n'are nici scaunu nici votu; dar' se admitte de multe-ori, séu d'in invoirea celoru-lalti, séu d'in ordinulu Domnului. In acestu casu elu tiene loculu Domnului cá si plenipotentiatu alu seu, si cauta cá ceialalti consiliari se decida in afacerile urgente alle tierei câtu se póte mai iute, si totdeauna dupa placulu si vointi'a Domnului. Are prefectur'a Iassiloru; elu judeca si causele locuitoriloru de aici. In semnulu dignitatei sale, pórta la curte bâtiu de argintu.

6. *Marele Spatariu;* primulu Spadeferu (1) alu Principelui. È ca-

(1) Purtatoru de spada, care pórta spad'a.

pulu celloru ce pórta spad'a Domnului si are inspectiunea asupra loru. Are prefectura in diumetatea tienutului Cernautiloru. In serbatorile cele mari, cari se numescu Domnesci, se inbraca in vestmente aurite si pórta casca ornata cu pietre scumpe; sub totu timpulu câtu Domnulu este in biserica ascultandu servitiulu divinu, precumu sì pênê ce siede la prandiu, marele spatariu 'i tiene sabi'a.

7. *Marele Paharnicu.* La serbatorile celle mari, elu da mai ântâiu Domnului paharulu cu vinu. Are sub directiunea sa pe toti ceia-lalti paharnici. Pórta grige de tóte viniele domnesci cá se se lucre bine, si strugurii se se culéga la timpulu seu; pentru aceea toti vinierii stau sub inspectiunea lui; si nu è permissu nimerui in tóta tiér'a a'si culege viniele inainte de a avé licentia dela elu, ceea ce o da pentru unu daru micu. Licenti'a se da de ordinariu in diu'a de patru-spre-diece a lunei Septembre. Din darurile mici pentru licentia, elu are unu venitu destulu de frumosu. Afara de aceste, are si prefectur'a tienutului Cotnariloru.

Catra acesti siepte consiliari se mai adaoge :

8. *Vistierniculu supremu* séu marele thesaurariu. Acesta stringe banii publici, si-i da acolo unde'i ordina Domnitoriulu. Pórta ratiuni despre venituri si spese; si toti scriitorii de la thesaurarìa, numiti in comunu *Diecii de la visterìa,* stau sub ordinile sale. Ér' intre consiliari numai pentru aceea se numera sì elu la loculu alu optulea, fiindu ca pórta chieile de la sal'a unde se tiene consiliulu secretu; dar' elu aici n'are nici scaunu nici votu. Totusi candu e vorb'a de bani séu de alte affaceri finantiari, ilu chiama se assiste si elu, dar' nu pentru a'si dá vre-o opiniune, ci numai pentru a audì si esecuta decisiunile si mandatele consiliului.

Dupa acesti optu consiliari, urméza boierii de Divanu. Acesti-a se impartu in trei classe.

I. Cei de *class'a prima* se numescu Boiari mari. In fruntea acestoru-a sta :

Marele Stolnicu, séu supremulu bucatariu. Elu este pusu preste tóta bucatarì'a Principelui, si sub ordinile lui stau toti ceialalti ómeni de bucatarìa. In dîle de serbatori séu la alte solemnitati mai mari, elu ordina mancarile la més'a domnésca, si pentru incredere elu le

gusta mai antaiu, si sta pre langa més'a domnésca pên' la *alu treilea pâharu*. Afara de alte venituri, 'i se mai dau anca anume bucate d'in cuhn'a domnésca.

Marele Comisu séu prefectulu stabuliloru. Are sub inspectiunea sa tôte grasdurile, caii si uneltele de cai ai Principelui, precumu sì servitorii aplicati la aceste, si fierarii si rotarii séu caretarii. Elu este pusu preste Braniste, unu locu de fenatiu fórte mare langa fluviulu Prutu, si ingrigesce cá fênulu se se cosésca de pe acelu siesu si se se adune pentru grasdulu dômnescu. De aici è stipulatu pentru densulu unu anume venitu. Afara de acést'a elu mai trage la fiecare trei ani câte doue-dieci de taleri imperiali de la tôta mór'a de apa, de cari sunt fórte multe pe riulu Prutului.

Marele Medelniceriu. La serbatori séu alte solemnitati mari da Principelui apa de spalatu manile inainte de mésa. Salariulu lui este diumetate din venitulu prefecturei tienutului Stefanesci.

Marele Clucieriu, care s'ar poté dîce maresialulu séu prefectulu curtiei. Are inspectiunea asupr'a tuturoru camareloru domnesci, unde se tienu legumele, untulu, mierea, sarea, casiurile si altele de aceste. Elu ingrigesce cá tôte aceste lucruri sa se procure la timpu, si se se conserve bine; da d'in trensele unde este trebuinti'a, séu candu comanda domnitoriulu. Cá venitu 'i dau Principii decim'a d'in oile ce tienu tieranii moldoveni pe la munte.

Serdariulu Campidux, ce, in modulu cumu vorbescu Europenii, s'ar' dîce Generalu-locotenente. Are comand'a asupra calarimei in tienuturile Lapusnei, Orcheiului si alu Sorocei; si apera tiér'a care este intre Prutu, Nistru si Bassarabi'a contra invasiuniloru de Tatari d'in Crime'a si Bugiacu.

Marele Suldgeriu, séu inspectorele macellariloru. Officiulu lui este a procurá vite de taiatu pentru més'a Domnului si pentru curteni, si a impartì carne la aceia cari au se'si primésca portiunea loru de dî d'in curte; intre acesti-a, pre langa alti curteni, se numera si pedestrimea *Segbaniloru*.

Marele Zitniceriu, séu marele magazinariu. Elu stringe d'in tiéra grâulu necessariu pentru usulu Principelui, si ingrigesce cá se se puna in magazinele publice.

Marele Pitaru, este asupra pitariloru si ingrigesce cá se fia farina destula si buna, si se se cóca pane próspeta in tóte dîlele, atâtu pentru més'a domnésca, câtu si pentru acei-a cari au sé priméscа portiunea loru pe tóta diu'a d'in curte.

Marele Sietrariu, are grige pentru corturile Principelui. In espeditiune are inspectiunea asupr'a tunuriloru si altoru apparate de artileria, si designa loculu unde se se asiedie castrele; cu unu cuventu, are servitiu cá si unu prefectu de artilleria, cá si unu generalu-maiestru de cuartir.

Marele Armasiu, mai mare presté ceialalti armasiei séu lictori cari sunt cam siese-dieci la numeru. Detori'a lui este a face se se esecute sententi'a Domnului, candu cine-va este judecatu la mórte. Afara de aceea, are inspectiunea asupr'a carceriloru, precumu si asupr'a musicei militari, ce se numesce Tabulchana.

Logofetulu alu doilea, séu vice-cancellariulu, tiene loculu cancellariului séu Marelui Logofetu; si candu acest'a este impedecatu prin grave affaceri ale tierei, ilu tramite ca se decida in cause de certe pentru miediuinele agriloru si ale mosiiloru.

Marele usieriu, séu primulu portariu; are sub directiunea sa pre toti ceialalti usieri séu portari; elu servesce pe Capugibasia si pe alti agali, pe cari 'i tramite vezirulu dela Pórt'a ottomana.

Aga, séu, cumu amu dîce, prefectulu politiei. Elu are inspectiunea asupr'a sergentiloru de politia d'in Iasi, sub ordinile lui stau *Segbanii de scutéla.* Elu decide causele mai mici alle locuitoriloru d'in Iasi, éra déca afla pe cine-va ca face lucruri impudice si necuviintióse, séu ilu vede beatu pe strade, ilu póte pedepsi indata, ori de ce classa ar' fi acellu-a. Cu unu cuventu, implinesce mai totu acellasiu officiu, pe care ilu are Aga Ieniceriloru la Turci.

Postelniculu alu doilea, tiene loculu Marelui Postelnicu candu acest'a este absentu, si are grije de tóta curtea. In specialu inse officiulu lui de capetenia este, a introduce la Domni pe boiarii cei mari, scosi d'in officiu, si pe toti ceilalti officiali de a dóu'a ordine; éra candu vre-unulu ar' avé se se róge pentru ce-va la Domnu, elu presenta Domnului cererile, si elu aduce respunsulu.

Logofetulu alu treilea, séu secretariulu domnescu. Acest'a scrie

epistolele private alle Domnului, le da se le subscrie, si le sigiléza cu sigillulu cellu micu. Sub dirrectiunea sa sta camar'a séu cancellari'a, si *uricarii* séu scriitorii de Diplome. Elu provede causele mônastiriloru. Elu introduce la Domnu pe mitropolitulu, pe episcopi, si pe preotime. Ér' candu vinu soli de pe la alte curti, elu pórta grije cà se se observe ceremoniele usitate la curte intru introducerea si receptiunea loru in audientia. Pórta unu sigilu in lantiu de auru, cu care sigiléza decisiunile judiciali subscrise de Logofetulu cellu mare.

Capitanulu de Dorobanti, are comand'a asupr'a Dorobantiloru, care cuventu deriva dela germaniculu Trabant, si acì insémna militi'a pedestre care tiene guard'a la curtea domnésca; elu visitéza diu'a si nóptea guardiele; le despune, le dislóca si face tóte servitiele in loculu lui Aga, candu acest'a é absentu.

Toti boiarii câti amu numitu acì mai in susu, se numera intre boiarii de prim'a classa, si se numescu boiari mari; éra pre langa officiulu ce lé da gradulu loru de dignitate, mai au ancá sì privilegiulu, ca in tóta Moldavi'a, ori unde s'ar intemplase petréca, sunt liberi a ascultá si a decide causele de processu alle supusiloru, unu dreptu acest'a, ce boiarii de a dóu'a si a trei'a classe nu'lu au.

Serdariulu, Logofetulu alu doilea si alu treilea, Postelniculu alu doilea, si Capitanulu Dorobantiloru, desì stau sub ordinulu altoru-a, cari in class'a boiariloru mai au acellasiu officiu cá sì ei, si prin urmare ar' fi mai multu cá se se numere in class'a a dóu'a, totusi fiindu ca starea loru officiale este mai onorifica decâtu a celloru d'in class'a a dóu'a séu a trei'a, si fiindu ca ei trebe se fia in tóte dilele mai adese-ori pre langa Domnu, asiá sì ei au scaunu intre boiarii cei mari, si se bucura de assemenaa privilegie cá sí acesti-a.

De class'a prima a boiariloru mari se mai tienu ancá:

Vamesiulu, seu inspectorulu de vame, si *Caminariulu* care stringe decimele datorite Domnului d'in céra. Inse nici unulu nici altulu n'are scaunu anumitu in Divanu, cì trebe se stea unde le ordina Domnulu. Dar' nici intr'unu casu nu potu avé scaunu mai susu de Serdarulu.

II. *De class'a a dóu'a* a boiariloru de Divanu, se tienu:

Spatariulu alu doilea, care in serbatori mai mici pórta spad'a Domnului; si in absenti'a Marelui Spatariu face tóte servitiele acestui-a.

Paharniculu alu doilea, assemenea tiene loculu Marelui Paharnicu; in speciale, are inspectiunea asupr'a viiloru Domnului, cari sunt la Husi, si pórta grije cá elle se se lucre si culéga la timpu.

Vistierniculu alu doilea, tiene registrele speseloru thesaurului in cursu de trei luni dupa visterniculu alu treilea, si ratiunile asupr'a loru le substerne marelui thesaurariu. Acést'a se observa sì in cellelalte officiolate, cari au de a face cu finantiele.

Stolniculu alu doilea, afara de serbatori séu alte solemnitati mari dirige bucatarì'a, si ordina ce mancari se se faca pentru Domnu; elu le pune pe mésa si le pregusta.

Comisulu alu doilea, tiene loculu primului Comisu, si inspectionéza in tóta diu'a grasdulu domnescu; ér cându Domnulu vre se éssa unde-va, elu 'i prepara calulu si'lu aduce inainte. In retributiune, pentru servitiulu seu i se da a tre'ia parte d'in venìturile marelui Comisu.

Medelnicieriulu alu doilea,

Clucierulu alu doilea,

Suldgeriulu alu doilea,

Zitniceriulu alu doilea,

Pitariulu alu doilea, si

Sietrariulu alu doilea, assemenea cá sì vistierniculu alu doilea, tienu officiulu trei luni dupe officialii cu aceste nume, din classea a trei'a a boiariloru.

Armasiulu alu doilea, tiene registru despre cei ce stau la inchisóre si sunt de a fì pedepsiţi; ilu presènta in tóte sambetele la Domnu, si 'i cere ordinulu ce are sa faca cu captivìi. Mai incolo, elu, cu vre-o cati-va gregari armasiei langa sine, are missiunea de a prinde pe acei-a cari pentru vre-o crima seu delictu sunt de a se aduce inaintea Domnului.

Usierulu alu doilea, tiene loculu marelui portariu in absenţi'a acestui-a.

III. *In class'a a trei'a* a boiariloru de Divanu, se numera:

Postelniculu alu treilea; acest'a cu alti duoi postelnici de gradu inferiore, trebue se fie diu'a si nóptea in curte. Servitiulu loru sta intr'aceea, ca ei ducu mandatele Domnului la postelniculu cellu mare. Ei esecuta sí alte mandate alle Domnului, ce le vinu de la acest'a prin camerieri, si reporta apoi Principelui despre resultatu. Pentru aceea, acesti trei au libera intrare in cabinetulu cellu mare, ceea ce altoru boiari nu este permissu.

Spatariulu alu treilea, pórta in dîlele de septemana spad'a domnésca, pentru aceea afara de boiarì'a sa mai are anca sì locu intre officialii curtiei.

Paharniculu alu treilea, are inspectiunea preste viiele de la Bacau si Trotusiu, si ordina viieriloru cá se culéga si se calce strugurii la timpulu seu.

Vistierniculu alu treilea, sta sub Vistierniculu cellu mare, si è datoriu a'i dá ratiuni despre purtarea officiului seu.

Marele thesaurariu pórta registrele de spese alle thesaurului publicu trei luni, si apoì le da thesaurariului alu treilea, acest'a le pórta dup'a aceea una luna de dîle, dupa care terminu iea acésta sarcina thesaurariulu alu doilea, care, precum amu dîsu mai in susu, dupa trecerea de trei luni éraşi le da thesaurariului alu treilea, si acest'a éraşi dupa trecerea a trei-ḑieci de dîle le transmitte thesaurariului cellui mare. Asiá se invêrte in continuu intre acesti trei thesaurarí administraţiunea thesaurului publicu; in câtu pênê candu cei doui mai mari pórta registrele câte trei luni, cellu alu treilea le pórta duoe luni. Totu acésta ordine se observa sì la cellelalte officiuri de finantie, precumu vomu vedé mai in josu.

Comisulu alu treilea, are acellasiu servitiu cá sì comisulu alu doilea.

Suldgerulu alu treilea, si

Zitniceriulu alu treilea, assemenea cá sì vistierniculu alu treilea, facu servitiulu celloru mai mari cu acésta boiería totu la a patr'a luna.

Camarasiulu de suldgerìa imparte carnea dupa cantariu.

Camarasiulu de jitnitia, pórta registre si raţiuni despre grânele ce se punu in granariele domnesci; si in renumeraţiune priimesce trei-dieci de aspri dupa fia-care caru.

Vornici de pórtă patru, stau la pórt'a dinafara a curtiei, si acolo judeca cértele mai mici; pedepsescu meretricele; pe femeiele carí committu stupru séu de buna vóia séu fortiate fiindu, le impreuna in casatória cu faptuitoriulu pécatului, facêndu-i a se cununá prin unu preotu dupa ritulu bisericescu, déca amenduóe partile sunt plebei; ér déca o parte séu alt'a este de origine nobile, atunci facu arretare la Domnu. Gandu Domnulu tiene judecata, stau in sala, ordina plebei se fia in tacere, si introducu partile in Divanu. Pe cei cari nu se présenta cu actorele inaintea Domnului la diu'a defipta, i insémna in registrulu loru; câ-ci unii cá acesti-a se considera de neascultatori mandatului domnescu, si pentru aceea 'si perdu si caus'a. Vornicii pentru servitiulu loru au dreptu retributiune venitulu d'in prefectur'a tienutului Romanu.

Pe toti acesti boiari, câti amu numeratu pênê aci, 'i tiene tiér'a pentru servitiele ce le facu pre langa Domnu. Pentru aceea abiá ptóe ajunge altulu la aceste dignitati, de câtu numai care este de origine nobile, de si principele este liberu a dá aceste officiuri cui va voì, fia acell'á chiar' si d'in classea cea mai de josu a poporului.

La femeiele acestoru boiari, candu mergu a salutá pe Domn'a, primindu-le acést'a in sal'a ei, care este in Gynekion, (apartamentulu femeiloru), se da fia-carei-a scaunu dupa rangulu barbatului seu.

Afara de acesti boiari, cari servescu la curte pentru afacerile statuluì, Domnulu mai are anca si alti officiali de casa, séu cumu amu dîce, interni, cari se numescu *boierenasi*, si pe cari 'i póte lua nu numai d'intre nobili, cì si d'intre sclavi séu captivi, séu si d'in classea infima a poporului; prin acést'a ei devinu nobili, si se bucura de tóte drepturile si privilegiele acestoru-a.

Acesti, asiá numiti boierenasi, sunt:

Marele camerariu; care este capulu tuturoru camerariloru cabinetului cellui mare. Elu ingrigesce de thesarulu particulariu alu Principelui, care este separatu de thesarulu publicu alu tierei. Da ordini curteniloru de la camara, si boiariloru de classea mai inferióre. Prescrie comerciantiloru cumpenele si mesurile, cu cari au se 'si venda marfile; si pórta grige cá se nu venda cu cumpene si coturi false; ér pe defraudatori 'i pedepsesce dupa prescriptele legei. Sub

ordinile lui stau anca si negutiatorii Siarhorodeni (1). Sub numele acest'a se intielegu comerciantii cari aducu marfi in Moldavi'a d'in urbile cazacesci si d'in Russi'a.

Vatavulu de aprodi, séu capulu aprodiloru de Divanu. Are mai totu acellu servitiu, pe care 'lu are Ciausiu-basia la Pórt'a ottomana. Sub elu stau aprodii Divanului, si pórta grige pentru esecutarea judecatiloru enunciate de *Domnu in Divanu*. Celloru cari trebe se assiste cá judecatori in Divanu, le arréta elu loculu loru. Cá semnu alu deregútoriei sale pórta in mana o scutica (2) cu manunchiulu invelitu in argintu.

Vatavulu de Stolnicei, este mai mare preste servitorii de mésa; si candu acesti-a aducu mancarile d'in bucataria la més'a Domnului, elu vine inainte tienendu in mana o scutica, alu carei manunchiu inse nu è legatu in argintu.

Vatavulu de Paharnicei, este mai mare preste paharnicei; elu ordina acestoru-a a dá la boiari paharulu cu vinulu candu sunt la més'a Domnului séu la alte ospetie domnesci.

Cupariulu, da Domnului in tóte dilele paharulu cu vinu candu siede la mésa. Are in grijea sa pivnitiele cu vinu alle curtiei. Da vendietoriloru de vinu mesurele drepte si semnate cu sigillulu domnescu; si gasindu pe cine-va vendiendu cu mesura mai mica, decâtu cea data de elu, pe unulu cá acellu-a 'lu pedepsesce dupa lege.

Ciohodariulu, ingrigesce, cá Domnulu si tóta curtea se aiba ciobótele si calçiàmele séu papucii necessari. Elu insusi trage Domnului ciobótele. Sub elu stau toti ciobotarii d'in Iasi.

Medelnicerii. De acesti-a sunt trei séu patru, cari punu in tóte dilele més'a Domnului; 'i aducu si 'i tórna apa de spalatu pe mani. Ei pastréza vasele, talierile (farfuriile), paharele si tóte utensiliele de argintu pentru mésa, precumu si feçiele de mésa, servietele, si tóte apparatele necessarie la punerea meseloru.

Camerasiulu de 'n intru, séu camerariulu intimu; are sub ingrigirea sa vestmentele, pietrele scumpe, si tóte lucrurile pretióse alle

(1) Séu Cazaclii. *Trad.*

(2) *Scutica* se aude in Transilvania si insémna biciu, carbaciu etc.. *Trad.*

Domnului; si este mai mare preste camerarii cabinetului cellui micu.

Vatavulu de copii, mai mare preste camerarii de la Divanu si preste cei de la camar'a cu armele; ellu are inspectiunea asupr'a acestoru-a, si d'in servitiulu loru 'si are sì retributiunea. Acesti-a adeca se tramitu fórte desu la boiari la tiérra, pe cari Domnulu 'i chiama la sine; cu care ocasiune boiarii le dau câte siese taleri, d'in cari unulu este alu vatavului de copii.

Camarasiulu de dulceti, séŭ provisorele confectarieloru; acest'a pórta grige cá sér'a la mésa se se aduca dulcetiuri si alte mancari facute cu zaharu; elu are totu porcellanulu sub grigea sa.

Camarasiulu de rafturi, séu inspectorulu frêneloru; are sub man'a sa sielile si frênele, cari sunt lucrate in auru si argintu, si tóte apparatele de caii si grasdurile domnesci.

Pivnitiarulu, mai mare preste servitorii de la pivnitiele cu vinu alle Domnului. Ellu insusi, sta cub comand'a cupariului; pre candu butarii, si toti cari facu lucruri pentru pivnitie, stau sub man'a lui. In retributiune pentru servitiulu seu are drosdiele vinului, d'in cari face vinarsu.

Logofetulu de vistierìa, séu secretariulu thesaurului; sub ordinile acestui-a stau toti scriitorii de theusararìa; ellu pastréza registrele speseloru, si è suppusu thesaurariului supremu.

Camarasiu de catastife, tiene registrele de tóte spesele particulari alle Domnului si pórta list'a séu catalogulu soldatiloru. Si candu se trecu trupele in revista, ellu cetesce numele fia-carui soldatu. Totu asiá face si candu li se da sold'a; si apoi, da fia-carui capitanu list'a soldatiloru d'in compani'a sa, scrisa cu man'a sa propria. Pentru acésta labóre are de la fiacare unu remunerariu de câte unu taleru imperiale.

Camarasiulu de lumini, séu inspectorele luminariloru; acesta primesce de pe unde se stringe tributulu de céra si de seu, care se numesce *bezmen* (1), si lasa se faca din elle luminari si lampe (falinarie, candele) pentru usulu curtiei.

Vorniculu de térgu, séu comissariulu de piatia. Elu stringe deci-

(1) Seu *haimen*, Trad.

mele de la tóte marfile ce se vendu cu mesur'a séu cu cumpên'a in piatia. Acésta specie de tributu se numesce la Moldoveni *mortasipia.* Elu primesce luminarile de la camarasiulu de lumini, si le imparte a curteni. Afara de aceste, elu are a se ingrigì de lemne pentru curte, si a le distribuì la timpulu seu prin camere si bucataría.

Vatavulu de aprodi de têrgu, inspectore preste aprodii de tribunale, cari stringu tributulu si alte dari de la cetatiani, si le administra thesaurului. Toti acesti-a d'mpreuna cu vatavulu loru stau sub thesaurariulu cellu mare.

Vaţavulu de paici, mai mare preste servitorii domnesci, numiti paici, de cari sunt optu, si, pórta cingatori de argintu, sabia si lance cu manuchiurile si vervurile invelite in argintu si poleite cu auru.

Ér' in servitiulu Dómnei sunt :

Duoi vornici, cari totodata sunt prefecti districtului Vasluiu.

Unu comisu, care ingrigesce de grasdiulu, caii si carretele ei; si

Duoi Cluceri, cari ingrigescu pentru bucate si nutretiu, atâtu pentru curtenii câtu si pentru grasdiurile Dómnei.

Dupa acesti-a urmeza acei boiari, cari servescu la Domnu si la curte, pentru cá prin acést'a se póta ajunge la boiarìi mai inalte.

Si anume :

Cinci-dieci *camerieri séu servitori ai Divanului,* cari stau impregiurulu Domnului candu siede in Divanu, si prin ei se chiama inlaintru boiarii cu cause de processu.

Doue-dieci si-patru *camerieri séu servitori pre langa camar'a cu arme.*

Duoi-spre-diece *servitori la cabinetulu cellu mare.*

Trei *servitori la cabinetulu cellu micu.*

Siepte *Postelnici* mai mari, si

Dóue-dieci-si-patru mai mici, ori sì mai multi, dupa cumu voiesce Domnulu se aiba.

Cinci-dieci *Aprodi de divanu*; servitiulu acestoru-a este assemenea cu servitiulu ciausiloru la Turci; adeca : a aduce inaintea tribunalului pe acusatii cari nu s'au infaçiosiatu la diu'a defipta, si a constringe la plaţa pe debitorii insielatori.

Doue-dieci-si-patru *Paharnicei*, cari servescu la mésa, si dau óspetiloru Principelui paharele cu vinu.

Dóue-dieci-si-patru *Stolnicei*, cari aducu mancarile din bucatarìa la més'a domnésca.

Siese-dieci *Armasiei*; servitiulu loru este a prinde pe furi, si pe boiarii cari vreu se fuga, séu sunt culpabilí de vre-o crima mai grava. In urma.

Usierii, cari ducu in cuartiere pe solii turcesci tramisi de la Port'a ottomana, si pe solii Chanului Tatariloru de Crimëa, le procura celle necessarie pentru traiu, si le servescu intru tóte ce au de trebuintia.

CAPU VII.

DESPRE OSTEA MOLDAVIEI.

Dupa ce amu arretatu numele boiariloru, si amu vorbitu despre deregatoriele loru si altoru ministri la curte, urméza acumu cá se vorbimu pe scurtu despre armat'a ce a avutu Moldavi'a in vechime, si despre ceea ce o are astadi.

Chronicele nóstre spunu ca Moldavi'a pre candu érá anca libera, avea o armata la numeru de siepte-dieci mìi de ómeni, sì de multe ori sì de una-suta de mii. Ceea ce este cu atâtu mai usioru de crediutu, déca vomu considera cu ce vecini potenti, precumu cu Turcii, cu Polonii, cu Cozacii, cu Ungurii si cu Muntenii, avea Moldavi'a a se luptá si a purtá resboiu pe acelle timpuri; si ca pènê pe timpulu lui Bogdanu III. ea nu numai si-a sciutu aperá si sustienó libertatea sa contra a tóte atacurile si invasiunile aceloru vecini, cì anca si-a intinsu si latitu marginile territoriului seu. Dar' dupa Stefanu cellu mare, sub care puterea Moldoveniloru ajunsese la culme, Moldavi'a de la acestu timpu inainte a inceputu cu incetulu a scadé. Câ-ci dupa Bogdanu III., care a inchinatu Moldavi'a la Turci, urmatorii sei incrediendu-se, ca sub scutulu Turciloru sunt aperati de invasiunile veciniloru, au neglesu deprinderile militari, precumu se intêmpla acést'a de comunu in tempuri de pace; si crediendu ca in aste impregiurari, este inutile a tiené atâti-a ómeni sub arme, au lasatu usioru nu numai se se inpuçineze numerulu soldatiloru, cì anca se scada sì d'in virtutea loru antica. Cu tóte aceste, precumu

attesta chronicarii Moldaviei, Principii nostri pênê pe timpii Movilesciloru, totdeauna au tienutu o armata nu mai pucina cá de patru-dieci de mìi. De la acéstu timpu incóce inse, a inceputu a cadè puterea Moldoveniloru parte prin turburarile intestine, parte prin frau-d'a turciloru, cari de câte-ori se revoltau Domnii, totdeauna 'si luau ocasiune a rapì splendórea corónei moldavice si a'i micsiorá puterea. In urma la atâtu au scadiutu Moldovenii, in câtu ásta-di abiá sunt in stare se puna in faci'a inamicului siese pênê 'n optu mìi de ómeni armati. ¹)

Armat'a Moldaviei se distinge in *militari cu solda*, cari adeca sunt retribuiti pentru servitiulu loru, si in *militari de scutéla* cari, pentru a fí scutiti de tributu, servescu cu spesele proprie.

Prefectii séu Mai-marii militariloru cu solda, sunt:

Basi-buluk-basia; acesta are sub comand'a sa diéce Buluk-basi séu capitani; dintre aceștia fiacarele are sub man'a sa pênê la una suta de Segbani. *Segbani* dupa limb'a turcésca se numescu acei soldati, cari pentru o solda buna se recrutéza d'intre Serbi, Bulgari, Albanesi si Greci; ei facu servitiulu de garda pre langa persón'a Domnului, si schimbandu-se in ordine, sunt pururea in curte, unde impregiurulu muriloru isi au si locuintiele destinate péntru ei.

Patru *capitani germani*, cari odinióra aveau sub comand'a loru una miie de ómeni, ér' astadi abiá au câte doue-dieci-si-cinci de soldati sub stégurile loru.

Patru *capitani de cazaci*, cari mai de multu assemenea aveau câte un'a miie si mai bíne de soldati sub comand'a loru, dar' astadi abiá au câte patru-dieci séu cinci-dieci de ómeni, patrioti de ai loru, si recrutati mai alesu d'in órdele Zaporogeniloru.

Doue-dieci de *capitani calareti*, cari comanda cam un'a suta de ómeni fia-care; acesti-a au câte unulu o retributiune de trei taleri imperiali pe luna.

Unu-spre-diece *capitani supremi*, cari comanda capitaniloru calareti, ér ei insii stau sub command'a Hatmanului.

Patru, séu dupa vointi'a Domnului si mai multi *capitani ai Tatariloru Lipcani*, adeca ai Scitiloru cari au locuitu in Litvani'a, si astadi sunt Mahomedani.

Besi-li-agasì; acest'a are sub man'a sa duoi capitani de ai Besi-liiloru. Ér' Besi-lìi sunt acei Tatari séu Turci, pe cari 'i tiene Domnulu pentru a impedecá ostile turcesci de la rapiri si de la impilari nedrepte, si pentru a pedepsì pe Turci candu commitu vre-o fapta necuviintiósa; câ-ci Musulmanii tienu, ca é crima capitale cá unu infidelu, precumu dîcu ei la chrestini, se pedepséscа séu se bata pe unu Mahomedanu.

Prefectii séu Mai-marii ostasiloru de scutéla, adeca acelloru-a cari servescu cu spesele loru pentru a fì scutiti de tributu, sunt urmatorii:

Bulug-basii de cetati; de acesti-a sunt in fie-care urbe séu oppidu câte patru séu cinci, precumu urbile séu oppidele sunt mai mari séu mai mici. Iassii singuru are diece. Toti acesti Bulug-basi stau sub comand'a lui Aga.

Optu *capitani ai Darabantiloru*, cari toti stau sub capitanulu supremu alu Dorobantiloru, si acesta este suppusu lui Aga.

Nóue-spre-diece *capitani de mìie*, séu capitani de regimente, cari constau d'intr'una mìie de ómeni, si se recrutéza de prin cele nóue-spre-diece tienuturi alle Moldaviei. Mai de multu fie-care regimentu constá din diece centurii séu companii, numite la Moldoveni *sutasi* si stateau sub comand'a mariloru vornici séu guvernatori ai Moldaviei superiori si inferiori; asta-di inse numerulu acestoru truppe este fórte scadiutu, si stau sub comand'a Hatmanului.

Cei cari d'in acesti capitani cu trupele loru sunt pe la margini, au a pazì passurile muntiloru si vadurile apeloru. Ér' cei cari sunt in intrulu Moldaviei, unde nu este temere de inimici, facu servitiu de custodia la curtea Hatmanului, care 'i tramitte in servitiulu tierrei pe unde cere necessitatea.

Mai de multu au fostu sì *Husari*; ceea ce ne arréta numele acelloru corpuri de armata, cari se numescu Hinsari. Asta-di sunt Hinsari de tiérr'a de susu, si de tiérr'a de josu, cari inse appartienu guvernatoriloru acelloru provincìi, si nu facu nici-unu servitiu militarescu, cì pe langa ce'si conservara óresi-care nume de ostasiu d'in vechime, se ocupa cu totu-adinsulu de cultivarea pamentului, de

unde s'a nascutu la Moldoveni proverbiulu despre ei, care dîce: *De la arma la sapa.*

Totu cam de class'a acestoru-a se tiene sì *corpulu venatoriloru* Moldaviei, cari d'impreuna cu vatavulu séu capulu loru au in possessiune unu satu cam de una suta séu mai bine de case in muntii Moldaviei aprópe de oppidulu Piétra in tienutulu Némtiu. In timpulu de bataia au detorì'a a fi totudeuna pre langa Domnulu in castre; ér' in timpu de pace se occupa cu venatulu si aducu la curte totu feliulu de animale, cerbi, boi,'oi, si alte fiare selbatice, cari se tienu prin codri; unele vìi, pentru placerea Domnului, si altele mórte pentru bucataria si mês'a domnésca. Pentru acésta labóre sunt scutiti de la tributu. Dar' pentru pravulu de pusca si pentru plumbu au retributiune osebita.

Calarasii de Tiarigradu, séu cursorii constantinopolitani. Sunt cinci-dieci la numeru cu vatavulu séu prefectulu lor. Ei toti vorbescu turcesce, si au detorinti'a a merge la Constantinopole de câte ori va fi necessitate. Pentru acestu servitiu, pe langa ce sunt scutiti de tributu, mai priimescu anca câte dóue-dieci de taleri d'in thesaurulu publicu.

Calarasii de Galati, séu cursorii galatieni, au sì acesti-a vatavulu séu prefectulu loru propriu, si facu acellasiu servitiu cá sì calarasii de Constantinopole; dar' candu se tramitu unde-va, nu li se da mai multu de diece taleri d'in thesaurulu publicu. Ei anca sunt cam cinci-dieci la numeru.

Amblatorii de Hotinu, cinci-dieci, si totu atâti

Amblatorii de Soroca, séu cursorii de Hotinu si cursorii de Soroca. Acesti-a toti sciu limb'a polóna si limb'a rusésca, si se tramitu in Poloni'a si in Russi'a de câte ori cere necessitatea. Atâtu unii câtu si ceialalti, au vatavulu séu prefectulu loru.

Fustasii, séu cari pórta fusti. Acestia sunt dóue-dieci-si-patru la numeru, si sarcin'a loru este a pazí in timpu de pace usiele haremului si arestele curtiei, unde se tienu inchisi curtenii pentru delicte mai usióre; si candu este se se pedepsésca cine-va cu nuiele d'in porunc'a Domnului, ei sunt cari esecuta acést'a. Ér' candu Domnulu esse séu cu pompa séu numai pentru recreatiune, ei mergu in

giurulu lui pe de amendóue partile cu fusti lungi (1) in mâni; totu assemenea facu sì candu merge Domnulu in vre-o espeditiune bellica. Au capitanulu loru propriu care se numesce *Vatavu de Fustasi.*

Aceste sunt ostirile ce le sustiene tiérr'a cu spesele sale pentru Domni. Nime inse nu impedica pe Domni de a'si tiené cu spesele loru trupe mai multe, déca voiescu. Dar' ei nici-odata nu se nisuescu a'si immultí armat'a decâtu candu voiescu a se revoltá, câ-ci ei tienu, ca é mai de folosu a stringe banii in cassettele loru, decâtu a'i dá se'i mânce soldatii, de cari n'au trebuintia.

CAPU VIII.

DESPRE CEREMONIELE CURTIEI DOMNESCI.

Dupa aceste, credemu ca nu vomu face lucru inutile si ingratu, déca vomu descrie in puçine cuvente pompele si ordinea ce se observa la esirea Domnului in publicu, la ospetiele ce le da, si la mergerea sa in beserica.

De cate-orí esse Domnulu d'in cetate spre a visitá o beserica séu mônastire, séu spre a luá parte la vre-o espeditiune bellica, totdea-una merge cu cea mai mare pompa si petrecutu de mai multe corpuri de soldati. In frunte mergu vre-o câti-va conducêtori indreptatori de drumu, cari se ieau spre acestu scopu d'intre soldati si d'intre cursori. Dupa acesti-á urméza calarimea, cu stégulu si cu capitanii in frunte, asiá ca intre fia-care regimentu se lasa óre-care spatiu spre a se poté distinge unulu de altulu : capitanii regimenteloru mergu de amendoue partile stégului, si ieau aminte cá soldatii se mérga in ordine buna si in linia drépta. In urm'a acestoru-a vinu calarasii si âmblatorii, cu vatavii loru; dupa cari apoi se aducu de frêne caii domnesci, in frunte cu celle doue tuguri séu códe equine, cari se dau Principelui de la Pórt'a ottomâna in semnulu potestatei salle domnesci. Dupa aceea urméza fiii Principelui, si cevasi mai inderetulu loru in midi-loculu liniei vine insusi Domnulu, incungiuratu de paici pe de amenduoe partile. Portulu si servitiulu

(1) Adeca betie lungi. etc.

paiciloru, l-amu descrisu mai in susu. Mai departitioru in drépt'a, vinu comisii séu prefectii grasduriloru, si vatavii servitoriloru de curte, ér in stang'a postelniculu cellu mare cu ceialalti postelnici. In a trei'a linìa dupa Domnu, mergu Bulug-basii de pe amenduóe partile; cei mai betrani, mai aprópe de Domnulu. In urma sunt segbanii séu soldatii stipendiari, adeca cari servescu pentru solda, si cu acesti-a se termina prim'a squadra; ei mergu pe de amenduóe partile, si ciausii, séu cumu i-amu numì dupa modulu europénu, corporalii, ieau aminte asupr'a loru, cá se mérga dreptu si in pasu regulatu.

Mai aprópe in urm'a Domnului vine Spatariulu, care aduce armele domnesci. Dupa aceea urméza officialii cumu se numescu intimi ai Domnului, precumu : Camerarii, Paharnicii, Ciohodariulu si Medelniciarii. Dupa acesti-a, in lini'a prima vine vatavulu de copìi, séu prefectulu de camere cu camerieri sei; apoi in linì'a a dóu'a Paharniceii, si in lini'a a trei'a Stolniceii. Apoi urméza sangiaculu séu stégulu cellu mare, care are in vêrvu semiluna cu alte dóue stéguri mai mici si cari se dau Domnului de la curtea imperatésca candu intra in domnìa. Dupa stéguri vine Tubulchan'a séu music'a turcésca; si dupa acést'a armasii facu o aripa in drépt'a si alta in stanga. Immediatu dupa acesti-a urméza in lini'a a dóua, boiarii de a dóu'a classa; in lini'a a trei'a, boiarii de a trei'a classa; apoi vinu boiarii cei scosi d'in servitiulu domnescu, si mergu mestecati unii cu altii dupa gradulu boieriei loru. In fine tóta processiunea acésta este urmata de multimea amestecata a servitoriloru boieresci, de cetatieni si negutiatori.

Ér' candu Domnulu pléca la vre-o espeditiune bellica, atunci ii urméza artilleria de tunuri sub conducerea marelui Sietrariu, precumu 'i urméza si capitanulu de Dorobanti cu puscasii séu tunarii sì cu tóte celle necessarie pentru castre, cu munitiuni, provisiunì, bagagie etc. D'in contra, càndu nu este se mérga in espeditiune bellica, cì numai in alte esìri cu pompa, atunci si marele Sietrariu, si Capitanulu de Dorobanti ieau locu dupa gradulu boieriei loru intre ceialalti boiari.

Intregu acestu apparatu de esire cu pompa, ilu va intiellege lec-

torele mai usioru si mai bine, déca va cautá la icón'a allaturata aci (1).

Ajungêndu in ordinea cumu amu descrisu mai in susu la vre-o beserica séu mônastire, calarimea remane standu la pórta, si se inchina cu capu plecatu la Domnu candu trece; ér pedestrimea câta incapé in curte, se asiedia aici punendu-se in cercu câtu se póte de mare. Ajungendu la pétr'a de la scara, descaleca de pe calu intre strigatele perpetue ale ciausiloru : *Se traiésca la multi ani.* Atunci metropolitulu cu sant'a cruce si cu diaconii sei cadindu, vine intru intimpinarea Domnului, si-i da sant'a Evangelia se o sarute. De aci mergênd metropolitulu inainte, Domnulu intra in beserica, éra chorulu canta : *Cuvine-se cu adeveratu se te fericimu*; si dupa ce se inchina cu pietate pe la santele icóne, trece preste amvonu (preste care nu é permissu nimerui se tréca, decâtu numai Principelui si preotiloru), merge in midi-loculu besericei si'si face sant'a cruce; apoi se duce la thronulu seu, si suindu-se intr'ensulu, saluta cu plecarea capului mai ântâiu pe metropolitulu, apoi pe boiarii, cari intr'aceea si-au ocupatu toti scaunele loru.

Si fiindu ca ne ocupamu chiaru cu descrierea ceremonieloru curtei, credemu ca nu va fi inutile a memorá ceva si despre ordinea ce se observa intre scaunele d'in beserica.

In interiorulu besericei la column'a d'in drépt'a este scaunulu séu thronulu domnescu, trei trepte innaltu, in giuru cu gratelle sculptate si aurite, si de amendóue laturile ornatu cu stem'a domnésca; ér' de-asupr'a o coróna aurita, sub care sta icón'a Santului, pe care si l-a alesu Domnulu de patronu. De cealalta parte, la column'a d'in stang'a, este scaunulu.

In drépt'a de la thronulu domnescu este scaunulu metropolitului cu alu unui d'in episcopii sei, dupa cari urméza archimandritii si egumenii mônastiriloru pênô la scaunulu cantaretiloru; in dreptulu metropolitului, de-a-stanga lui, stau alti duoi episcopi cu egumenii loru in assemenea ordine, éra dupa acesti-a urméza marele thesaurariu, pentru cá se fia mai aprópe de Domnu, spre a tiené la inde-

(1) Cadrulu séu icón'a despre care mentionéza autorele aci, nu se gasesce allaturata nici la manuscriptulu originale, nici la traducerile germane.

mana cuthi'a séu disculu pentru elemosin'a ce da Domnulu la ungerea cu miru, si pentru a nu turburá tacerea si devotiunea auditoriloru trebuindu a venì pên' la Domnulu mai de departe. Ér' d'incolo, in dreptulu metropolitului de-a-drépt'a, sta vice-cancelariulu séu Logofetulu alu doilea, si secretariulu séu Logofetulu alu treilea; acest'a pentru ca elu prevede tóte causele mônastiriloru si alle preotîmei; cell'a pentru ca elu tiene si distribue vinulu, dupa ce l-a santîtu metropolitulu séu altu preotu órecarele.

In unghiulu d'in drépt'a spre altariu, este chorulu cantaretiloru moldovenesci; ér in cellu d'in stang'a chorulu cantaretiloru greci; cari pe rendu canta in amenduoe limbele cantarile bisericesci.

De la thronulu séu scaunulu fililoru Principelui pên' la column'a cea d'in tind'a bisericei in ordine stau boiarii cei de primulu gradu; dupa acesti-a urméza érasi in ordine boiarii cei scosi d'in servitiu ; apoi capitanii supremi, capitanii si toti ceialalti câti potu incapé in beserica.

De la thronulu domnescu pên' la column'a cea in drépt'a d'in tind'a bisericei, stau femeiele boiariloru ce sunt in deregutoria, fia-care in dreptu cu barbatulu seu.

Langa column'a acést'a este scaunulu séu thronulu Dómnei, innaltu si acest'a de trei trepte; ér fiicele Dómnei, déca are, se punu intre Domna si intre femeiele boiariloru. In drépt'a de la Domna, stau camerierele si damele de curte care sunt in servitiulu ei; ér in stang'a, sunt vornicii ei duoi; cari pazescu cá se nu se imbulzésca poporulu spre scaunele muieriloru. In tind'a bisericei stau femeiele boiariloru celloru scosi d'in deregutoria, fia-care in direptulu si dupa rangulu barbatului seu.

Si macar' ca, pre langa paretii bisericei sunt scaune pentru cei ce amu dîsu ca stau pe aici, totusi nimene nu cutédia se siéda pe densele, decâtu numai la denii (priveghieri de nópte), candu se canta viéti'a santiloru séu psalmii lui Davidu. In beserica nimene altulu decâtu numai Domnulu póte stá cu capulu acoperitu; dar' sì elu isi descopere capulu candu se canta : Santu Santu è Dumnedieulu nostru, candu se citesce evangeliulu, candu se recitéza simbolulu credentiei si rugatiunea Domnului, si candu pronuntia preotulu cuven-

tele Domnului : Luati, mancati etc. La cuminecatura merge mai antaiu metropolitulu si saruta icónele, apoi 'i urméza Principele. Candu se da acest'a josu de pe tronu, toti boiarii essu d'in scaunele loru spre a i se inchiná la reintórcere de la sarutarea icóneloru. Terminandu-se servitiulu divinu, metropolitulu standu da cuminecatura Domnului, Dómnei, fiiloru si fieleloru loru; si apoi da si la toti boiarii cari sunt in functiune, dar' acestoru-a le da siediendu in scaunulu seu. In urma Logofetulu alu doile le da se guste vinulu santîtu de metropolitulu séu de altu preotu.

Acestea cerimonìe terminate, boiarii essu inaintea Domnului d'in beserica, incaleca caii, se punu in ordine in curtea besericei, si stau cu capetele descoperite pênô ce trece Domnulu; apoi ilu petrecu pên' la palatu in ordinea cumu amu arretatu mai in susu. Ajungêndu la palatu, isi lasa caii in curtea d'inafara (câ-ci in curtea d'in laîntru nimene nu póte se intre calare), si mergu 'pedestri pên' la scar'a curtei d'in laîntru; aici se punu in ordine, si priimescu in tóta umilinti'a pe Domnu la descalecarea sa de pe calu; acest'a dupa ce suia treptele, se intórce catra boiari si cu capulu descoperitu le multiamesce la toti; ér' ei apoi se ducu fiacare pe la casele loru.

Acumu se vedemu cerimoniele la més'a si la ospetiele domnesci.

Candu nu è vre-o solemnitate, més'a de amédia-di a Domnului se pune in sal'a cea mica, dar' de multe-ori sì in sal'a cea mare, séu in sal'a Dómnei, in Ginekion. La mésa totudeauna sunt doui boiari mari, si totu atâti boiari de gradu inferiore; cellelalte locuri, déca mai sunt, le occupa prefectii de militìa, capitanii, si câte-odata chiar' si soldati veterani.

La cina nu siede nimene altulu cu Domnulu, decâtu vre-o ruda a lui, séu carele sta in singulara gratia la elu, ori care prin vorbe dulci si prin lingusìri póte se 'i faca distractiune.

A une-ori siede si Domn'a la més'a de amédia-di cu densulu. De alta data se pune pentru dens'a mésa separata in Ginekion séu Haremu, unde 'si are camerarii, medelniciarii si cuparii sei, precumu si fete alese d'in familiele nobililoru si boiariloru.

Ér in dîle mari de solemnitati si ospetie, més'a se pune in diva-

nulu cellu micu. Sunetele tobeloru si trompeteloru, dau semnu pentru aducerea bucateloru pe mésa.

Stolniceii inainte cu vatavulu si stolniculu alu doilea, le aducu d'in bucataria, si le dau marelui Stolnicu pentru a le pune pe mésa. Venindu Domnulu in sala, metropolitulu dîce rugatiunea de mésa si binecuventa bucatele; ér Medelniciariulu cellu mare da Domnului apa de spalatu mânile. Apoi se asiédia la mésa in loculu seu, si dupa ellu toti ceialalti isi ocupa locurile, fia-care dupa rangulu seu. Ér' consiliarii si boiarii cei mari stau prin pregiuru, si'si facu servitiulu loru. Marele Stolnicu pregusta mai ântâiu bucatele puse pe mésa innaintea Domnului; si candu Domnulu incepe a mancá, se da cu tunurile, si resuna music'a atâtu cea turcésca câtu si cea moldovenésca. Beutur'a cea d'ântâiu o aduce Paharniculu cellu mare, turnandu vinu dintr'unu vasu mai mare intr'unu paharu mai micu, si dându-lu Domnului dupa ce l-a gustatu mai ântâiu : ceea ce in limb'a moldovenésca se dîce *credintia*. Atunci metropolitulu si episcopii (caroru-a se servescu bucate de pesce sì de lapte, fiindu-ca, dupa canónele Marelui Vasilie, nu li é permissu a mancá carne), si toti boiarii se scóla in picióre, si se inchina la Domnu candu bea. La cellelalte pahara nu se mai scóla, dar' totusi se inchina catra densulu cá si sobrìi, de si ar' fi beti.

Boiarii cei mari stau pre longa mésa pênô la al treilea paharu; dupa aceea Spatariulu cellu mare da spad'a Domnului la Spatariulu alu doilea; paharniculu alu doilea servesce cu paharale; si toti ceialalti boiari de class'a a dóu'a ieau servitiulu boiariloru celloru mari. Si atunci Domnulu in semnu de grati'a sa, da la fia-care d'in ei, câte unu blidu de bucate de pe mésa; ér' ei, sarutandu-i mana, 'lu ieau si'lu punu in despartiementulu cellu mai de aprópe, unde se pune mésa separata pentru densii. Totu acea onóre de a dá unu blidu de bucate de pe mésa, o arréta Domnulu si catra ceialalti boiari mai mici cari sunt de faççie, precumu sunt bulug-basii si capitanii; si totu acea ceremonia se observa cá la boiarii cei mari. Dupa ce acesti-a au mancatu cu totii si au beutu, mergu iérasi la més'a Domnului la servitiurile loru, si pórta grige cá Paharniceii se dea vinu de beutu boiariloru; stolniceii se redice bucatele de pe mésa

si se aduca altele; camerierii se schimbe talierile; si cu unu cuventu tóte se mérga dupa gustu si in regula.

Precumu més'a este pusa in lungu, Armasii, cu buzduganele loru, stau la capetulu eì, eá garda a Domnului.

Dupa ce au beutu cu totii vre-o câte-va pahara cu vinu, si au inceputu a se infferbentá capetele, mai beu toti câte-unu paharu mare intru multiamita pentru grati'a si indurarea divina; alu doilea paharu 'lu beu intru sanetatea imperatului, dar' fara a memorá vre-unu nume. Câ-ci a bé intru sanetatea Turciloru, se pare Moldoveniloru unu lucru uritu si necuviintiosu; si érasi, a bé pentru sanetatea imperatiloru crestini, li se pare lucru periculosu. Alu treilea paharu ilu inchina Metropolitulu in cate-va cuvente pentru sanetatea Domnului; alu carui nume candu ilu audu boiarii, indata se scóla toti dela mésa, si se punu in ordinea loru usitata in midiloculu sale. Divanului Terminandu mitropolitulu rugatiunea, face cruce in façi'a Domnului, si 'i da binecuventarea; si candu pune Domnulu paharulu la gura, se da cu tóte tunurile giuru-impregiuru; si resuna tóte musicele; dar' d'in tóte aceste, cei de la mésa nu audu alt'a decâtu unu echo, care ar' vení d'in celle mai departate locuri alle palatului. Candu bea Domnulu acestu paharu, nime altu nu bea. Dupa Domnu bea Metropolitulu cu unu paharu de argintu cám de o suta de dramuri, dar' nu se departéza de la locu, cí se scóla numai in picióre. Boiarii ceialalti toti, si cei cari stau sì cei cari siedu, duoi cu duoi, desiérta paharale ce li se dau; apoi mergu si saruta man'a Domnului, tienendu-i Postelniculu cellu mare de subsuori, si se intorcu érasi la locurile loru celle mai deinainte. Dupa aceea se bea pentru sanetatea Domniei, a fiiloru si a fiiciloru ei; si pentru altii; precumu vine la aceste ocasiuni, candu capétele sunt infierbêntate. Câ-ci Domnii n'au datin'a de a se sculá mai inainte dela mésa, decâtu numai dupa ce se aducu luminarile; cari dupa ce marele Medelniciariu le asiéda pe mésa, toti ospetii se scóla in picióre si se inchina catra Domnu; si candu pune Domnulu siervetulu pe mésa, é semne ca ospetiulu s'a terminatu. Atunci Postelniculu cellu mare da un'a in pamentu cu batiulu sau de argintu, pe care 'lu pórta in mana, si la acestu semnu, toti cari mai potu stá pe picióre, se scóle

dintr'odata; ér' pe ceì cari atâtu sunt de beti de nu'i mai servescu piciórele, 'i redica altii si 'i ducu de acolo. Dupa ce s'a redicatu Domnulu dela mésa, Medelniciarulu 'i aduce apa de spalatu pe mâni si unu stergariu pentru stersu. Metropolitulu dîce rugatiunea de sculare dela mésa; si dupa aceea facêndu-si Domnulu de trei-ori cruce, se intórce catra boiari, si cu capulu descoperitu 'si iea sér'a buna dela densii. Candu se intórce cu dosulu catra óspeti, curtenii si cameriarii ieau care ce potu apucá de pe mésa; câ-ci ei 'si tienu de onóre, cá se manance ceva de pe més'a domnésca. Pentru cá inse se nu péra vasale de argintu, le este opritu a duce ceva afara d'in sala; séu déca sunt mai multi impreuna, si vreu se mance separatu, trebe se arrete la intendentii argintarìei, câte vase au luatu, si apoi se le aduca érasi inderetu.

In urma, music'a domnésca petrece pe boiari pên' la casele loru; ér' a dóu'a dî se aduna cu totii in sal'a de audientia; si sarutandu man'a Domnului, 'i multiamescu pentru onórea care au avutu-o, si se róga de iertare pentru gresiclele ce póte au facutu in betia.

CAPU IX.

DESPRE VENATORILE DOMNILORU

Cá toti principii mari d'in lume, asiá sì Domnii Moldaviei iubescu fórte multu venatórea, si'si facu mare placere si desfatare d'in ele. Câ-ci, abstragêndu de la aceea, ca unu poporu dedatu cu totulu armeloru, prefere venatulu, care sì elu este o speçie de resbellu, tuturoru altoru deprinderi corporali; dar' venatórea se recomenda de sene Moldoveniloru anca sì prin acea peculiare impregiurare, ca, precumu se crede, acell-a le-a datu ocasiune a'si regasì si a'si intemeiá patri'a din nuou. Cu timpu inse, Domnii au abusatu si in acést'a, si au trecutu preste tóta mesur'a intr'atâtu, in câtu bietiloru tierrani, cari locuiau in padurile si campiele frumóse si apte pentru venatu, luandu-se pururea la venatulu domnescu, abiá le mai remané tîmpulu necessariu spre a'si poté castigá panea de tóte dîlele. De acì s'au escatu apoi de multe-ori rebelliuni. Afara de aceea, óme-

nii cei mai intielepti si tóta lumea a vediutu, ca Domnii dedati pré tare séu chiar cu totulu venatului, nu ingrigea de afacerile Statului, si le lasau tóte numai in sarcin'a consiliariloru, ér timpulu destinatu pentru acelle ilu petreceau numai in recreatiuni de acestea. Successorii la domnia au vediutu acestu reu si daunele ce resultau d'in ellu; pentru aceea au luatu mesuri, cá prin venatulu domnescu nici tierranulu se nu fia pré asupritu, nici Domnulu se nu fia cu totulu lipsitu de placerea sa. Ei adeca au statuitu pentru venatu dîlele ce cadu aprópe de celle patru posturi alle besericei orientali, si au ordinatu cá in acelle dîle tóte classele tierei, boiari, militari, nobili, cetatiani, negutiatori, si vre-o cate-va mìi de tierani d'in satele de prin pregiuru, se iea parte cu totii la venatulu domnescu. Acesti d'in urma intra prin paduri, si gonescu fiarele selbatice; ér de catra campu, cuprindu venatorii marginile paduriloru d'in tóte partile, si parte cu canii de venatu, parte cu latiuri prindu fórte usioru venatulu ce'lu gonescu tieranii d'in paduri prin chiotele loru. Pentru cá venatorii se se indemne, Domnii punu unu remunerariu pentru fia-care fiara venata. Asiá pentru unu iepure se dau unu remunerariu, séu dupa limb'a turcésca unu *Bacsisiu* de dóue-dieci-si-cinci aspri; pentru o vulpe, siese-dieci; pentru unu porcu selbaticu, unu taleru; pentru unu ursu, unu galbinu; si pentru o capriora, optudieci de aspri.—Dupa ce s'a terminatu venatulu, fiarele celle curate cari 'su bune de mancatu, se aducu parte la bucatari'a domnésca, parte se împartu pe la boiari si pe la prefectii militiei; ér' celle necurate, precumu vulpi, lupí, ursi, mîtie selbatice, si alte animale de aceste ce mai suntu prin muntii Moldaviei, se se dau paiciloru séu servitoriloru domnesci, cari d'in pelile loru 'si scotu bunisioru venitu.

Afara de aceste patru perióde alle anului destinate pentru venatu póte Domnulu ori candu si de câte-ori voiesce, se adune locuitorii si se'i puna la venatu, câ-ci lui, precumu amu dîsu mai susu, nime in Moldov'a nu 'i póté prescrie legi, nici a se oppune vointiei sale. Dar' prin acést'a 'si aude numai reu; si numele seu remane in perpetuu petatu pên' la cea mai tardîa posteritate; si apoi nici nu póte fi sicuru, ca nu'lu voru accusá boiarii la Pórt'a ottomana, pentru nisce asupriri cá aceste. Dreptu aceea, candu séu amenitatea timpu-

lui séu frumuseti'a locului ilu attrage cá se'si faca placerea si se se distraga cu venatulu, atunci ilu pune in societate cu oficialii sei de curte si cu soldatii, cari totdeaun'a trebue se'lu urmeze; dar' nici acést'a n'o face asia desu, in câtu se 'si petréca totu numai cu impuscatulu fiareloru selbatice, si se nu 'i remana timpu pentru administrarea trebiloru Statului.

CAPU X.

DESPRE INMORMENTAREA DOMNILORU CANDU MORU IN SCAUNU.

Moldovenii precumu veneréza pe Domnulu loru pênê ce este in viétia, asiá 'lu onóra anca si dupe mórte.

Indata ce móre Domnulu, corpulu lui, déca este véra, ilu imbalsaméza, si sta neingropatu in palatulu seu, pênê candu se aduna la Iasi toti boiarii, nobilii, episcopii, archimandritii si egumenii tutuloru monastiriloru, precumu si Monachii, cari sunt renumiti pentru viéti'a loru cea santa, si preotii cei mai de frunte. Intr'aceea, pênê a se adunâ toti acesti-a, ilu imbraca in vestmentele si ornamentele domnesci; boiarii, nobilii si ceialalti officiali de curte stau pre langa densulu cu aceeasi veneratiune cá sì candu erá anca in viétia; poporulu in semnu de doliu, ambla pe strade cu capetele descoperite; si in totu timpulu pênê se facu preparativele pentru ingropatiune, suna campanele diu'a sì nóptea in tóte turnurile Iassiloru.

In diu'a in care este se se faca ingropatiunea, se ordina aceeasi pompa de esire, care se observá la esirile sale pompóse pêne ce erá in viéti'a. Inainte merge preotîmea cantandu psalmii de ingropatiune dupa ritulu beserice orientale; pe de amendóue partile mergu soldatii cu puscele si stégurile intorse; arretandu cu totii tristeti'a in feçiele si intru imbracamintea loru; tristetia, ce o impartasiescu si cailoru loru, frecandu-i pe la ochi cu sucu de cépa, si facûndu-i se lacrameze. Sicriiulu (cosciugulu) ilu ieau pe umere boiarii cei mari, pe cari 'i schimba collegii loru d'in rangulu alu doilea, si totu asiá pênê la cei d'in rangulu mai inferiore: aretandu cu modulu acest'a ca ei stau prompti la poruncile Domnului dupa mórtea sa nu mai puçinu, decâtu candu erá in viétia. Mai in urma vine music'a mili-

taria insoçita de trompete, cari cu tonulu loru inabusitu dau unu sunetu lugubru.

Cu acésta ordine ilu ducu in beseric'a cathedrale, si'lu punu inaintea thronului in care au siediutu pênê au fostu in viéti'a; aici remane sub totu decursulu celebrarei S-tei liturgìi. Dupa aceea se suie predicatorulu pe amvonu si tiene o lunga cuventare funebrale, in care'i lauda viéti'a, 'i enumera virtutile, arréta ce a perdutu tiérr'a prin mórtea lui; in urma consóla pe ascultatori pentru acésta perdere, dandu-le speranti'a ca in fiiulu séu successorele seu voru afla totu acellea virtuti mari si fapte laudabili. Dupa terminarea cuventarii, se apropia de sicriiu toti episcopii, egumenii, boiarii, nobilii, si toti cari au fostu in servitiu la curtea defunctului, si 'ĭ saruta man'a drépta si crucea ce o tiene in acésta mana. Dupa ce i-au datu cu totii acésta ultima onóre, si déca a lassatu defunctulu cá se fia immormentatu in cetate: ilu scotu d'in beserica, si in ordinea si pomp'a cu care l'au adusu aici, ilu ducu la loculu destinatu pentru immormentare, unde boiarii cei mari, cu fasìe de metasa ilu demitu in grópa; Metropolitulu arunca mai ântâiu tierana preste sicrìiu, in momentulu acest'a se descarca tunurile, resuna musicele si campanele d'in tóte partile, in câtu se face unu sunetu si vuietu confusu, care nu incéta mai inainte de a fì grópa impluta si acoperita pe deplinu.

Ér' déca repausatulu a lasatu cá se'lu ingrópe in vre-o mônastire situata departe afara de cetate, atunci se ordina câti-va d'in boiari, cá impreuna cu toti servitorii curtei se duca remasîtiele lui cu cea mai mare pompa la loculu destinatu. Ei pe cale se pórta cu aceeasi reverentia catra cadavrulu Domnului, cu care s'a purtatu catra persón'a sa in viéti'a; si déca au se tréca prin vre-o urbe séu oppidu, ilu ieau de pe caru, ilu punu pe umerii loru, si asiá 'lu ducu pênê ce trecu afara d'in orasiu. In urma, dupa ce au ajunsu la mônastirea destinata pentru sepultura, ilu ingrópa cu aceleasi ceremonìi ce amu memoratu mai in susu, si affigu stem'a domnésca in paretele basericei cellu mai aprópe de mormentu, apoi pe acelasi parete se depinge (zugravesce) si portretulu lui.

CAPU XI

DESPRE LEGILE TIERREI MOLDAVIEI

Istoricii nu ne spunu despre Daci'a, ce legi va fi avutu ea in vechime. Dar potemu coniecturá d'in usulu analogu observatu la alte popóra barbare, cá sì in Daci'a vointi'a Principiloru si dptulu naturei au avutu putere de lege scrisa. Dupe ce inse imperatulu *Nerva Ulpiu Traianu*, a invinsu pe Decebalu si a stinsu pe Daci, formându d'in Daci'a provincia romana si colonisandu-o cu Romani, nouii coloni au introdusu acolo sì legile romane. Acelea au remasu in vigóre pênê candu tiérr'a a statu sub potestatea imperatiloru romani si constantinopolitani. Candu apoi, prin incursiunile barbariloru au inceputu a se rarì locuitorìi romani ai Daciei, si imperatii constantinopolitani au fostu constrinsi a perasí acésta provincia si a cugetá mai multu la conservarea de sine, atunci sì legile romane au incéputu a se stricá in Daci'a romana, si a se schimbá intr'atâtu, in câtu dupa fericit'a descalicare a lui Dragosiu si reintemeiarea Moldaviei, judecatorii mai ca nu scieau, cumu si dupa ce legi se aduca judecati. *Alexandru I*, Domnulu Moldaviei, pe care ai nostri l-au numitu cellu *Bunu* pentru virtutile sale celle mari, voindu a vindecá acestu reu, dupa-ce a primitu corón'a regésca de la imperatulu constantinopolitanu, au primitu si legile grecesci cari se cuprindu in cartile asiá numite *Basilice*; si facêndu d'in aceste volume diffuse unu estractu, au introdusu in Moldavi'a acellu codice, care sì astadi este in vigóre. Cu tóte aceste nu s'au potutu sterge d'in natiune usurile celle multe si diverse, ce prin attingere cu popórele vecine le-a primitu si i-a remasu de la aceste : precumu suntu celle despre successiune, despre testamente, despre impartirea ereditatiei, despre bunuri si despre servituti, cari mai la tóte popórele d'in lume, multu puçinu differu unele de altele. De acì la Moldoveni sunt dóue specìi de legi. Legile scrise, cari sunt formate d'in edictele imperatiloru romani si greci; si legi nescrise, cari suntu basate pe usu, séu cumu amu dîce in limb'a nóstra cu cuventulu slavonu *obiceiu*. Dar' fiindu ca aceste usuri séu consvetudini nu sunt scrise, judecatorii de multe-ori le detórna de la sensulu loru cellu adeveratu, si

facu judecatati strîmbe. Pentru aceea *Vasile Albanulu*, Domnulu Moldaviei, in seclulu trecutu au pusu pe unii barbati probi si esperti in legile patriei, de au adunatu tóte legile scrise si nescrise la unu locu, si au compilatu unu singuru codice, care sì asta-di servesce de norma judecatoriloru Moldaviei intru pronunciarea judecatiloru drepte.

CAPU XII.

DESPRE SCAUNULU DE JUDECATA ALU DOMNILORU SI ALU BOIARILORU.

In totu decursulu anului, cu esceptiunea dîleloru destinate de beserica pentru postulu cellu mare, Domnulu tiene judecata publica in Divanu asupr'a causeloru litigantiloru, de câte trei sau patru ori pe septemana. Pentru Divanu, care è cuventu turcescu si sub care Moldovenii intielegu tribunalulu séu sal'a de judecata, este o localitate anume destinata in midi-loculu palatului domnescu. In acésta sala la paretele d'in fundu este tronulu domnescu, si de asupr'a acestui-a *o icóna representandu* imaginea lui Isusu-Christu candu appare la judecata; naintea icónei o candela care arde necontenitu. In partea de-a-stanga, care, dupa usulu turcescu, la Moldoveni anca se considera mai de onóre, este scaunulu metropolitului dupa gradulu seu. In cealalta parte de-a-drept'a, la paretele salei stau boiarii cari nu sunt in functiune. In midi-loculu de-a-drépt'a aprópe de Domnulu, sta Spatariulu tienendu spad'a domnésca. Cevasi mai departisioru, totu in partea drépta, este marele Postelnicu, in ordine cu mai multi postelnici. Ér' altii, carii mai sunt necessari in Divanu, precum aprodii si armasii, stau dreptu in façie cu Domnulu, cà acest'a se 'i pota vedé pe toti.

Domnulu inainte de tóte face o scurta rugatiune catre Christosu judecatoriulu; se asiédia apoi in scaunu; comanda tacere; si apródii la ordinea vorniciloru de la usia, introducu in sala câte duoi séu trei d'intre litiganti, cari stau adunati la pórta. Litigantii dupa ce li s'a ascultatu caus'a si li s'a pronunciatu sententi'a se dimittu d'in sala si essu prin cealalta usia a divanului, care este catra curtea cea mica a palatului; afara de casulu candu se tramitu la arestu. Dupa

aceea urméza altii, pênô ce nu mai remane nici-unulu care se aiba vre-o plangere contra cui-va. Candu inse orologiulu bate de amédia-di, Divanulu se redica, si litigantii alle caroru cause nu s'au judecatu asta-di, sunt ordinati a se presentá la Divanu in diu'a urmatória.

Acestu judetiu séu tribunalu atâtu este de severu si impartiale, in câtu insusi marele Cancellariu, fia accusatu chiar' sì numai de unu tieranu, candu aude chiamandu-i-se numele, indata trebe se se scóle de la loculu seu, si se stea de-a-stang'a tieranului, pênô se discute si se termina caus'a d'intre ei.

Causele celle mai mari le decide insusi Domnulu; ér' celle mai mici le lasa asupr'a boiariloru. Acesti-a le cercetéza acasa la ei, si aducu sententia dupa vederile loru. Déca amenduóe partile, acusatorulu si acusatulu se impaca cu judecat'a loru, ea are aceeasi putere, cá sí candu s'ar' fì pronuntiatu in divanulu domnescu. Ér candu vre-un'a d'in partile litiganti crede ca i s'ar' fi facutu nedreptate, ea póte se ia appelatiune la tribunalulu Principelui. Aici se cercetéza caus'a d'in nuou, si boiariulu se pedepsesce fórte aspru, déca se va adeverì, ca séu pentru mita, séu d'in favóre pentru partea adversaria, séu d'in nesciinti'a legiloru, a facutu judecata strimba. Ér' déca va cunósce Domnulu, ca appelantele pe dreptu a fostu judecatu, atunci acest'a se pedepsesce anca sì cu bataia, pentru ca a despretiuitu judecat'a boiariului; si pentru ca a desconsideratu dispusetiunea autoritatiei publice, Domnulu ilu judeca dupa placu, anca sì la alta pedépsa meritata; afara de acést'a, trebe se platésca in duplu spessele partiei adversarie.

Candu Domnulu voiesce se cerceteze insusi causele celle mai mari si capitali, atunci dispune cá se se presente naintea sa in divanu atâtu actorulu câtu si accusatulu, si le da voia a spune tóte ce au : actorulu celle pentru comprobarea accusei sale, ér accusatulu celle pentru apeparea sa. Dupa terminarea cercetarei si inchiderea allegatiuniloru, metropolitulu si toti ceialalti boiari *de Sfatu*, séu consiliari-judecatori, cu voce clara isi spunu opiniunea, chiar' sì candu ar' scì ca Domnulu este de alta opiniune, si séu acchita pe accusatulu, séu ilu declara de vinovatu, er' boiarii cei lipsiti d'in functiune

numai atunci potu se vorbésca si se'si spuna opiniunea, déca 'i intréba Domnulu. Dupa ce s'au pronuntiatu cu totii in causa, si d'in votulu loru resulta ca accusatulu é vinovatu : Domnulu intréba pe metropolitulu, ca dupa legile civili sì bisericesci, ce pedépsa merita vinovatulu? Atunci metropolitulu citesce mai ântâiu textulu legei, apoi implóra clementi'a Domnului, care este mai pre susu de tóte legile. Assemenea facu sì ceialalti boiari. In urma 'si spune sì Domnulu opiniunea sa, si séu absolve pe accusatulu, séu ilu judeca la mórte ori la alta pedépsa. Cei cari sunt judecati pentru vre-o crima capitale, se dau pe man'a Armasiului mare, pentru a'i pune la inchisóre; ér' cei judecati pentru detorìi se dau pe man'a vatavului de aprodi.

Pedepsele suntu diverse. Pe furi 'i spendiura; pe sacrilegi 'i ardu; pe omicidi, déca sunt nobili, li se taia capetele, ér' déca 'su tierrani, 'i tragu in tiépa, prin ce moru mai incetu si mai greu. In aceste crime cu greu se póte cere grati'a Domnului, afara de casulu candu consagenii uccisului se impaca cu ucigasiulu, si declara in publicu inaintea Domnului, ca 'i iérta gresiél'a si pedéps'a si nu ceru sange pentru sange séu mórte pentru mórte. In assemenea casu, póte ucigasiulu se spere ceva de la grati'a Domnului, dar' totusi nu póte fi pe deplinu incredintiatu despre viati'a sa. Câci déca Domnulu scie d'in purtarea de pênô acumu a ucigasiului, ca ellu nu s'a potutu indrepta de la faptele celle relle prin nici-o pedépsa, séu sunt alte ratiuni pentru care nu 'i póte iertá viati'a, atunci cam de comunu da urmatoriulu respunsu : «De sì actorii si rudele uccisului potu se « ierte crim'a ce ucigasiulu a commisu in sufletulu seu. Noi totusi « nu potemu suferí cá ucigasii si alti ómeni reutatiosi se traiésca in « Statulu nostru, si cu puróiele loru se spurce membrele celle sa- « netóse alle tierei». Si sub acestu cuventu condamna pe facutorii de relle séu la mórte, séu 'i tramite la ocne.

Candu vre-unu boiariu va fi ascunsu ceva d'in banii publici, séu va fi planuitu vre-o intriga contra Domnului (ceea ce pre langa firea inconstanta a Moldoveniloru, nu este lucru raru), atunci Domnulu pe unulu cá acella 'lu pedepsesce cu mórte si cu perderea bunuriloru, fara a mai consultá sì pe ceialalti boiari. Ér' déca nu este nici-o

temere ca d'in amenarea lucrului ar' poté se resulte vre-o dauna, nici ca intr'aceea ceialalti boiari vediendu-se nevoiti ar' poté se'si execute planurile loru, atunci Domnulu pentru cá se arrete dreptatea judecatiei sale, si pentru cá insuflandu frica se dea esemplu altoru-a, chiama pe rebellu innaintea sa in Divanu, si dovedindu-lu d'in scrisorile pe carii le-au prinsu, déca au avutu, séu prin alte probe, ca a comisu crim'a proditiunei, ilu judeca la mórte séu la alta pedépsa. Si déca i-a dictatu mórte, pedéps'a nu se esecuta intr'altu modu, decâtu prin decapitare. Er' déca l-a judecatu la bataia, atunci nime altulu nu póte se'lu bata decâtu numai Domnulu insusi cu man'a sa, si anume cu topuzulu (buzduganulu) domnescu; care de sì é batai'a cea mai cumplita, totusi nu é atâtu de vatematória onórei, cá déca l-ar' bate altulu cu vergi séu biciu, care ar' fì pedéps'a cea mai desonoratória.

Processele nu stau multu la tribunalu, cì ori-ce cause se termina in un'a si aceeasi dî; séu déca sunt mai incurcate, in trei séu patru siedintie se cercetéza si se pronuntia sententia. Candu Domnulu nu póte vení in Divanu, séu pentru ca é morbosu, séu pentru ca é occupatu cu alte afaceri, atunci boiarii totu tienu siedintia, asiediandu-se in scaunele loru, chiar asia cá sì candu Domnulu ar' fì presentu, si asculta si judeca causele litigantiloru; dar' in casulu acest'a ei tramitu sententiele in scrisu la Domnu, d'impreuna cu unu reportu despre totu decursulu causei.

Mai incolo, candu Domnulu merge la beserica séu esse la preamblare, este permissu ori cui a'i intinde suplice séu plangeri; cari tóte le priimesce spatariulu alu treilea, si candu se intorcu la curte, le pune pe més'a domnésca; apoi vine indata logofetulu alu treilea, le cetesce inaintea Domnului, si scrie de-a-supr'a loru resolutiunea domnésca; ér' pe celle minciunóse, séu prin cari vede ca se cere ceva contra dreptatei si justitiei, le rumpe. Spatariulu apoi le restitue pe tóte la parti; ér' prefectulu aprodîloru pórta grige cá voi'a Domnului se se implinésca, si nici-odata nu s'a auditu dîcûndu-se ca Domnulu s'ar' fì lasatu a se corrumpe prin daruri in judecat'a sa, séu ca d'in partenire pentru vre-o parte s'ar fì abatutu dela dreptate. Ceea ce la boiari s'a intemplatu mai de multe-ori.

Acést'a é procedur'a cu care ajungu plangerile asupritiloru la su-

premulu judecatoriu alu Moldaviei, adeca la Domnu, si acest'a é modulu cu care se decidu de catra elu.[1]

Acumu se vorbimu ceva si despre judecatorii inferiori. Acesti-a sunt séu universali, adeca preste tóta tiér'a, séu particulari, adeca preste unu tienutu ori localitate órecare. Consiliarii Domnului si boiarii Divanului cei de prim'a classa, pe data ce au esitu d'in Iasi, au putere de a ascultá si decide causele de processu. Dar' d'intre toti, cei duoi Vornici mari séu guvernatori provinciali, au potestate mai mare. Cà-ci de sub judecat'a acestoru-a nu se póte subtrage nici-unu cetatianu, care locuiesce in provinci'a subordinata loru; pre candu pe cei-lalti boiari póte se'i recuse séu o parte séu alt'a, si se se provóce la Domnu, inainte de ce le-ar' fi facutu judecat'a. Dar' si partea care nu este indestulita cu sententi'a Vorniciloru, este libera de a appellá la tribunalu séu divanulu domnescu. Presentandu-se aici, nu se mai cercetéza faptulu d'in nuou, cì se cauta numai se véda, déca caus'a asiá precumu este cuprinsa in litterele de marturìa alle vornicului, cari se dau partiei invingêtórie, este decisa dupa dreptu si dupa legile tierrei séu nu. Totu numai acést'a se cercetéza si atunci, candu vre-o parte, suppunendu-se mai ântâiu competentiei unui boiariu, nu se multiumesce cu judecat'a acestui-a, si face appelu la tribunalulu domnescu. Déca se va gasì ca sententi'a boiariului este nedrepta, ceea ce nu arare-ori se intempla, atunci unulu cá acell'a se pedepsesce fórte aspru. Ér' déca d'in cercetare va resultá, ca sententi'a boiariului este drépta, si ca appelantele numai d'in mancarimea de cérta a vatematu onórea boiariului in modu frivolu, atunci unulu cá acell'a se pedepsesce cu bataia, si trebe se platésca in duplu spessele partiei adversarie.

De altminterea este permisu boiariloru de prim'a classa, nu numai afara de Iasi, cì chiaru sì in acésta cetate a ascultá si a judecá causele litigantiloru, dar' numai déca amenduóe partile se invoiescu, câ ci nime nu póte se fia opritu de a se adressá cu caus'a la tribunalulu domnescu.

Dupa ce unu boiariu a judecatu o causa incredintiata lui in divanulu domnescu, trebe prin unu scriitoriu alu Divanului se tramita

sententi'a d'impreuna cu motivele la Logofetulu cellu mare. Acest'a déca vede ca dupa calitatea causei, boiariulu a judecatu conformu cu legile civili si bisericesci, atunci scrie pe sententia de desuptu cu man'a sa, aceste cuvente: «S'a cercetatu»; si apoi o da Logofetului alu treilea cá se o intarésca cu sigillulu Divanului : cu acést'a, sententi'a are putere deplina, si nu se mai póte schimbá. Ér' déca Logofetulu celu mare vede ca boiariulu a pronuntiatu sententia nedrépta, rumpe scrisórea si pe litiganti 'i indrépta la tribunalulu domnescu. Dar' afara d'in curte nu póte nici chiar' Logofetulu cellu mare se cerceteze séu se repróbe sententi'a altui boiariu; ér' boiarii de gradu mai inferiore nu potu se strice nici-odata sententi'a boiariloru de gradu mai inaltu.

Fiindu-ca boiarii cei mari trebe se fia mai totudeauna la curte, si nu potu cercetá si judecá causele tuturoru d'in tóta tiérr'a, asiá in fia-care cetate si oppidu s'au instituitu anume judecatori, cari se faca dreptate locuitoriloru. Ei in unele locuri se numescu Parcalabi, ér' in altele Vornici si Camarasi. Parcalabi sunt câte duoi la Hotinu, la Cernautiu, la Sucév'a, la Némtiu, si la Soroc'a; si fiindu ca aceste cetati sunt celle mai de frunte, Parcalabii pórta si titlulu de commandanti. Mai sunt câte duoi si la Romanu, la Botosiani (cari appartienu Dómnei), la Orheiu, la Chisîneu, la Lapusna, la Falciu, la Galati, la Tecuciu, la Tutova, la Putna. Cellelalte mai mici, precumu Bacau, Têrgulu-frumosu, Harleu, Covurluiu si Vasluiu, au numai câte unu Parcalabu. Vornici sunt duoi la Berladu, cari tienu loculu Vornicului cellui mare d'in tiérr'a de josu séu Moldavi'a superióre; duoi sunt la Campu-lungu si unulu la Vasluiu. Preste saline in tienutulu Ocnei sunt duoi Camarasi anume.

Acesti-a toti, potu se asculte si se cerceteze causele de processu, dar' nu potu se judece decâtu numai in celle mai mici; ér' celle mai mari le tramitu séu la Vorniculu cellu mare d'in acea parte de tiérra, séu la divanulu domnescu, unde tramitu si celle mai mici déca s'a interpusu vre-unu appellu. In aceste casuri, ei punu partiloru *sorocu*, séu dî, intru care au se se infaçisieze naintea Domnului in Divanu. Acést'a se face in modulu urmatoriu : Parcalabulu face o scrisóre, in care dîce, ca : «N. si N. avendu cérta unulu cu altulu

«pentru cutare lucru, au facutu appelu la tribunalulu domnescu, si «s'au promissu a se prȩsentá la cutare *sorocu* seu dî, inaintea Dom-«nului». Acésta scrisóre o taia in duóe parti si da la fia care litigante cate o parte. Déca unulu din ei nu se infaçisiéza in Divanu la terminulu insemnatu, trebe se platésca *cherìa* séu amenda in bani: dóue-dieci-si-cinci galbeni déca é tierranu, un'a suta déca é nobilu, si siése sute déca é boiariu. Àici apoi n'are locu nici-o escusare, afara numai déca va dovedì ca a fostu impedecatu séu prin bóla, séu prin vre-unu servitiu domnescu, séu prin alta affacere comendata de Statu si de cei mai mari.

CAPU XIII.

DESPRE VENITURILE MOLDAVIEI IN VECHIME SI ASTA-DI

Dupa descalecarea lui Dragosiu, tóta Moldavi'a a remasu patrimoniulu unui si singurului Domnu. Se comproba acést'a destulu de claru, atâtu prin chronicele patriei, câtu si prin diplomele vechiloru Domni. Câ-ci, nuoii locuitori ai Moldaviei n'au pututu se'si aléga mosii anume si se le iea in possessiune; ci, dupa cumu escellá óre-care prin virtutile sale, asiá 'lu onorá Domnulu cu titlulu de boiariu, si pentru cá se-si póta sustiené acésta dignitate, ilu daruiá cu mosìe si sate intregi. Adeverulu acestei affirmatiuni ilu confirma tóte diplomele familieloru celloru vechi d'in Moldavi'a pe cari elle 'si radiema titlulu de possessiune la satele si mosìele loru, si d'in cari se vede cà aceste nu sunt alta decâtu donatiuni, pentru cari au de a multiumì liberalitatei Domniloru. Si pentru proba mai evidente, lasamu se urmeze acì ce a datu *Stefanu* cellu mare lui *Theodoru Cantemiru*, stramosiului nostru. Éca cuprinsulu ei: «Fiindu-cà *Theo-«doru Cantemiru*, Parcalabulu de la Chili'a si de la Smilu (1), intru «apeararea acestoru cetati contra invasiuniloru Turciloru si Tata-«riloru, s'au arretatu servu fidelu si bravu luptatoriu pentru crucea «lui Christu; dupa aceea inse, asiá voindu Dumnedieu, tóte acelle «locuri le-au devastatu si occupatu Turcii, ér' elu s'a vediutu con-

(1) Numire vechia a comunei urbane Ismailu.

« strinsu de puterea acestoru-a, a perasi patriele sale mosìi, ce an-« tecesorii nostri de fericita memoria le-au daruitu mosiului si stra-« mosiului seu : asiá Noi miscati de pietatea si amórea crestineasca, « damu, donamu numitului *Theodoru Cantemiru* trei sate in tînu-« tulu Falciu cu tóte appertinentìele, paduri, campuri, rîuri si pes-« carìi; ilu numimu si'lu facemu prefectu preste totu codrulu (pa-« dure) Tigheciului, si capitanu supremu preste calarimea de Ti-« gheciu ». Acésta calarime numerá pe acellu timpu la optu mìi de ómeni, precumu attesta istoricii. Totu asiá suna sì diplomele date altoru familìi vechi. De acì vine si aceea, ca tóte familiele nobile in Moldavi'a au imprumutatu numele de la satulu care a fostu donatu de Domnu primului loru fundatoru. Asiá Cantemiru s'a numitu mai in urma Silisteanu, de la satulu cu assemenea nume, Racovitia de la Racova, Urechia de la Urechiesci etc.

Cu timpu inse s'a immultîtu numerulu boiariloru asiá de tare, in câtu se vedea ca aceste donatiuni voru absórbe totu venitulu tierrei. Asiá Domnii, condusi de utilitatea publica a statului, au impartîtu veniturile ce mai nainte se stringeau in thesaurulu comunu atâtu pentru trebuintiele loru particulari câtu sì pentru necessitatile publice alle tierei. Pentru sustienerea curtiei domnesci ei au reservatu urbile si oppidele Moldaviei tóte, d'impreuna cu duóe-spre-diece sate de prin pregiuru, apoi salinele, vamile, decime d'in oile, porcii si d'in stupii tierraniloru si nobililoru de classa mai inferióre: câ-ci boiarii cei mari au remasu anca pênô in diu'a de asta-di totu scutiti de la acestu tributu. Cellelalte venituri le-au lasatu pe tóte pentru Statu si pentru boiari; si au statuitu cá in timpu de pace, dupa fia-care casa de tieranu, séu cumu sa dîce dupa fumu, se dea Statului optu-dieci de aspri, adeca unu florinu, ór in timpu de bataia unu taleru, adeca un'a suta de aspri, si in timpu de mai mare nevoia unu galbinu, care pe atunci se platiá cu duóe-sute de aspri. Càta summa de bani se stringea d'in acésta dare, póte binevoitoirulu lectoru pré usioru se intieléga, déca va considerá cà acei bani erau sufficienti pentru intretienerea a patru-dieci-de-mii de soldati moldoveni, si altii patru-spre-dieci mìi de soldati straini, adunati d'in Nemti, Cozaci, Sierbi, Bulgari, Albani si Greci. Si numai

veniturile Domnului faceau pe anu la siese-sute de mìi de taleri; singuru d'in Campu-lungu se stringeau, sub titlu de decime, duoedieci si patru de mìi de oi; precumu se póte vedé acésta d'in condicile publice de computu ce se faceau pe acelle timpuri. Dar vai! asta-di Moldavi'a la atât'a seracie si calamitate au adjunsu, in câtu abia póte se dea a sies'a parte a veniturilorn ce le avea in vechime. D'in vame abiá se stringu trei-dieci-mìi de taleri, d'in saline diece, de la cetati si oppide pe unde sunt Parcalabi cinci-spre-diece, d'in decime de la oi cam diece, in anulu d'ântâiu, candu sì boiârii trebue se dea decime, cam duóe-dieci, d'in decime de la stupi si de la porci duóe-dieci-si-cinci, de pe la curteni séu boiarii de classea mai înferiore cinci-spre-diece mìi de taleri. Calculandu tóte acestea la unu locu, abìá voru trece preste un'a-suta de mìi de taleri. Si aceste venituri potu Domnii dupa placulu propriu se le intrebuintieze pentru sine si pentru curtea loru. Ér' veniturile Statului nu se reguléza dupa puterile supusiloru, cì dupa necessitatile si avariti'a Turciloru. Câ-ci ori ce ar' cere ei, nu li se póte denegá; ér Domnulu nu este obligatu a dá ceva d'in thesaurulu seu pentru adjutorarea publicului.

Tóta administrarea finantieloru este incredintiata portarei de grige a celoru siepte boiari mari, cari in comunu se numescu *boiarii de sfatu*. Numai loru singuri le este permissu a intrá in *Visteria*, séu in sal'a unde se tiene consiliulu de statu; uniculu marele Vestiernicu mai are locu intre ei, fiindu-cá are grigea asupr'a thesaurului, si elu pórta cheiele visteriei. Asiá, candu vine vre-o porunca de la curtea ottomana, séu subverséza vre-o necessitate publica, Domnulu le ordina in scrisu la toti acesti siepte boiari mari, cá se se adune in visteria si se sè consulte asupr'a lucrului. Ei se intrunescu, si discutêndu si dandu-si fie-care votulu, facu reportu Domnului prin vistierniculu cellu mare, arretandu-i cumu si ce cugeta ei ca è necessariu de a se urmá. Déca place Domnului consiliulu loru, ordina numai decâtu cá intr'atâte séu atâte dîle se se puna in lucrare. Atunci duoi d'in ei, séu trei ori sì mai multi, dupa importanti'a lucrului, se tramitu prin tienuturi, si aduna bani, proviante, séu orce alta li s'au poruncitu; apoi le dau in sém'a thesaurariului, si ieau

de la acest'a adeverintia de priimire. Totu acestoru siepte boiari de svatu este detoriu thesaurariulu a dá ratiuni la fia-care trei luni, despre perceptiuni si errogatiuni. In timpu de pace se aduna in thesaurulu publicu pênô in trei-dieci séu patru-dieci de mìi de taleri; ér candu se tramitte Domnu nuou de la Pórta, séu cellu vechiu se intarasce in Domnia prin nuoa diploma, trebe se se stringa cá vre-o cinci-dieci mìi de taleri, cari toti se tragu si se storcu de la bietii tierrani cu ori si ce modu, numai cá se sature nesatiós'a lacomìa de bani a Portei ottomane. Pentru aceea, periclulu unei desolatiuni totale é imminente, cà-ci calamitatile si miseriele crescu pe dî ce merge.

CAPU XIV.

DESPRE TRIBUTULU SI DARURILE CE DA MOLDAVI'A PORTEI OTTOMANE.

De candu au inceputu a se arretá armele turcesci la tiermurile Dunarei, si pênô in dîlele lui *Stefanu* cellu mare, Moldovenii si-au sciutu aperá libertatea loru cu tóta virtutea; si nici prin amegiri lingusitórie, nici prin promissiuni grasse, nici prin esemplulu Munteniloru, veciniloru loru, nu s'au lasatu a se insielá: ei sub jugulu strainu n'au plecatu capulu loru. Ni s'ar' poté obiectá acì ceea ce spunu annalile patriei, ca Domnii Moldaviei au datu de vre-o cateva ori bani Turciloru. Acésta inse nu infirma nici-de-cumu assertiunea nóstra. Câci Domnii nostrii cei intielepti, candu vedeau ca tiérr'a este strimtorata, mai bucurosi voiau, pentru scaparea ei a'si golí punga, de câtu a stórce si a raní pe locuitori? urmandu cu modulu acesta esemplulu demnu de lauda alu senatoriloru republicei Venetiane. Dar' tributu, care se fia perpetuu si constantu, nime n'a potutu impune Moldoveniloru pênô dupa timpulu lui *Stefanu* cellu mare.

Fiiulu acestuia *Bogdanu* numitu *Chiorulu*, a fostu cellu d'ântâiu care, precumu se affirma, in urm'a testamentului lasatu de parintele seu, a inchinatu Moldavi'a sa Turciloru sub urmatoriele conditiuni: in totu anulu se dea Portei ottomane patru mìi de galbeni,

patru-dieci de cai, si dóue-dieci-si-patru de falconi (sioimi), dar' nu cá tributu, cì cá daru in semnu de feudu ; ér candu sultanulu va merge insusi in persóna in vre-o espeditiune bellica, attunci se tramitta in castrele turcesci patru mìi de Moldoveni, cari se fia pentru deschisulu câliloru si repararea poduriloru. Acésta invoire a tienutu mai unu seclu intregu; câ-ci Turcii multiumiti ca au pusu frêulu in capulu boului moldovénu, n'au cutédiatu se'lu string'a mai tare, pênô nu se va mai inblandí.

Dupa aceea, in urm'a rescólei lui *Iuon Arménulu*, Moldavi'a fiindu stórsa cu totulu, au inceputu Turcii a cere de la *Petru* supranumitu *Schiopulu*, urmatoriulu lui Iuon Arménulu, câte dóue-spre-diece mìi de galbini sub titlu de tributu séu Haraciu. Boìarii s'au invoitu cu totii la acést'a; dar' Petru nevoindu cá posteritatea se'lu defaime, ca elu a fostu cellu d'ântâiu care a facutu tierr'a tributaria Turciloru, mai bucurosu s'a lasatu de domnìa si a trecutu in Transilvani'a, unde 'si avea mosiele sale. Turcii au pusu in loculu lui pe *Iancu Sassulu*, omu crudelu si tiranu, Sardanapalulu Moldoveniloru, carele pentru tronu s'au invoìtu la tóte câte au cerutu Turcii; câ-ci ellu nu se temea ca 'si va petá numele cellu bunu, pe care nu'lu avuse nici-odata.

Cu timpu dupa aceea, incercandu-se Domnii a scuturá acestu jugu, si mai adaogendu-se anca si turburari intestine, Turcii totdeauna gasira occasiuni de a mai marí tributulu, in câtu asta-di cele dóue-spre-diece mìi de galbini s'au suitu la siese-dieci-si-cinci de mìi de taleri, cari trebe se se dea in thesaurulu curtei ottomane. Pentru redicarea acestoru bani, candu turcii nu suntu incurcati in resbellu, cu alte puteri europene, tramitu ei la Moldavi'a in totu anulu pe unulu d'in officialii intimi ai imperatului sub nume de *Chasne-Agasi* séu Prefectu alu thesaurului. Acest'a candu vine, 'lu introduce Domnulu cu mare pompa in cetate, si dupa ce i-a numeratu banii, i da érasi indereptu la Domnu cá se 'i tramitta la Constantinopole. Pentru acésta ostenéla primesce de la Domnu siepte-mìie-cinci-sute de taleri si o blana de samuru. Câte-odata trebue se i se dea o summa sì mai mare de bani, candu adeca séu comanda Vezirulu in scrisórea sa, séu se scie ca *Chasne-Agasi* are mare trecere la imperatulu.

Domnulu tramite apoi banii la residentii sei in Constantinopole. Acesti-a, dupa ce 'i numera in thesaurulu imperatescu, priimescu de la *Chasne-Agasi* adeverintia despre ei, care o arréta lui *Meden-Calfasi*, séu Prefectu mineloru, si primescu de la acest'a anca o alta adeverintia, in care attesta ca s'a platitu tributulu deplinu pentru totu anulu acest'a. Amenduóe aceste scrisori le ducu lui *Mektubci-Effendi*, séu primu-scriitoriu ori secretariu alu marelui veziru, si luandu acesta amenduóe chartiele, le da alt'a de la sine, cumu-ca banii s'au platitu. Cu acést'a mergu la vezirulu, care dupa ce o a vediutu, da ordinu cá se 'i imbrace in caftanu; si atâtu elu, câtu si Defterdariulu scriu catra Domnu o scrisóre magulitória cam in urmatoriulu sensu. Dupa titlu : «Userinize edasi vadzib olan dzie-«zieni zum mali, bu senei mii bari kede meomur olan Chazine «agasinun marifetiile bab alidemula zimet de olan Capuki et hu-«daralariniz bitteman vela cukur edave teszlim elemisz lerdur. Afe-«rin berhudar vlasin szevkietlu Padiszak effendi muz chaziretleri-«num jet megi sena helal olsun. Giorein seni bundan boile dachi, «sair chidimuti Padisiahiede etok dermian idup var cudretini sarf «eileiesin chilafinden ichtyraz idup Sadakkatu isticamet de sabit ca-«den olasin, ve esselam». Adeca : «Banii ce aveti se dati pe totu a-«nulu, s'au adusu sì in acestu anu fericitu, si s'au numeratu pe de-«plinu si fara scadere prin tramissulu nostru Chasne-Agasi si prin «residentii tei, cari sunt pururea in servitiu pre langa Pórt'a otto-««mana. Ei! bine. Se fii preste mesura binecuventatu in tóte lucru-«rile tale, si se'ti fia cu pace si de bine panea intru totu pré-lumi-«natului nostru imperatu, Domnului nostru cellui santu. Eu te voiu «vedé. Urméza totu assemenea si in viitoriu; si pune-ti, cu pól'a «suffulcata, tote poterile tale intru servitiulu imperatului. Si teme-te «a face reu, séu in contra a ce ti se va poruncì; ér pasii tei se fia «totdeauna fermi in fidelitate si credintia. Pace tîe.» Datu etc.

Afara de acestu tributu annualu, despre care amu vorbitu acì, Moldavi'a trebe se mai dea la *Bairam* séu Pascile Turciloru sub nume de *Peskisiu* séu daru : imperatului dóue-spre-diece-mii-cinci-sute de taleri, si dóue blane, un'a d'in pei de samuru pretiu de una-miie-cinci-sute taleri, si alta d'in pei de lupu; sultanei *Valida*,

adeca mamei imperatului, cinci-mìi de taleri si o blana din pele de lupu; pentru céra de luminari la curtea imperatésca siesse mìi de taleri; pentru sêu de unsu corabiele bellice dóue-spre-diece mìi de taleri, lui Kislar-Agasi (archi-eunuchu, mai mare preste eunuchi) dóue-mìi-cinci-sute de lei, si o blana de samuru; Vezirului cinci-mìi de taleri, si o blana de samuru fórte pretiósa; lui Chiehaia dóue-mìi-cinci-sute de taleri si o blana de samuru; Defterdariului un'a mìie de taleri, cu o blana de samuru; lui Reis-Effendi cinci-sute de taleri, si o blana de samuru. Si alte daruri, ce se impartié pe la servitorii de curte ai imperatului si ai Vezirului, precumu pânure, pânse de metasa, si blane de samuru mai próste, cari le numescu paceá, fiindu cà sunt facute d'in piciórele samuriloru : tóte aceste, a rare-ori facu mai puçinu ca patru-dieci de mìi de taleri.

Si preste tóte aceste anca, in casu de resbellu imminente cu Polonii séu cu Russii, tiérr'a e detória la porunc'a Vezirului, a face podu preste Dunare, séu a dá cai pentru grasdulu imperatescu, si pentru carale tunuriloru, séu a stringe provisiune pentru armat'a turcésca : tóte cu cea mai mare accuratetia si promptitudine. Dar spessele ce se facu pentru aceste, se scadu tóte d'in tributulu annuale.

La punerea de Domni nuoi, nu se platesce totdeauna aceeasi summa, ci ea variaza dupa lacomi'a de bani a vezirului si dupa ambitiunea candidatului la Domnìa. Dar' de comunu, usulu este a dá imperatului dóue-dieci-si-cinci de mìi de taleri; Validei Sultana, cinci mìi; Vezirului cinci-spre-diece mìi; lui Chibaia, diumetate pe atât'a, adeca siepte-mìi-cinci-sute; Defterdariului, una mìie; si lui Reis-Effendi, cinci-sute de taleri. Darurile de Pasci, séu cumu se dîcu Bairam-Peskisiu, ce se dau servitoriloru si cellorlalti officiali de curte, se suìe la patru-dieci-de-mìi de taleri. Iskiemne-Agasì, care aduce pe Domnu in scaunu, priimesce unu onorariu de diece-mìi de lei. Tóte aceste spese suie de multe-ori pênô la summ'a de trei-sute-de-mìi de lei; cari nu Domnulu le da d'in cass'a sa, cì statulu trebe se le pórte.

Anca sì innoirea séu confirmatiunea Domniloru, cere spesele sale.

Acésta innoire, precumu amu arretatu mai in susu (1), é séu mare séu mica. Candu se face cea mica, se dà dela Porta numaì unu Hiukm-Ferman séu Mandatu confirmatoriu in domnìa, care se rescumpera cu dóue-dieci-si-cinci mìi de taleri, câte-odata sì cu mai pucinu, mai alesu candu vezirulu é bine affectionatu catra Domnu. Ér' cea mai mare, care se face totu la trei ani prin innoirea Diplomei domnesci, cere acelleasi spese cá sì la punerea de Domnu nou in scaunu. Pre langa aceste, Capugì-Basia séu altu oficialu de la curtea imperatésca, care se tramite cu mandatu la Domnu, anca nu se póte intórce fara de a fi priimitu vre-unu daru dela acest'a.

CAPU XV.

DESPRE NOBILIMEA D'IN MOLDAVI'A.

Care vré se cerceteze originea nobilimei moldave, nu are necessitate se recurga la traditiuni obscure si incerte, precumu vedemu ca urméza alte natiuni. Scriitorii Greci si Latini, cei mai probati intre toti litteratii lumei, ne dau lumina mai clara de câtu sórele in acestu obiectu. Si nici nu credemu, ca dupa atâta lumina, se se mai afle cine-va, care se nege, cà civi si soldati romani au fostu tóta acea multime de poporu, pe care o adusese *Traianu* in Daci'a, dupa ce a invinsu pe Decebalu si a nimicitu tóta imperati'a Daciloru. Si déca despre acést'a n'amu avé alta proba, decâtu acea impregiurare ce se memoréza in istoria, cà Adrianu imperatu, dupa mórtea lui Traianu, lasandu barbariloru provinciele asiatice, numai pentru aceea s'a opritu a nu perasí Daci'a, fiindu ca se temea a nu perde atâtea mìi de Romani ce locuiau acolo; dar' lipsindu-ne chiar' si acésta próba : totusi pentru lectorulu versatu in istori'a antica, spre a se convinge de adeveru, va fi destulu, déca 'si va aduce aminte de acea datina constante la Romani, dupa care le erá strinsu opritu a primí pe cine-va in legiuni, déca nu erá cive si chiar prin acést'a nobilu romanu. Pentru aceea, tienemu inutilu si nedemnu a refrange inventiunea lui Enea Silviu, candu dîce cà Moldovi'a fusese numai

(1) La cap. IV.

unu locu de petrecere pentru Romanii essiliati; câ-ci assertiunile unui istoricu contimpuranu, totdeaun'a ajungu mai multu decàtu opiniunea altu-ia, care cu o mìie de ani mai tardiu, vorbesce ori ce 'i place dupa coniecturele si imaginatiunile sale. Dar' nu ne este scopulu a demonstrá ací (1) mai pre largu, cumu gintea romana s'a propagatu si conservatu atâte secle de la *Traianu* si pênô in dîlele nóstre in Daci'a. Unu singuru argumentu vomu aduce pentru acei-a cari s'ar' mai indoí anca despre acestu adeveru; si argumentulu nostru é limb'a moldovenésca, care mai multu cá ori care alt'a se assémana cu limb'a Romei, si care prin urmare ne arréta cu multu mai evidente originea gintei nóstre, decâtu cá se mai póta cine-va contradice. Cu tóte aceste, departe de noi se affirmamu, ca acelle illustre familie de boiari, care escella asta-di in Moldavi'a ar fi escellatu sì pe timpii Romaniloru in Daci'a. Scimu noi câtu de schimbatórie sunt tóte aici pe pamentu! Si scimu apoi, ca *Dragosiu*, instauratorulu Moldaviei, nu pe aceia i-au inaltiatu la graduri mari de onóre, cari au potutu se numere titlurile Maimariloru sei, cí pe acei-a, cari au sciutu se intréca pe altii in virtute si credintia; si pe unii cá acesti-a i punea in deregutoriele atâtu civili câtu si militari. Mai scimu si atâta, ca in satele Moldaviei devastate prin irruptiunile Tatariloru, puneau Domnii colonii nuoe d'in tierani allungati d'in Poloni'a; cari apoi séu ca dedeau numile sale acelloru sate, mai alesu déca erau reedificate de densii, séu ca ceea ce é mai probabilu, primeau ei numele sateloru, in semnu ca s'au facutu nobili. Si apoi cine nu scie, ca mai in urma, candu Turcii au resturnatu imperati'a Bulgariloru si a Serbiloru, si candu capital'a Greciloru anca a cadiutu sub potestate straina: multe familii nobile d'in celle mai de frunte alle popóraloru acestoru-a, au trecutu in Moldavi'a, ca in loculu comunu de scapare pe acellu timpu, si prin purtarile loru virtuóse si cu credintia, castigara dreptu de indigenatu si dignitatea de boiariu. Totu asiá s'a intêmplatu si cu unele familii nobile de Tatari, cari pentru resbellele continue intre Sciti si Moldoveni,

(1) Câ-ci acést'a voimu a o arreta in Chroniculu Romano-Moldo-Vlachiloru.

séu cadeau in captivitate, séu pentru certele loru intestine veniau si se plecau de buna voia Domniloru Moldaviei, si primindu apoi legea crestina, se admitteau la deregûtoriele atâtu civili câtu si militari alle tierrei. Dupa aceea, si mai alessu acumu in seclulu d'in urma, candu au inceputu a se tramitte Domni Moldaviei d'in Constantinopole, acesti-a pênô candu erau anca in Constantinopole, cá persóne private, isi cumperau o multìme de sclavi cercassiani si abassiani, si dupa ce 'i tineau timpu mai lungu in servitiu si se convingeau de fidelitatea loru : 'i puneau mai ântâiu in servitiulu curtei domnesci, apoi 'i inaltiau la gradu de boieria, si prin acést'a sclavii de mai nainte isi castigau prerogative de nobilitate. Anca sì d'intre Poloni au priimitu Domnii unele familii nobile si le-au inaltiatu la gradulu de boiari ai Moldaviei, mai alessu pe acelle, cari favorau acestei tieri; precum din contra, sì Polonii au priimitu intre nobilii loru pe multi Moldoveni. Cu modulu acest'a, numerulu boiariloru immultindu-se fórte tare, a placutu Domniloru a'i impartí in trei classe. In prim'a classa au pusu pe acei-a, pe cari séu insusi Domnulu i-au numitu in deregutoriele celle mai inalte alle statului, séu ca au fostu nascuti d'in sangele acestoru-a. Ei au cam acelasiu rangu, care 'lu au în Russi'a asiá numitii *Boiarski rod* (1) façie cu ceialalti nobili de conditiune mai inferiore. In class'a a dou'a se numera *Curtenii*, séu ómenii de curte, cari au priimitu prin ereditate vre-unu satu séu altulu de la predecessorii loru. Acesti-a in Russi'a s'ar' numí *Dvoriane* (2) In class'a a trei'a sunt *Calarasii*, cari pentru usufructulu mosieloru, ce sunt date loru de domni, trebe se 'i urmeze in espeditiuni bellice totdeaun'a cu spesele proprìe. In urma sunt *Rezesii*, cari mai bine s'ar' poté numì tierrani liberi decâtu nobili séu boiari. Suntu assemenea celloru ce se numescu in Russia *Odnodvorci*. Ei n'au curti tierranesci, cì locuiescu mai multi în câte-unu satu, si'si lucréza pamenturile loru séu ei insisi, séu prin servi condusi anume.

Familiile boiariloru, pe cari le arréta d'intru inceputu istori'a Moldaviei, esistu tóte pênê 'n diu'a de asta-di. Si minune ! ca in atâtea

(1) In Ms. latinu cu littere ciriliane. *Trad.*

(2) Icem. *Trad.*

batalìi, si 'n atâtea lotrìi alle Tatariloru, nici un'a d'in vechile familìi nobile alle Moldoveniloru, n'au peritu cu totulu. afara numai de singur'a familia a lui *Vasilie Albanulu*, fostu Domnu alu Moldaviei; care in vechime erá mai numerósa decâtu cellelalte, ér' asta-di é stinsa cu totulu. Adeveratu cà unele familìi boieresci au scapatatu fórte tare, si la atât'a saracía au ajunsu, in câtu d'in cinci mìi de curti ce le aveau odata, asta-di abiá le au mai remasu câte cinci séu siese : dar' famili'a insasi, a remasu totu aceea d'in vechime. Nu va stricá acì a reproduce numele acestoru vechi familìi; si fiindu-ca tóte suntu egali intre sine in ceea ce privesce dignitatea loru, le vomu numì in ordine alfabetica. Elle sunt :

Abazescii,

Arburescii,

Asanii. carii se tragu de la Asanu, fratele lui Ioanu fostu Domnu alu Munteniei, despre care mentionéza Choniate.

Arapescii,

Bantasiescii,

Basiottescii,

Balsiescii, duóe familii,

Bogdanescii,

Bohusiescii,

Boulescii,

Bozerenii,

Burgulescii,

Cantacuzenii, Greci, ce se tragu dela Ioanu Cantasuzenu, imperatulu Constantinopolei,

Cantemirii, se tragu d'in Crime'a tatarica,

Carabasiescii,

Carpescii,

Catargiescii,

Chrisobergii, Greci, de familia imperatésca,

Clucerescii,

Costachescii, séu *Gavrilicestii*,

Costinescii, Serbi.

Crupenskiescii, Poloni,

Ciaurescii,
Ciercasiescii, Cercasiani,
Cifescii,
Ciobanescii,
Ciogolescii,
Dariescii,
Donicescii,
Dragusiescii,
Duracescii, séu *Donescii*,
Fraticescii,
Ganescii,
Ghenghescii,
Goianescii,
Habasiescii,
Hèsarescii,
Hincescii.
Isacescii,
Kiriacescii,
Miclescii,
Mihulescii,
Milescii,
Mèrescii,
Movilescii, d'in famili'a acést'a au fostu cinci domni.
Mozocescii,
Murgulescii,
Nèculescii,
Neculescii, Greci,
Paladescii, Greci,
Petraliphii, Greci,
Pilatescii,
Pisoskiescii, Poloni,
Prazescii,
Racovitiescii.
Radii. Greci,
Ropcenescii,

Rosetescii, Greci,
Siepteliceseii,
Soldanescii;
Sipotenescii,
Stavarescii,
Stîrcescii,
Sturzescii,
Talabescii,
Talpescii,
Tamasiescii,
Tanskiescii,
Tautulescii,
Totoiescii,
Tudorescii, Greci,
Turculetiescii,
Urechiescii,
Varlanescii,
Zorescii,
Zorilescii,

Mai demultu la Moldoveni era usu prefacutu in lege prin lunga practica, cà ómenii juni, macar' de ar' fi fostu nascuti d'in famili'a cea mai de frunte, nu se admitteau la officiele publice, pênô candu nu dedeau probe de fidelitatea loru in alte servitiuri mai inferiori, si nu'si castigau destula desteritate prin lunga praxa si prin esperientia. Pentru aceea, boiarii cei mai mici, indata ce copii loru essiau d'in anii copilariei, 'i dedeau in servitiu pe la boiarii cei mari; dar' nu li se potea pune alta sarcina, de câtu a serví la mésa, si a stá si pazí in anticamer'a boiariului. Dupa ce serviau trei ani, si invetiau bine datinele de la curte, isi mai insussiau si maniere mai elegante, boiariulu 'i presentá la Domnu, si se rugá de 'i primiá intre camerarii Divanului cellui mare, éra dupa unu anu 'i schimbá in sal'a cea mai mica de audientia, apoi de aici 'i transpunea in Spatarìa, séu camera de arme. Acolo care dá probe de inclinatiuni bune si purtare onesta, in câtu potea se fia ce-va sperantia de elu, unulu cá acella se primea intre camerarii cabinetului cellui mare. De aici

preste vre-o câti-va ani, se facea postelnicellu, séu postelnicu micu, prin rugamintea vre-unui altu boiariu, câ ci se considerá lucru necuviintiosu cá parintii insi se recomende pe fiii loru la Domnu. De acesti postelnicei sunt duoi-spre-diece, cari toti pórta inaintea Domnului bastóne albe si subtîri, in lungime de mesur'a staturei loru. Déca sí aici dá próbe de fidelitate si desteritate, Domnulu ilu primiá sì in alte deregutorii alle curtiei, pênô si in celle din laintru, secrete. Dupa ce'si petrecea tinereti'a in aceste servitiuri, Domnulu ilu inaintá mai ântâiu la class'a a trei'a de boieria, si in urma la class'a prima. Dar' candu Domnulu observá la vreunulu unu geniu estraordinariu, potea se'lu innainteze in puçini ani pênô la cellu mai innaltu gradu de boieria, macar' de ar fì fostu d'in cea mai inferiore class'a a nobililoru. Asta-di inse cu seraci'a crescù sì superbi'a, si boiarii tienu ca é rusîne si o péta pentru starea loru a servì la altu boiariu; dar' de alta parte nu'i lasa a duce viétia privata, si asiá cérca in totu modulu prin favorulu rudeloru loru cá se fia dintr'una priimiti intre officialii interni ai curtiei, cari se numescu *boierenasi*. Acésta céta de boierenasi, fiindu singur'a scóla a Statului, d'in care se recrutéza boiarii cei mari, omulu nu'si póte imaginá, cé monstruri de ómeni ajungu de multe-ori la celle mai înalte posturi. Si acést'a é caus'a ca intre boiarii cei de gradulu mai inaltu vei vedé ómeni ambitiosi, superbi, arroganti, si nu numai lipsiti de experientia intru administrarea trebiloru publice, dar' anca cu totulu immorali si fara de nici-o disciplina, in cari nu vei afla nimicu de laudatu, decâtu póte aceea ce natur'a fara adjutoriulu crescerei, a plantatu in unulu séu altulu din ei câte ce-va bunu.

Nu va fì póte inconvenientu a spuneací, in ce modu si cu ce fórme se dau de catra Domnu dignitatile de boiari in Moldavi'a. In diu'a ultima a lunei Decembre, care este diu'a inainte de serbatori'a Santului Vasilie, provocati de marele postelnicu isi lasa insigniele boierieloru in Spatarìa séu in sala de audientia a Domnului. A dóu'a dî, prim'a Ianuariu, cu trei séu patru óre inainte de reversatulu dîlei, se aduna cu totii in curte, atâtu cei ce sunt in deregûtorìa, câtu si cei scosi d'in servitiu, si petrecu pe Domnu la beserica, dar' fara insigniele de boieria, cá si candu cu totii ar' fì scosi d'in dere-

gûtoria. Dupa *utrenìa,* séu rugatiunile de demânétia, essu d'in biserica si se intorcu la curte. Aici Domnulu intra in Spataria, si se asiédia in Divanulu cellu micu. Atunci Domnulu prin camerariulu secretariu chiama in laintru pe marele Postelnicu, déca voiesce a'lu mai lasá in dregûtoria, ér' déca nu, atunci chiama pe acell'a, pe care vre se'lu numésca in loculu cellui de pênô acumu. Cellu chiamatu intrandu in sala, Domnulu 'i vorbesce si in puçine cuvente 'i aduce aminte de servitiele ce au facutu parintii sei séu ellu insusi pentru statu, si 'i arréta caus'a pentru care voiesce se'lu puna, séu se'lu innoiésca, in acea deregûtoria; apoi prin promissiuni si amenintiari ilu provóca se fia pururea cu credintia; in urma 'i spune ce are se urmeze, si 'i da in màna bâtiulu de argintu, pre care luandu-lu, saruta man'a Domnului si pól'a vestmentului lui; apoi se trage puçinu inderetru, si intr'aceea marele Camerariu ilu imbraca cu caftanu. Precumu vedemu, Postelniculu cellu mare priimesce mai ântâiu insigniele deregûtoriei sale; dar' acést'a nu se face pentru aceea ca elu ar' fì in gradu mai inaltu decâtu toti ceialalti, câ-ci precumu amu vediutu mai susu, elu este alu cincilea in rangu, cì pentru ca elu are se introduca pe ceialalti inaintea Domnului. Asiá indata ce elu este intaritu in deregûtorìa, introduce d'in mandatulu Domnului pe acell'a in sala, pe care vre acest'a se'lu onoreze cu dignitatea de Mare Logofetu séu Primu-Cancellariu. Acestui-a, adressandu-se Domnulu in puçine cuvente, 'i da unu bâtiu auritu, ér' Postelniculu cellu mare 'i pune unu caftanu pe umere, si luandu-lu cu blandetie de subsuori ilu apropia catra Domnu cá se'i sarute man'a si pól'a vestmentului. Totu asiá se urméza si cu ceialalti consiliari si boiari de rangulu primu. Boiarii de rangulu alu doilea se introducu in sala de câtrâ Postelniculu alu doilea, si acest'a 'i imbraca cu caftanu; pe Boiarii de alu treiiea rangu 'i servesce postelniculu alu treilea, dar' acesti-a nu capeta caftanu, cì d'in porunc'a Domnului se intarescu numai in officiele loru.

Dupa aceea mergu cu totii d'impreuna cu domnulu la baserica indereptu, cá se asculte s-ta Liturgìa (1); boiarii cei nuoi se asiédia

(1) Dé aci luminatu se vede cà pe timpulu lui Cantemiru nu nùmai prin Monastiri esiau d'in beserica dupa terminarea utreniei, ci si prin bescricele de miru, si apoi intrau la Liturgia. *Trad.*

in locurile celloru scosi din deregutorià, ér' acesti-a remanu cu ceia-alti collegi ai loru in tind'a besericei. Dupa beserica chiama Domnulu la mésa pe care vrea; ér de catra cina tramitte daru la totu consiliariulu si la totu boiariulu de prim'a classa câte duóe canne de argintu, cam de câte duóe cupe de vinu, ér boiariloru de a dóu'a classa numai câte un'a, cari ei apoi pline de vinu trebe se le bea tóte naintea Domnului. Femeile boiariloru celloru mari anca priimescu daru in aceeasi dî dela Dómn'a, fia-care câte una canna mai mica. In diu'a urmatória érasi se aduna boiarii in sal'a de audientia, si multiamescu Domnului pentru facerea de bine cu care i-a intimpinatu, offerindu-i fia-care prin postelniculu cellu mare ceva daru, care unu callu pretiosu, care altu lucru frumosu ce are. In aceeasi dî facu totu assemenea onóre Dómnei soçiele boiariloru in sal'a cea mare a femeiloru (Ghinekion).

Preste cellalaltu timpu allu anului arare-ori se intempla, cá Domnii se faca schimbare in ministrii sei, de sì nu le sta nimicu in cale de a scóte, in ori ce timpu a r' voì, pe vechii boiari, si a pune altii noi in loculu loru. Dar' fiindu-ca acumu d'in vechiu erá usulu de a schimbá si a pune boiari totdeauna cu inceputulu anului nou, asiá póte d'in religiositate pentru acestu usu inveteratu, ei anca au destinatu pentru ceremoniele aceste, timpulu care predecessorii loru l-au tienutu de mai conveniente.

CAPU XVI.

DESPRE CEIALALTI LOCUITORI AI MOLDAVIEI

Abiá credemu cá intr'o tiérra atâtu de mica cá Moldavi'a, se fia atâte limbi de popóra câte sunt aici. Afara de Moldoveni, ai carora stramosi s'au intorsu d'in Marmuresiu, mai suntu Greci, Albani, Serbi, Bulgari, Poloni, Casaci, Rusi, Unguri, Nemti, Armeni, Evrei, si fecundii Cigani.

Grecii, Albanii, Serbii si Bulgarii, traiescu liberi, si parte se ocupa cu negutiatori'a, parte servescu la Domnu pentru plata.

Germanii, (Nemtii), *Polonii si Casacii* sunt puçini, si unii ser-

vescu in militìa, altii la curte; d'intre Poloni au ajunsu unii, dar fórte rari, in gradulu de boierìa.

Armenii se considera de suditi cá sì cetatianii si negutiatorii d'in alte cetati si oppide alle Moldaviei, si platescu assemenea tributu Domnului cá sì acesti-a. Ei, cá cei ce se tienu de credenti'a Romei, au beserice totu asia de mari si asia decorate, ca si cum sunt a le orthodoxiloru. Ei sunt liberi intru esercitiulu religiunei loru.

Evreii anca se considera ca supusi, si trebe se platésca unu tributu specialu pe anu, care é mai mare decâtu cellu ordinariu. N'au alta messerìa decâtu negutiatori'a si cârciumaritulu. Potu se'si faca ori unde synagoga, dar' nu de pétra, cì numai de lemnu.

Rusii si Ungurii au fostu totdeauna tierrani boieresci (iobagi, glebae adstricti) in Moldavi'a.

Çiganii sunt respanditi prin tóta Moldavi'a, si nu este boiariu care se nu aiba mai multe familìi de çigani, sclavi lui. De unde si candu a venitu acésta limba in Moldavi'a nici ei nu sciu, nici annalile nóstre nu ne spunu. Vorbescu o limba care este comuna tuturoru çiganiloru de prin tóte districtele: o amestecatura de cuvente curatu grecesci, si altele persicesci. Professiunea (messeria) loru este ferrari'a si aramarì'a si mai nimicu alt'a. Natur'a loru este aceeasi cá sì a çiganiloru d'in alte tieri; ei au acelleasi neravuri; virtutea loru cea mai mare, si semnulu loru distinctivu este furtulu si lenea.

Turcii se tienu mai alesu pentru negutiatorìa, unii mai multi in Iasi, si altii in alte localitati urbane. Dar' nu le é permissu nici a cumperá mosìi, nici a'si face case in vre-unu orasiu ori satu; cu atâtu mai puçinu a'si edifica Moschee séu casa de rugatiuni, séu se'si faca rugatiunile si inchinatiunile in publicu dupa superstitiunea loru musulmana. Nici Pórt'a ottomana n'a insistatu nici-odata, cá Domnii Moldaviei se dea acésta voia Turciloru. Dea Dumnedieu, cá tacerea ei se fia perpetua.

Adeveratii Moldoveni sunt boiarii despre alle caroru classe amu vorbitu mai susu, si afara de acesti-a cetatianii (1) si tierranii (2).

(1) Oamenii liberi, *Trad.*

(2) Rustici, iobagi, ómeni adstricti glebei, *Trad.*

Cetatianii numimu pe acei-a cari locuiescu in cetati séu oppide, ér' *tierrani* cari siedu pe la sate. Cetatianii nu sunt suppusi nimerui, cì numai Domnului, si lui singuru platescu tributulu loru; esercita tóte maiestriele de mana; dar raru se face Moldovénulu negutiatoriu. Căci é innascuta in elu superbi'a, cá se nu dîcu lenea, de ori ce negutiatoria o tiene lucru de rusine si necuviintiosu pentru unu Moldovénu, afara numai de a vinde bucatele produse de ei pe mosiele loru. Si acést'a credu io ca este caus'a, de raru se afla in Moldavi'a unu cetatianu avutu, si ca patri'a nóstra e pururea in lipsa de bani, de sì ea transporta mai multu la straini decâtu primesce de la acesti-a. Negutiatorii straini, Turcii, Evrei, Armeni si Greci, pe cari de comunu 'i numimu *Gelepi*, usandu de lenea patriotiloru nostri, au trasu la sine totu commerciulu Moldaviei; si turme intregi de vite mari si mici, pe cari le cumpera in Moldavi'a cu unu pretiu neinsemnatu, le ducu la Constantinopole séu pre la alte cetati, si le vendu acolo cu pretiu indoitu si intreitu. Si fiindu ca acesti-a, cari sunt cei mai avuti, nu se potu stabilì in Moldavi'a, nefiindu-le permisu a cumperá case ori mosìi: asiá banii cei mai multi se petrecu afara d'in tiérra, ér preste Dunare vine puçinu innapoí, in câtu banií ce remanu in tiérra abiá ajungu pentru a platí tributulu la Turci, si a suportá alte greutati publice.

Rusticu (iobagiu) care se fia curatu Moldovénu, nu este nici unulu; cei cari suntu, se tragu séu d'in Rusi, séu d'in Ardeleni, caroru-a Moldoveni le dîcu Ungureni. Câ-ci Dragosiu dupa descalecarea in Moldavi'a, gasindu-o fara locuitori, o a impartitu tóta intre socii sei de arme. Er' acesti-a vediendu ca nu este justu cá boiariulu se lucre si se muncésca la boiariu (câ-ci toti, cari erau nascuti d'in sange romanu, se considerau de boiari), si tinendu ca é lucru nedemnu pentru ómeni dedati la arme, se se puna chiar se lucreze pamentulu: asiá au trecutu in tierile vecine, unde acumu erá introdusa servitutea tieraniloru, si cu invoirea Domniloru acelloru tieri, au luatu ómeni cari erau deprinsi cu labórea, si i-au adusu si asiediatu pe la mosiele loru cá se lucre. Adeverulu acestei assertiuni ilu arréta chiar' sì numirea acestoru tierani, cari la Moldoveni se numescu *vecini*, in semnu cà mai inainte vecini

au fostu acei-a, pe cari fericitulu successu alu armeloru moldovene i-au adusu la jugulu iobagiei. De acì, in Moldavi'a superióre, unde s'au asiediatu mai ântâiu Dragosiescii, sunt mai multe case si sate tierranesci. decâtu in Moldavi'a inferiore, unde mai tardîu au inceputu a se asiediá, si unde acei iobagi cari sunt acolo, ori i-au cumparatu cu bani boiarii d'in acea partea tierrei, de la boiarii d'in Moldavi'a superióre, si i-au adusu pe mosiele loru, ori i-au facutu d'in acei rezesi, cari pentru seracìa si-au vendutu mosiele parintesci, si prin strimbetatea boiariloru au fostu constrinsi a priimí sì jugulu suppunerei iobagesci. Candu vre-unu boiariu cerea prin judecata suppunerea iobagésca a unui tierranu, anca se potea usioru decide, de ce stare e acesta. Câci déca elu potea se adevereze cà parintii sei, séu ca au avutu inainte de acésta óre-candu vre-o mosìa, dar' o au pierdutu prin seracia ori prin injuriele timpului, ori cà s'au numeratu intre calarasi, ori curteni, ori aprodi : atunci judecat'a indata 'lu declará liberu; câci in servitiurile aceste nime nu póte se incapa decâtu numai ómenii liberi. D'in contra, déca elu nu potea se arrete nici-unu titlu pentru care se se póta declará liberu, judecat'a erá, cà trebue se remana suppusu boiariului.

Cei ce au fostu adusi d'in Poloni'a si au fostu asiediati in mediloculu Moldaviei, si-au uitatu cu timpu limb'a loru natale, si au priimitu pe acea moldovenésca; ér' cei asiediati pe la marginile Podoliei, mai vorbescu anca si asta-di rutenesce si muscalesce. Ungurii, precumu au remasu tari pre langa legea Romei, asia si-au conservatu impreuna si limb'a materna; dar' sciu cu totii si intielegu bine limb'a moldovenésca. Dar', de ori ce limba ar' fi acesti tierrani, ei trebe se implinésca cu tóta assiduitatea lucrulu boierescu, ori câtu de greu ar' fi elu. Lucrulu loru nu é mesuratu ; depinde de la arbitriulu domnului loru, câte dîle se'i lucre. Banii séu vitele loru nu le póte luá domnulu de la ei cu poterea; de si ar fi facutu tieranulu ori câta avutia, domnulu d'in aceea n'are nici-o parte; ér' déca o ar' luá cu puterea, judecat'a 'lu constringe ca se o dea inapoi. Candu inse Domnulu vre se'i faca strêmbetate, 'lu bate, pênô candu tierranulu 'i da de la sine ceea ce vre se aiba. Dar' cá se'lu omóre, este opritu prin lege; si déca in ori ce modu l-ar' omorí, atunci u-

nulu cá acell'a nu numai ca se judeca la mórte, dar' anca si pe femei'a si pe copii ucisului trebe se'i lase liberi : pentru cà nime nu are putere asupra vietiei séu mortiei unui moldovanu, decâtu numai Domnulu singuru. Boiariulu póte se sì venda tierranii sei, dar' nu afara de satulu unde sunt nascuti. Dar' satulu intregu cu tierrani cu totu póte se 'lu venda, si atunci venderea é buna si valida.

Tributu domnescu platescu tierranii atât'a câtu impune Domnulu. Elu n'are nici margini nici terminu : totu depinde de la voi'a Domnului. Péntru aceea io intr'adeveru asiu tiené pe tierranii moldoveni de cei mai miseri intre tierranii de suptu sóre, déca fertilitatea pamentului si abundanti'a secerisiuriloru nu i-ar' scóte, si nevrendu, d'in seracia. Ei sunt lenesi si impatienti la lucru; ara puçinu, semena puçinu, si totusi secera multu. Nu le pasa se'si câstige aceea ce ar' poté avé dupa labórea loru; se multiumescu se adune in siurele loru numai atât'a, càtu se le fia de ajunsu pe unu anu, séu precumu dicu ei, pênô la panea cea nóua. Pentru aceea candu urméza vre-unu anu sterpu, séu vre-o invasiune inemica 'i impedeca dela secerisiu : sunt in periclu de a morí de fóme. Déca tierranulu are o vaca séu dóue, elu cre de ca é provediutu in destulu cá se se nutrésca elu sì copiii lui. Câ-ci sunt unele vace, care dau câte patru-dieci séu cellu puçinu câte dóue-dieci-si-patru litre de lapte pe dì. Ér' déca are dóue-dieci de stupi, póte d'in venitulu loru se platésca pré usioru tributulu pe unu anu intregu. Câ-ci, lasa ca déca é timpulu favorabilu si dupa dorinti'a tierranului, unu stupu dà pe anu câte siepte roiuri, dar' é destulu cá la retezatu numai d'in celle dóue-dieci se scóta câte dóue mesure séu sì mai multe de miere, si elu vende mesur'a cu càte unu taleru. Cei cari locuiescu in munti, au oi, miere si póme in abundantia; cei de la campu au bucate, boi si cai. Dintre toti le merge mai reu la acei-a, cari sunt in vecinatate cu Tatarii; cà-ci acesti-a le fura totu ce potu, nu numai pe ascunsu, cì cate-odata sub pretestu de espeditiune contra Poloniei, resbatu in Moldavi'a si facu prêdile celle mai mari; ba câte-odata prindu pe locuitorii sateloru, si 'i ducu la Constantinopolc de 'i vendu sub cuventu cà suntu rusi. Sultanii au opritu de multu si prin repetîte mandate aceste incursiuni : dar' cine se se póta pazí de lotriele Ta-

tariloru?! Si anca mai bine este de acei-a, pe cari se intempla se 'i duca la Constantinopole; câ-ci aici residentii Domniloru, déca ar' gasì ori-unde vre-unu captivu moldovénu, potu se'lu reiea fara recompensa si se'lu lasse érasi liberu.

Celle ce amu dîsu mai in susu despre supusii tierrani ai Moldaviei, nu se aplica la locuitorii a trei tienuturi d'in tiérr'a; cari de si nu sunt nobili, totusi nu sunt suppusi nici-unui boiariu, si constituiescu o speçie de republica intre sine. Aceste tienuturi sunt :

1. *Campulungu* in districtulu Sucévei, incungiuratu de munti fórte inalti. Cuprinde in sine vre-o cinci-spre-diece sate, cari tóte au legile si judecatorii loru proprìi. Câte-odata le tramitte Domnulu duoi vornici, pe cari 'i primescu de buna voia, si se suppunu loru; dar' déca cumu-va acesti-a 'i vatema si le intêrîta inimile, ei 'i allunga si'i dau afara d'in tienutu, crediendu-se tari intre murii cetatiei ce le este data dela natura. Ei nu se pricepu la lucrulu pamentului cu sap'a, câ-ci in muntii loru nu sunt tiérine; ci tóta ocupatiunea loru este pastoritulu oiloru. Tributu anualu platescu sì ei, dar' nu câtu voiesce Domnulu, ci cu câtu s'au legatu ei catra Domnii de mai inainte; si acésta legatura séu pactu lasa a se intarí totdeauna de cate-ori se pune Domnu nou, tramitiendu anume delegati pentru acést'a la curte. Déca Domnulu ar' voí se tracteze mai aspru cu ei, si se le impuna nóue sarcine, in casu cá acest'a nu pré stau multu in negotiatiuni cu Domnulu, cí denegându cu totulu tributulu, se tragu in partile celle mai neaccesibili alle muntiloru. Pentru aceea nici Domnii nu pré ceru de la ei mai multu tributu, de câtu cu care s'au legatu ei se dea. A une-ori indemnati si escitati de unele capete seditióse, s'au trasu de sub Domnii Moldaviei si s'au datu sub scutulu Poloniloru. Acésta impregiurare a indemnatu pe unii istorici poloni se dîca, ca Moldavi'a a fostu tributaria Poloniei ([1]). Dar'

---

(1) G. Lengnich, in cartea sa *De jure publico regni Poloniæ* Tomu I. pag. 56, 57 vorbesce altminterea despre domnirea Poloniei asupr'a Moldaviei si Munteniei. La loculu citatu, elu dîce: Moldaviae et Valachiae Principes olim Regis Poloniae supremum dominium reverebantur. Quam in rem diplomata collegit Dogiel, ex quibus patet, an. 1387. 1389. 1393. 1393. 1421. 1453. 1459. 1464. 1499. 1552. 1569. tum Moldaviæ tum Valachiæ Principes Regi Poloniæ fidelitatem jurasse, ac fœdera de mutuis auxiliis aliisque iniisse. Nonnunquam tamen fidem exeuntes armis ad officium subi-

acésta suppositiune é cu totulu falsa; câ-ci tóta lumea scie, ca Moldavi'a inainte de a se suppune Turciloru, a fostu confederata Poloniei; precumu attesta si episcopulu Piaseciu cu tóta contradictiunea lui Dlugosiu, Sarniciu si Orichoviu. Ér' dupa ce a inceputu a dá tributu Turciloru, nici prin minte nu le trecea Poloniloru a suppune Moldavi'a; d'in contra, unii d'in regii loru, au incercatu de câte-va ori a o ajutá se'si revindice vechi'a sa libertate.

2. A dóu'a, dar mai mica republica in Moldavi'a este *Vrancea* in tînutulu Putnei la marginile Tierrei Romanesci, incungiurata de tóte partile cu munti selbatici. Are dóue-spre-diece sate cu dóue mìi de case. Locuitorii ei, cá sì cei d'in republic'a, Campulungu, se ocupa cu pastoritulu oiloru, sì nu se pricepu la lucrulu pamentului. Dau si ei Domnului unu anumitu si fixu tributu pe anu. Au legile si judecatorii loru, si nu priimescu de la Domnulu nici porunci nici judecatori.

3. A trei'a este *Tigeciulu* in tienutulu Falciiloru, o padure situata la confiniele Tatariloru d'in Budgiacu. Cellu mai tare propugnaclu allu Moldaviei intre Prutu si Bassarabi'a. Locuitorii dau Domnului unu micu tributu pe anu. Ei toti sunt calareti; si mai de multu erau la numeru pênô in optu mìi de ómeni, ér asta-di abiá facu dóue mìi. In virtutea bellica intrecu pe toti Moldovenii; in câtu se dîce si asta-di despre ei proverbiulu : «Cinci Tatari de Crime'a, ajungu «mai multu decâtu diece de Budgiacu; si cinci Moldoveni mai multu «de câtu diece Tatari de Crime'a; ér cinci *Codreni* (asiá se numescu

---

gendi erant, donec sub turcicum Imperium concederent. Nam tempore Sigismundi III an. 1617 supremus exercitus Dux, Zolkievius, sua auctoritate, nullo a Rege et Republica mandato, cum Turcis ita transegit, ut in Moldaviam et Valachiam Poloni nihil iuris sibi vindicarent : ac pax ad Chocimum an. 1621. Turcis supremum dominium firmavit, ut tamen Moldaviæ Princeps christianus, pacis studiosus, et animo a Polonis non alieno, præficiatur. Ita priscum Regis Poloniæ in Moldaviam et Valachiam jus extinctum, cujus recuperandi spes ultimo cum Turcis bello affulgebat, Augusto II etiam suum studium et operam offerente, ut Regnum in hoc ad antiquam amplitudinem rediret. Sed pace, de qua altero regiminis anno, turbis domesticis nondum compositis, agi cœpit, de Moldavia et Valachia nihil obtinere potuit, quod prioribus pactis derogaret. *Trad.* g.

« Tigecianii in Moldavi'a), batu diece Moldoveni». Cì despre Tigeciani amu vorbitu mai pe largu in Partea Prima, Capu siesse.

CAPU XVII.

DESPRE DATINELE MOLDOVENILORU.

Candu voimu se descriemu datinele Moldoveniloru, datine ce strainii séu nici unulu séu pré puçini le cunoscu, amorulu patriei ne-ar' indemná si ne-ar impune cá se laudamu acea gente d'in care suntemu nascuti, si se recomendamu pe locuitorii acellei tieri, care ni-a datu originea; dar' érasi de alta parte, amorulu de dreptate ne obsta si ne opresce a laudá aceea ce merita reprehensiune. Câ-c mai consultu si mai salutariu va fì pentru patria, déca vomu arréta pe façie vitiurile in care innóta locuitorii ei, decâtu a'i insíelá prin adulatiuni blande si prin escusatiuni maiestrite, si a'i face se créda, ca frumosu este si bine facu ei ceea ce tóta lumea mai culta defaima. Pentru aceea, convinsi de acestu argumentu, noi vomu spune curatu, ca in datinele Moldoveniloru, cu esceptiunea religiunei dreptu-credintiose si a ospitalitatei, abiá mai gasimu ceva ce ar' poté meritá lauda. Ori ce vitiuri comune genului omenescu, le au sì Moldovenii, déca nu mai multe, dar' nici-de-cumu mai puçine. D'in contra virtutile sunt fórte rare, pentru-ca nu au crescere cumu se cuvine, nici deprindere in datinele celle bune; si pentru aceea abiá vei poté gasí vre unulu care se stralucésca prin virtutile sale asupr'a celorlalti, déca cumu-va nu le va avé de la bun'a natura.

Arroganti'a si superbi'a este mam'a si sor'a loru. Déca are unu calu frumosu si arme bune, Moldovénulu crede ca nime nu mai é cá elu si s'ar' bate, déca s'ar' poté, chiar' sì cu Dumnedieu insusi. Toti in generalu sunt fórte audaci, si tare dispusi de a incepe cérta; dar' indata se liniscescu érasi si se impaca cu partea adversaria. Duelulu la ei é lucru neaudîtu. Tierranii candu se cérta, nu pré vinu la arme, cì cu bâte, ciomege si pumni astupa gur'a cea rea a adversariului loru. Totu assemenea facu si soldatii : in cérta raru 'i vedi se sara la arma; si déca se intempla vre-odata, trebue se o

platésca cu celle mai aspre pedepse. Cu totii suntu fórte glumeti si veseli; inim'a o au pe limba; dar' precumu uita cureadu mâni'a, chiar asiá amiciti'a loru nu tiene lungu. Beutur'a nu o urescu pré tare, dar' nici nu sunt pré plecati spre ea. Placerea loru cea mai mare este, de a 'si petrece de la siesse óre de séra pênô catra trei dupa mediulu noptiei, si une-ori pênô in reversatulu dîlei, totu in mancari si beuture, pân' ce si vérsa câte-odata. Dar' acésta nu o facu in tóte dîlele, cì numai in serbatori mari, si iérn'a candu é timpu uritu, si candu frigulu face pe ómeni se siéda pre acasa, si se'si incaldiésca trupulu cu vinu. Vinarsulu nu le place decâtu numai sol datiloru, si nu beau decâtu unu paharelu inainte de mésa. Cei cari locuiescu in Moldavi'a inferióre si la confiniele Munteniei, sunt mai amatori de vinu decâtu ceialalti. Odata s'au apucatu pe remasu unu Moldovénu si unu Munténu, se védìa cari sunt mai tari in beutura, Moldovenii ori Muntenii? si au mersu pe podulu d'in Focsiani, care este marginea intre Moldavi'a si intre Tìérr'a Romanésca, unde cei duoi atleti de beutura, atât'a s'au luptatu cu paharele, pênô candu Munténulu a cadiutu mortu de pré multu vinu ce a beutu. Ér' pre Moldovanu in semnu de premiu pentru victori'a sa, l-a daruitu Domnulu seu cu boierìa.

D'intre arme, arculu ilu sciu Moldovenii intinde fórte bine, si se pricepu a purtá sì suliti'a; dar' cu sabi'a totusi au facutu mai multa tréba. Pusce pórta numai venatorii, pentru ca dîcu cá nu este lucru la onóre a intrebuintiá contra inimicului acestu instrumentu, d'in care nu poti cunósce nici artea nici virtutea bellica. La inceputulu bataliei totdeauna sunt fórte curagiosi; la alu doilea atacu sunt mai moi; si déca 'i respinge inimiculu si acumu, apoi raru mai au curagiulu de a atacá si a trei'a óra. Au invetiatu inse de la Tatari, de prindu fug'a si apoi érasi se intorcu asupr'a inimicului: cu acésta apucatura au storsu victori'a de multe-ori d'in man'a inimica. Cu cei invinsi acumu sunt blandi, acumu tirani, precumu le vine, dupa natur'a cea inconstanta a loru. A uccide pe unu Turcu séu pe unu Tataru, tienu dreptu detorintia crestinésca; si pe care ar' tractá mai blandu cu ei, ilu considera de unu apostatu. Unu esemplu despre acést'a au datu ei acumu la devastatiunea d'in urma a Bugiacului,

candu a nevalitu Petriceicu in Bassarabi'a, dupa batai'a de la Vienn'a.

Nu se sciu moderá intru nimicu: déca le merge bine, se ingônfa si sunt superbi; déca le merge reu, sunt dêbêlati si'si perdu totu curagiulu. La inceputu nimicu nu le pare pré greu: dar' déca dau de cea mai mica difficultate, vinu in confusiune, si nu sciu de ce se se apuce; in urma déca vedu ca inutile le este tóta ostenél'a, le pare reu, dar' pré tardíu, de ceea ce au intreprinsu.

Si fiindu tóte aceste asiá, nu potemu atribuí de câtu singularei si nemarginitei provedintie divine, cà imperiulu ottomanu atâtu de mare si atâtu de formidabile, care cu armele sale a resturnatu tóta puterea Romaniloru in Asia si in mare parte a Europei, si care a suppusu cu ferrulu tóta Ungari'a, Serbi'a si Bulgari'a, ba anca a suppusu cu puterea si pe poporulu cellu mai intieleptu, pe Greci; cà acestu imperiu alu ottomaniloru, dîcemu, n'a fostu in stare se suppuna cu arm'a unu poporu atâtu de incultu si neputintiosu; ba ce é mai multu, de câte-ori acest'a a cutediatu se scuture jugulu ce de buna voia l-a priimitu, elu totdeauna a sciutu se'si conserve neatinse si neviolate atâtu legile civili, câtu si celle bisericesci.

Mai incolo, Moldovenii nu numai ca nu sunt amatori de littere, dar' anca le si urescu mai cu totii. Nici chiar' boiarii nu cunoscu nici macar' d'in nume artile si sciintiele. Ei credu ca omenii invetiati isi perdu mintea, in câtu déca vreu se laude sciintiele cui-va, dîcu ca a nebunitu de pré multa invetiatura. Éca uritulu modu cumu argumentéza ei acì: « Invetiatur'a — dîcu ei — este pentru preoti; pen- « tru unu laicu este destulu se scia cetí si scrie; se'si scia subscrie « numele, si se scia insemná in carte boulu albu, negru, cornutu « séu ciutu, si caii, oile, si alte vite, stupii si altele de aceste: ori ce « alta este pentru elu de prisosu. »

Femeile, déca sunt numai de ceva stare mai onoratióra, nu pré essu afara d'in casele loru, de si nu le ascundu de barbati cu atât'a grija cá Turcii. Celle de boieri sunt frumosiele, dar' mai frumóse sunt celle de tierranu: dar' déca le intrecu in frumusetia, apoi si celle mai multe sunt usióre de minte si desfrenate. Unele beu acasa vinu câtu de multu; in publicu inse raru vei vedé vre-o matrona

béta: câ-ci elle sciu, cà cu câtu o femeia va mancá si va bé mai puçinu pe la ospetie, cu atâtu ea se considera de mai onesta. Pentru aceea raru vei poté observá candu 'si aduce câte-o bucatîca la gura, nici se'si deschida buzele in câtu se i se védia dintii, cì câtu se póte mai pe ascunsu 'si vîresce bucatele in gura. Nu tienu lucru mai rusinosu, decâtu a se vedé perulu capului la o femeia casatorita séu veduva; si este crima capitale a descoperí in publicu capulu unei femei. D'in contra, pentru fetele fecióre este rusine a'si acoperì capulu, fia chiar si cu cea mai subtîre pansa; câ-ci capulu descoperitu, é semnulu castitatiei.

De altminterea, precumu clim'a é diversa in diverse parti alle Moldaviei, asiá si datinele nu sunt pretutindenea totu acelleasi.

Locuitorii d'in Moldavi'a inferióre, deprinsi de lungu timpu cu luptele intre ei si Tatari, sunt si mai buni soldati, si mai feroci de câtu ceilalti. Dar' ei sunt si mai revoltanţi si mai inconstanti; si déca n'au inimicu esternu cu care se se bata, usioru se corrumpu in lips'a de alta occupatiune, si se revólta contra maimariloru sei, ba câteodata chiar si in contra Domnului insusi. De lucrurile dumnedieiesci pucinu sciu. Multi d'intru ei, si in generalu mai tóta plebea crede, cà Dumnedieu a destinatu de mai inainte diu'a mortiei pentru fia-care fiintia, si cà mai inainte de acésta diua nime nu póte se móra, nici se piéra in bellu.

Si acésta credintia atâtu curagiu le insufla, in câtu se arunca câte-odata orbesce asupr'a inimicului. A uccide séu a predá pe Turcu, pe Scitu si pe Evreu, nu tiennu peccatu, si cu atâtu mai puçinu crima de omoru. Cari sunt mai in vecinatate cu Tatarii, fura si lotrescu cumplitu. Si candu facu irruptiuni si préda in Tatari'a, dîcu ca n'au rapitu nimicu ce este alu altui-a, ci au luatu numai indereptu ce este alu loru : câ-ci Tatarii n'au asta-di nimicu ce n'ar' fì rapitu cu puterea de la stramosii loru. Adulterielo sunt fórte rare intre ei. Dar' barbatii juni tienu nu numai cà nu este peccatu, dar' cà este lauda a traí in amoru secretu pênô se insóra, cà si candu n'ar' stá sub nici o lege. De acì audi de multe-ori pe parinte dîcûndu catra fiiulu seu : « Fetulu meu! pazesce-te si nu furá si nu omorí, ca eu nu te voiu « poté scapá de furci; dar', cà te vei culcá cu cine-va, nu ai se porti

«frica de perire, numai se platesci banii la *Siugubinatu.*» (Asiá numescu pe cei ce le aducu fete violate si meretrici). Merita inse lauda si nu se póte pretiuí destulu ospitalitatea loru, ce o arréta catra straini si caletori. Câ-ci de si sunt fórte seraci d'in caus'a furturiloru si rapiriloru ce le facu vecinii loru Tatarii, totusi nici-odata nu este se nu dea óspetelui casa si de mancare; si'lu tienu trei dîle deimpreuna cu calulu seu, fara se'i céra ce-va. Pre cellu ce vine la ei, ilu primescu cu bucuria si cu façie voiósa, cá si candu ar' fì fratele séu consangénulu loru. Sunt unii cari astépta cu més'a pênô la ór'a a nou'a d'in dî (1), si cá se nu mânânce singuri, tramitu servitorii pe strade, poruncindu-le a chiamá la mésa pe ori ce caletoriu ar' vedé. Singuru cei d'in tînutulu Vasluiului nu se potu laudá cu ospitalitatea acést'a. Ei nu numai ca 'si inchidu casele si camarele d'inaintea óspetului, cì candu vedu vre-unulu câ vine, se furisiéza de acasa, imbraca vestmente rupte, vinu apoi inderetru in forma de cersitori si ceru elemosina dela insusi óspetele caletoriu.

Locuitorii d'in Moldavi'a superióre sunt mai molatici, si nici nu sunt pré dedati la arme. Le place a'si castigá panea cu sudórea loru si a o mancá in pace si in linisce. Tienu la religiune fórte multu, si amu potea díce pên' la superstitiune. Intr'unu singuru tînutu alu Sucévei sunt la siese-dieci de biserice de piétra; si in tóta Moldavi'a superióre preste dóue-sute de mônastiri mari de piétra. Muntii anca sunt plini de monachi si de eremiti, cari departe de valurile lumei ducu acolo viétia solitaria si pietósa, sacrificandu-se cu totulu lui Dumnedieu. Furturi se commitu intre ei fórte puçine, séu nici de cumu. Ei s'au arretatu totudeauna supusi credintiosi Domniei; si déca s'a escatu vre-o turburare intestina la ei, spre un'a cá acést'a i-au atîtiatu numai boiarii d'in Moldavi'a inferióra. Ei pazescu castitatea si au purtare buna morale si inainte de a se casatorì: ceea ce raru vei vedé la Moldovenii din tiérr'a de josu. Pentru functiunile publice sunt mai apti de câtu ceialalti. Afacerile casei le pórta fórte bine. Poruncele le plinescu cu cea mai mare diligentia. In

(1) Dupa ór'a turcésca. *Trad.*

ospitalitate inse stau multu mai pre diosu decâtu locuitoirii d'in Moldavi'a inferióre.

Jocurile Moldoveniloru differu cu totulu de alle altoru popóra. La ei nu jóca duoi câte duoi séu patru cu patru, cá la Francesi séu Poloni, ci mai multi impreuna, facêndu unu cercu séu unu sîru lungu. Nici nu jóca de alta-data bucurosi, decâtu numai la ospetie. Joculu se numesce *Hora*, candu se prindu cu totii de mana si jóca in cercu, miscandu-se dupa tactu si cu pasi egali, d'in drépt'a in stang'a; ér' candu se punu in sîru lungu, prindiendu-se de mana asiá, cá atâtu unu capetu câtu si celalaltu se remana liberu, si facu diverse rotatiuni séu intorseture, se numesce *Dantiu*, care este cuventu polonescu. La nunte au datin'a a jucá inainte de cununia in curte séu pe strada, formandu dóue sîruri, unulu de barbati si altulu de femei. La amendóue se allege câte unu conducêtoriu, care trebe se fia omu betranu si onestu; acest'a pórta in mana unu bâtiu vargatu cu auru séu trasu in alte colori, si in capetulu d'in susu atternandu o cârpa cusuta fórte frumósu. Candu facu prim'a miscare, unulu d'in conducêtori trage pe ai sei d'in drépt'a in stang'a, ér cellalaltu d'in stang'a in drépt'a, aşià in câtu sîrurile se stea façie in façie; apoi intorsu, cà se stea dosu la dosu. Si asià se intorcu amenduóe sîrurile in rotatiuni continue; dar' atâtu de incetu, pentru cá se nu se confunde, in câtu abia le poti observa miscarea. Atâtu intr'unu sîru, câtu si in cellalaltu, ocupa locu fia-care, dupa rangulu seu. Femeile si fiicele boiariloru isi ieau locu dupa rangulu barbatului séu tatalui loru. Dar' primulu locu ilu are totudeauna conducêtoriulu, alu duoìlea Nunulu, si alu treilea Mirele. Assemenea si in sîrulu femeiloru mai antaiu é conducêtoriulu, apoi Nun'a si si apoi Mirés'a, chiar' si candu ar' fì de stare mai inferióre decâtu ceialalti. Dupa cununia se amesteca amêndóue sîrurile, si jóca in cercu asiá, ca fia-care barbatu isi are femei'a sa de-a-drépta, si totu de-a-drépta are fia-care june câte o fata de starea sa. Câte-ódata facu si figure in hora, formandu cerculu in triunghiu, patruunghiu, in form'a oului, séu alte figure, dupa planulu si desteritatea conducêtoriului.

Afara de aceste jocuri, cari se jóca in serbatori si pe la festivitati, mai este unu altulu aprópe superstitiosu, in care jucatorii trebe se

fia in numerulu neegale de siepte, nuóe si unu-spre-diece. Ei se numescu *Calusieri*, si se aduna odata intr'unu anu, se imbraca in vestmente cam ca femeile, pe capu 'si punu cununa impletita d'in foi de pelinu si d'in alte flori; vorbescu in tonu femeiescu, si pentru cá se nu se cunósca, isi acoperu façi'a cu velu albu. Toti pórta in mana câte-o sabia góla, cu care indata ar' strapunge pe ori-cine ar' cutedia se le descopere façi'a. Acest privilegiu ilu au consacratu prin usu d'in vechime; in câtu pentru unu omoru cá acest'a nu potu fi trasi inaintea judecatiei. Coducêtoriulu se numesce *Staritiu*; alu doilea è primiceriulu (1), a carui sarcina este a intrebá pe staritiu, ce jocu poftesce se se jóce, si a spune apoi cellorlalti jocatori in ascunsu, cá se nu audia poporulu numele jocului inainte de a'lu vedé cu ochii. Câ-ci au preste un'a suta de figure, sarituri, si tacturi differente, d'intre cari unele atâtu de artificióse, in câtu cei cari le jóca pare cà nici nu atingu pamentulu cu piciórele, ci cà sbóra si se pórta in aëru. Calusierii se jóca in dîlele de la Inaltiare pèn 'la Rusalii; in acestu timpu ei ambla si percurgu tóte cetatile si satele, pururea jucandu si saltandu; si in totu timpulu nu se culça se dórma intr'altu locu, decâtu numai sub coperisiulu bisericeloru; câ-ci déca s'aru culcá intr'altu locu, 'iaru tormentá *strigóiele*, séu cumu le numescu ei *frumósele.* Déca se intelnesce o céta de calusiari cu alt'a pe cale, elle trebe se se bata impreuna si cét'a invinsa trebe se faca locu la ceealalta. Apoi punu conditiuni de pace, dupa care cei invinsi remanu nóue ani suppusi la cei invingêtori. Se intempla de in lupta remane mortu unulu séu altulu; in acestu casu nu incape nici-o judecata, si nici judecatoriulu nu cercetéza dupa faptuitoriu. Care se primesce odata intr'o céta de calusieri, trebe se remana in accea nóue ani, si in totu anulu se se presente la terminulu sciutu; déca nu s'ar' presentá vre-odata, atunci dîcu ca are ból'a cea rea si'lu tormenta frumósele. Plebea superstitiósa crede cà acesti calusieri au puterea de a vindecá bólele chronice. Modulu loru de vindecare este acesta : Asternu la pamentu pe bolnavu, incepu apoi sariturele loru, si la unu tactu anume al cantarei ilu calca unulu dupa altulu de la capu pên' la calcâie; in urma 'i sioptesce in urechia u-

(1) Mutulu Calusieriloru.

nele cuvente compuse anume de dênsii, si poruncescu bólei se éssa d'in corpulu patientelui. Acésta o repetu de trei ori in trei dîle; si de multe ori are effectulu doritu; cà vindeca cu puçina ostenéla celle mai grelle morburi, ce nu le-au potutu vindeca cei mai esperti medici cu artea loru. Atâtu de mare e puterea credintiei chiar sì la omeni superstitiosi.

CAPU XVIII.

DESPRE DATINELE LA INCREDINTIARI SI LA OSPETIE

Dupa ce amu vorbitu despre unele datine si de natur'a Moldoveniloru, credemu ca vomu face lectoriului lucru placutu, déca vomu arretá in puçine cuvente sì datinele ce observa ei la incredintiari (1) si la nunte.

Moldovenii isi casatorescu pre fiii loru la etatea in care concedu canónele bisericei. Datin'a inse in tiéra este, ca feciorulu se'si caute nevésta, ér nu parintii fetei se'si caute ginere : si é rusîne cà fét'a se'si céra barbatu. Asiá, déca unui june 'i place o fecióra, tramite la parintii ei starosti, cari se chiama *petîtori* de la cuventulu latinu *Petitores*. Acésti-a cérca mai ântâiu pe de departe voi'a parintiloru fetei, cá nu cum-va refusandu-le se patia rusîne; candu apoi vedu ca parintii n'ar fi in contra de a'si dá fét'a, atunci mergu cu toti consangenii mirelui la cas'a fiitórei mirese, si cellu mai de frunte d'in ei, care se numesce Staroste, tiene o scurta cuventare, prin care cere fét'a. Cuventarea acésta é mai in totu loculu assemenea, pentru aceea o transcriemu acì precumu urméza : «Mai marii nostri, «mosi sì stramosi, amblandu la venatu prin codri, au datu de tiér'a «acést'a in care traimu si noi acumu· si ne nutrimu si ne delectamu «cu laptele si cu mierea ei, Asiá la esemplulu loru, s'a indemnatu si «maritulu boiariu N.N. de au mersu la venatu prin campi, prin codri si « prin munti, si au datu de o caprióra, care fiindu rusinósa si onesta, « n'a statu façie cu elu, cì a fugitu si s'au ascunsu in culcusiurile sale.

(2) Logodne. *Trad.*

«Noi venindu totu pe urm'a ei, ne-au adusu in acésta casa. Deci «dumneavóstra trebe se ni-o dati, séu se ne aretati in cotro a fu-«gitu acésta caprióra, pe care noi cu atâta ostenéla si sudóre o amu «urmaritu prin paduri si prin campìi». La aceste mai adaoge oratorele anca alte allegorii si metafore dupa cumu se pricepe. Parintii néga mai antaiu, cà ar' fi intratu in casele loru venatulu ce'lu cerea; póte i-au ratecitu urm'a, si se va fí ascunsu unde-va in vecini. Petîtorii insistu se li se arrete caprior'a. Atunci parintii le aducu inainte o féta betrana si urîta, imbracata in vestmente sdrantióse, si 'i intréba, déca ast'a este caprior'a pe care o cauta? Petîtorii respundu: «Nu; nu este ast'a. Caprior'a nóstra are perulu galbinu cá aurulu, «ochii ca ai sioimului, dintii cá margelele insîrate, buzele mai rosie «cá cirési'a, trupulu cá o leonina, peptulu cá de gansc'a, grumazii «cá de lebeda, degete mai fine decâtu cér'a, façi'a mai stralucitória «decâtu sórele si decatu lun'a». Si déca parintii totu néga, cà n'au vediutu pe la ei acea caprióra, atunci petîtorii respundu, si dìcu; «Câinii nostri sciu urmarí fórte bine; ei nici o data nu ne-au insie-«latu; si chiar' acumu ne-au datu semnele cele mai invederate, cà «aici trebe se fia ascunsa caprior'a pe care o cautamu». Dupa aceea 'i amerintia, cà déca nu o dau de vóia buna, voru intrebuintiá arm'a si o voru luá cu puterea. Atunci parintii mergu si aducu fét'a, imbracata frumosu, dupa starea si averea loru. Petîtorii vediendu-o, indata striga: «Ast'a este caprior'a cea dorita»!

Dupa aceea chiama unu preotu, séu déca acest'a este impiedecatu cu alte ocupatiuni, tramitu si chiama pe cei mai betrani d'in vecini, si in presenti'a acestor'a mirii schimba inelele. Apoi parintii ducu fét'a numai decâtu inderetru, si érasi o ascundu. Reintorcêndu, se punu cu petitorii la més'a asternuta, si nu se ridica mai inainte de a se defige diu'a cununiei. É de observatu, cà déca mirii sunt feciori de boiariu, nici incredintiarea, nici cununi'a nu se póte face fara de consensulu Domnului si fara de attestatu de la episcopulu; pentru cá de o parte se nu se intemple casatorii oprite de legile divine sì bisericesci, ér de alt'a, cá se nu se unésca mai de aprópe prin acésta legatura, multe familii boieresci, fara de invoirea Domnului. Dupa ce s'a defiptu diu'a cununiei, luni inainte de acésta

dî, dupa sta. lyturgia, mergu rudele atâtu la cas'a mirelui câtu si la a miresei, aducu musicantii d'in locu, cari raru potu se fia altii de câtu çigani, si'si petrecu cá in familia la cantarile si music'a lautariloru. Dupa ce se redica més'a si se termina petrecerea, fetele si alte femei ce sunt la casa, incepu a cerne farin'a care este se fia pentru ospetiu, pentru aceea se sì dîce acést'a *diu'a cernutului.* Déca mirele si mirés'a sunt d'in acellasiu satu séu orasiu, séu déca casele loru nu sunt mai multu de dóue trei dîle departe un'a de alt'a, atunci ospetiulu nuntei incepe d'in joi'a immediatu urmatória in amendóue locurile, si tiene pênô sambata. Dumineca se aduna tote consangenii si cumnatii mirelui, cá se aduca mirés'a, si tramitu inainte colacari, se spuna ca vine mirele. Cei cari sunt adunati la mirésa, pazescu in drumu si cauta se 'i prinda inainte de a ajunge la cas'a miresei. Colacarii, pentru cá se nu li se intemple un'a cá acést'a, isi ieau totdeaun'a cai fórte iuti. Ér' de se intempla ca se 'i prinda, déca sunt ómeni de conditiune mai inferióre, 'i léga vertosu si fara crutiare si 'i punu intorsi pe calu, ér' déca sunt ómeni mai de frunte, numai catu 'i ieau împregiuru consangenii miresei, si 'i ducu la cas'a ei, cá si cumu 'iaru duce in captivitate. Ajungendu colacarii aici, 'i intréba, ce cauta, ce vreu, éra ei respundu cà suntu tramisi se declare bellu, si óstea va sosì indata cá se ia cetatea. Dupa ce au dîsu acestea, i poftescu in casa, si 'i facu se bea câte-va pahara mari de vinu, apoi asia ospetati bine 'i tramitu inapoi insoçiti de câti-va ospeti de ai miresei. Candu vedu acesti-a ca vine mirele, lasa pe colacari, adresandu-le infruntari, si se intorcu fug'a catra casa. Déca cei ce insoçiescu pe mire potu se alerge dupa ei si se'i prinda, 'i léga sì ei aspru fara crutiare, si asiá 'i ducu cu sine pên' la cas'a miresei. In urma dupa ce au ajunsu aici toti ospetii d'in amendóue partile, se intrecu cu alergare de cai, punendu-se premiu pentru cellu care va remané victoriosu. Premiulu intre cetatianii mai pucinu avuti este marama fórte frumosu cusuta, ér' intre cei mai avuti, una bucata de panura pretiósa ori pansa de metasa. Mai antaiu se tramitu ómeni inainte, cá se puna semne pênô unde se alerge, apoi unulu striga si dà semnu de plecare : atunci cei cari se credu a avé cai mai buni, dau pinteni si pleca. Cellu care au ajunsu mai

ântâiu, se declara invingêtoriu, si priimesce premiulu d'in partea miresei, ér la calulu seu se pune o cununa de flori impletita fórte frumosu. In urma sér'a, dupa rugatiunile vespertine, mirii imbracati câtu se póte mai elegantu, mergu in biserica pentru a priimì st. cununia. In midi-loculu besericei se asterne unu covoru, pe care mirele sta de-a-drépt'a, ér' mirés'a de-a-stang'a. Sub picióre, unde sta mirele si mirés'a, se punu atâtu la unulu câtu si la altulu, galbini, séu lei déca sunt d'in classa de plebei, cá unu semnu 'ca ei nu cauta la lume, cì tóta marimea ei o calca in picióre. Langa ei la spate stau nunulu si nun'a, tienendu duóe faclii assemenea de lungi, de gróse si de grele. Intr'aceea preotulu dice rugatiunile cununiei si schimba inelele miriloru de câte trei ori; apoi dupa ce le-a pusu cununele, 'i pórta si 'i intórce pe la icóne ca intr'unu dantiu, ér' chorulu canta tropariulu usitatu *Isaï'a dantiuiesce.* Pre candu se facu aceste, consangenii cununatiloru arunca bani merunti, nuci si hemeiu uscatu la cei ce stau prin pregiuru, ca prin simbolulu acestor'a se arrete, cà nu ceru de la Dumnedieu, datatoriulu de vietia, de câtu timpuri fecunde in nuci si in hemeiu, ér' cellelalte avutii si placeri alle lumei tóte trebe lapedate. In urma preotulu da la amenduoi tinerii pane intinsa in miere, cá se guste de câte trei ori, in semnu de amóre perpetua si unire nedespartîta; dara preotulu ca se destepte risulu óspetiloru cu ocasiunea acestei festivitati de bucuria, vrendu a dá panea in gura la insuratiei, 'i amagesce si 'i face se casce gur'a de trei ori, pênô a-i lasá se o imbuce.

Dupa ce s'a terminatu ceremoni'a cununiei, se intorcu cu totii in ordinea in care au venitu, érasi la cas'a miresei, si punu pe façi'a ei unu velu de metasa subtîre rosiia, acâtiandu-lu pe capu cu duóe sagetielle, pe cari apoi fratii si consangenii miresei le batu in parete la capulu tineriloru atunci candu este se merga mirés'a la culcate. Se óspeta, manca si beu pênô catra trei óre dupa mediulu noptiei. Dupa ce trece acésta óra, bucatarii aducu pe mésa unu cocosiu friptu cu pene cu totu; unulu d'in ei se ascunde sub mésa, si cantandu ca cocosiulu, anuntia cà se revérsa de diua. Ospetii atunci daruiescu câte-ceva bucatariloru, si se redica de la mésa; ér mirele cu mirés'a de-a-drépt'a, stau amenduoi in midi-loculu casei; unu scriitoriu ce-

tesce cu voce clara catalogulu despre dote; apoi tóte aceste, ce mai nainte erau puse intr'o camara la vederea tutuloru, se incarca pe caru si se transpórta la cas'a mirelui. Dupa aceea advocatulu séu fratele de mirésa cere in numele ei ertatiune de la parinti, memorandu-le nascerea, crescerea si alte bine-faceri ce avù ea de la dênsii, le multiamesce pentru tóte, si le cere binecuventarea. Parintii, séu ei in persóna, séu prin altu interprete, le dau binecuventarea, rugandu pe Dumnedieu si pe angerulu pazitorìu cá se le dea ambiloru casatoritia móre matrimoniale si patu immaculatu; apoi le dau se bea paharulu de despartîre, care se numesce *paharu de cale alba,* si-i dimittu in pace d'in cas'a loru. Candu vreau mirii se ésa pe usia d'in casa, fratii, séu in lips'a loru, unchii miresei le stau inainte cu sabiele scóse, si punendu-se curmezisiu in usia, le oprescu esirea. Atunci mirele se rescumpera, daruindu-le unu calu séu altu ce-va ce are la indemâna. Esindu d'in casa, mirés'a se pune numai singura cu mam'a séu cu o sora a mirelui intr'unu caru, pentru ca nu é iertatu se duca cu sine nici servu nici servitóre d'in cas'a parintésca; si asia urméza dupa carulu barbatului seu care merge inainte. Ajungĕndu la cas'a mirelui, mai desiérta vre-o câte-va pahara cu vinu, si apoi nunii introducu pe miri in cas'a de dormitu. Mirele pazesce fórte tare cá parintii miresei in diu'a urmatória se nu afle ceva despre fii'a loru. Câ-ci ei, a trei'a dî dupa nunta, cu toti consangenii loru, trebe se mérga la mirésa cá se o védia, care se numesce *calea mare,* d'in causa ca de aici póte se resulte pentru ei séu multa onóre séu multa rusîne, dupa impregiurari. Si anume, déca fii'a loru a fostu vergura, nu numai ca tóte sunt bune, dar' se primescu cu mare onóre si 'i óspeta cu mésa câtu se póte de splendida; si candu se aduce a dou'a mancare pe mésa, se aduce totodata pe unu blidu si camesi'a miresei cu semnele verguriei, si o arréta pre la toti, dandu fia-care câte-unu daru micu. Dar' acést'a se face numai între plebei; éra intre onoratiori se arréta numai la socru. Ér' déca mirés'a n'a fostu vergura, atunci mirele a dou'a dî chiama pe toti consangenii sei, si le spune ca mirés'a sa a fostu *necurata;* asiá numescu ei pe celle gresîte. Apoi cauta unu caru d'in celle mai stricate, punu curelele celle mai rupte, si dupa ce vinu parintii mi-

resei, 'i inhama in locu de cai, pe mirésa o punu in caru, si 'i facu prin batai se o traga singuri pênê acasa cá pe o meretrice, si nime nu póte se le faca vre-o pedeca pe cale séu in drumu; ér' déca ar' cutediá cine-va se elibere pe parinti dela acésta greutate rusînosa, atunci unulu ca acesta pre langa bataia se mai pedepsesce de catre judecatoriulu locului cá unu calcatoriu de legile si de consvetudinile tierrei. Dotea o tiene mirele tóta pentru sine; si déca a facutu spese cu ospetiulu, judecatoriulu i le adjudeca pe tóte, si parintii carii nu si-au pazitu fét'a sunt obligati a i le plati. Asiá isi batu jocu de bietii ómeni intre tierrani; dar' intre nobiliori nu se urméza asiá; ei isi pazescu mai strictu fetele decâtu cá se li se póta intemplá usioru vre-o rusîne; si déca totusi li s'ar intemplá, si parintii ar' intielege ca fii'a loru n'a fostu vergine, atunci suplinescu castitatea fiiei loru cu dote mai mare, dandu mirelui sate séu bani mai multi; séu, nemultiamidu-se ginerele cu nici-unu pretiu, isi ieau fét'a sì o ducu acasa, ér' lui ii dau voia a se casatorì d'in nou.

Candu se intempla de insusi Domnulu é nunu, atunci ospetiulu se tiene in curtea domnésca. Mirele primesce daru dela Domnu unu calu si o pelaria assemenea cu a Domnului insusi. La mésa siede pururea de-a-drépta Domnului cu pelari'a pe capu si curtenii 'lu servescu cá si candu ar' fi insusi Domnulu. Candu merge la beserica, séu se intórce acasa, ilu petrece cá pe Domnu tóta music'a moldovenésca si turcésca. A trei'a dî merge d'impreuna cu mirés'a la Domnu si la Domna cu daruri, si le multiamescu pentru marea onóre ce le-au facutu.

CAPU XIX.

DESPRE CEREMONIELE DE INGROPATIUNE LA MOLDOVENI

Moldovenii isi ingrópa mortii dupa legea si ritulu bisericei orientali.

Indata ce móre cine-va, 'ilu spala cu apa caldutia; si pênô a nu intiepení trupulu, ilu imbraca cu vestmentele celle mai nuóe si mai bune ce le-au avutu, si apoi ilu punu pe o bara si'lu asiédia in midi-

loculu casei séu in tinda. Cadavrulu nu se ingrópa indata in diu'a cea d'àntâiu, cì astépta pênô a trei'a dî, cá nu cumu-va se ingrópe de vìu pe vre-unu morbosu, care numai a lesînatu. La ingropatiune se chiama vecinii prin sunetulu clopoteloru; si'si arreta sì ei durerea ce o simtu impreuna cu consangenii mortului. Sosindu diu'a immormentarei, se aduna toti vecinii, si ascultandu rugatiunile preotului petrecu pe mortu la biserica, mergêndu preotii inainte si dupa ei consangenii defunctului. Dupa terminarea ceremonieloru sacre, ilu ingrópa in cimiteriulu besericei.

Ér' déca mortulu a fostu officiariu in militia, 'i imbraca caii in panura négra, si de-a-supr'a loru punu vestmentele celle mai pretióse ce le avuse defunctulu. Inaintea cadavrului ducu o sulitia, de care spendiura o sabia nuda cu manunchiulu intorsu; ér' de amenduóe partile mergu vre-o câti-va soldati imbracati cu pancere si coifuri. Ochii cailoru 'i fréca cu sucu de cépa séu pravu de pusca, ca se se arrete cá candu ar' plange si ei, cá si ómenii, mórtea domnului loru. Déca móre unu boiariu, cadavrulu lui ilu petrece sì Domnulu cu tóta pomp'a sa de curte; si déca defunctulu a fostu unulu d'in cei mai mari boiari, atunci ducu inaintea lui semnele boieriei sale pênô la grópa. si apoi le ducu érasi inderetu si le punu in spatarìa séu in divanu; dar' scaunulu si loculu lui remane desiertu cellu puçinu trei dîle.

Doliulu nu este la toti assemenea. Candu móre unu tierranu, fiiì lui trebe se amble siese luni cu capulu descoperitu macar de ar' fi in midi-loculu iernei, si trebe se'si lase a le cresce perulu si barb'a, in catu de ar' trebuí se faca caletoria ori câtu de lunga, nu le este permisu se'si puna pe capu nimica. Totu asiá urmau mai de multu si nobiliorii in patru-dieci de dîle; dar' acumu s'au lasatu de acésta superstitiune, si pórta numai vestmente de doliu, si'si lasa perulu in josu. Candu móre fratele vre-unei fete de tierranu, ea taia ceva d'in perulu seu si pune la crucea dela capulu mormentului, pazindu unu anu intregu cá se nu cada séu se'lu iea cine-va; in casu candu s'ar' intemplá un'a cá acést'a, ea pune d'in nou alta legatura de peru. In generalu, mai in tóte sambetele intr'unu anu intregu mergu la mormenturi si 'si plangu pe mortii loru. Cei mai avuti isi conducu femei bo-

citórie, cari canta mai multe versuri de doliu, arretandu miseri'a si vanitatea acestei vieti. Éca acì unulu d'in aceste versuri, cari mai tóte incepu assemenea :

A lumei, cantu cu gele,
  Cumplita viétia,
Cumu se rupe si se taia,
  Cà cumu ar' fi o ația. etc.

Dupa aceea, cá sì cumu mortulu ar' fì viu, ilu intréba de multe lucruri, si prin prefacere dîcu, ca i s'a uritu de lumea acést'a si nu vre se le dea respunsu. In urma 'lu facu cá si candu s'ar' fì ostenitu de atâtea rugaminte alle consangeniloru sei, si erumpe in câte-va cuvente, dîcêndu si arretandu-le : ce au se faca si de ce au se fuga ; si spunendu-le totu odata, ca de acì inainte nici va mai vorbì cu densii, nici se va mai intórce la ei, câ-ci a inceputu a gustí d'in placerile paradisului, care le-a preparatu Dumnedieu serviloru sei celloru credintiosi. Si alte de aceste vaicraturi de femei guralive.

PARTEA A TREI'A
ECCLESIASTICA SI LITTERARIA

CAPU I.

DESPRE RELIGIUNEA MOLDOVENILORU.

Negligenti'a celloru ce au fostu mai inainte de noi, ne-a lasatu se nu scimu spune cu certitudine, ce religiune au avutu locuitorii vechi ai Moldaviei, inainte de a resari lumin'a adeverului sì in tiérr'a nóstra. Déca inse vomu voi se credemu, ca vechii Daci se tragu de la Sciti, ceea ce affirma in comunu toti istoricii pe câti noi cunóscemu, atunci nu va suná póte curiosu deductiunea, ca si Dacii s'au inchinatu totu la acei idoli, la cari spunu chronicele rusesci ca s'au inchinatu cellelalte popóra scitice; precumu sunt: *Peruna*, dieulu tuneteloru; *Volos*, dieulu animaleloru; *Pochvist*, dieulu aerului; *Lado*, dieulu veseliei; *Cupalo*, dieulu secerisului; si alti assemenea idoli, precumu *Osliado*, *Chorsa*, *Dasiuba*, *Striba*, *Semargle si Mocosa*. Romanii anca, pre cari nici unu poporu nu i-a intrecutu in superstitiuni, se vede ca dupa ce au occupatu Daci'a, nu numai ca n'au stersu cultulu vechiu alu idoliloru, cì anca au mai adaosu si pe alu loru propriu. Se vede acést'a pré usioru si de acolo, ca Romanii de câte-ori suppuneau vre-o tiérra nóua, totdeauna aduceau olocauste atâtu idoliloru sei catu si celloru ai poporului pe care l-au invinsu; ba anca, dupa ce au suppusu Egiptulu, acestu léganu fecundu alu idololatriei, au luatu de aici cu sine mai multi idoli, i-au transportatu la Roma, si s'au inchinatu loru. Mai adaoge acì si acea opiniune comuna tuturoru cari erau plecati spre idoli, ca nu numai fia-care

tiéra, dar' si fia-care familia 'si avea larii si dieii sei tutelari, despre cari credea ca 'i au grige si o pazescu de tóte; si care nu 'i imblandiesce prin victime, nu póte nici se domnésca fericitu tiérr'a, nici in cas'a sa se traiésca in pace.

Candu a incetatu superstitiunea paganésca in Moldavi'a, si candu acésta gente a primitu legea crestinésca, nu se póte demustrá cu nici-unu documentu claru si evidente alu istoriciloru. Ci se da cu parerea, cá numai sub *Constantinu cellu mare* a inceputu a se introduce in Daci'a cultulu publicu alu religiunei crestinesci; câ-ci sub *Constantiu,* fiiulu lui Constantinu cellu mare, amenduóe Daciele 'si aveau episcopulu loru, precumu ne spunu actele Sinodului dela Sardic'a.[2] Se pôte inse ca multi si cu multu mai inainte se voru fi plecatu prin cruntele invetiature alle martiriloru, a urmá stégulu lui Christu. Dar' asta-di tóta natiunea moldava se tiene de biseric'a crestina orientale. Tiene tare la capulu credintei; face totu ce'i comanda, si nimicu ce'i opresce beseric'a. Vre-unu ereticu, séu vre-o eresia nu s'au arretatu nici-odata in Moldavi'a, si cu atâtu mai puçinu s'a potutu incuiba. Póte pentru ca acésta gente nici-odata n'a voitu se priimésca theologi'a scolastica, nici doctrinele sofistice alle Dialecticiloru, ci a crediutu ca Evangeliulu in simplitatea sa, si invetiaturele SS-loru Parinti sunt de adjunsu si fara schóla pentru mantuirea sufletului. Moldoveniloru nu le este nici-o lege mai urita cá a Romei, de si mai toti Ungurii cei supusi loru professédia acea lege si isi au episcopulu loru la Bacau. Câ-ci ei dîcu, ca tóte cellelalte eresii sunt cunoscute prin sine insi-le, si pré usioru se póte intielege in ce se despartu dela adeverat'a beserica crestina; dar papistii sunt cá lupulu in pelle de óie; ei acumu numescu frati pe cei de biseric'a orientale, acumu le dîcu ca sunt schismatici séu akefali, adeca fara capu, fiind-ca nu recunoscu pe Papa de capu visibile alu bisericei; ba cate-odata 'i numescu si eretici; de unde urméza ca poporulu nu póte se cunósca adeverulu d'in falsu, nici se se pazésca de veninulu loru. Asiá, cá se o spunemu numai cá prin trecatu, aversiunea Moldoveniloru contra a ori ce neoterismu se esplica prin constanti'a loru cu care tienu la biseric'a orientale. Câ-ci totu omulu care a invetiatu istori'a bisericésca, scie,

ca Transilvani'a si Ungari'a, unde au locuitu patriotii nostri inainte de descalecarea lui Dragosiu, nici-odata nu s'au tienutu de scanulu Constantinopolei, ci totdeauna de scaunulu Romei, prin urmare si locuitorii acelloru tieri au fostu fii ai besericei apusului, pênô pe timpulu candu au petrunsu si la ei eresurile fui Lutheru si Calvinu. Candu a descalecatu Dragosiu in Moldavi'a, cei cari au venitu cu elu, si-au tienutu religiunea care au avutu-o mai inainte; câ-ci nicairi nu se dîce ca ei ar' fi perasitu biseric'a apusului, si ar' fi trecutu la biseric'a resaritului; de unde se vede ca totu acea invetiatura a fostu pe acellu timpu in biseric'a apusului, cá si in biseric'a resaritului, si ca pe acellu timpu si in occidentu a domnitu acea beseric'a care domnesce asta-di numai in orientu; prin urmare se vede ca nu orientulu, ci occidentulu a cadiutu cu timpu dela adeverat'a credintia a lui Christosu. Ci se lasamu acestea, si se venimu la lucrulu de care ne occupamu.

Moldovenii tienu si dîcu Credeulu asiá precumu l-au facutu SS-tii Parinti in sinodulu dela Nicea, éra adaogirea papista «*Si dela fiiulu*», o lapeda cu totulu. Despre purcederea santului Spiritu credu aceea, ce dîce Christosu la St. Ioan Evangelistulu. Precumu apoi nu admittu purcederea « *si dela fiiulu* », fiindu ca nu se dîce acést'a nicairi in s-ta Scriptura, asiá nu admittu nici formul'a introdusa de Palama, care dîce: « *dela Tatalu singuru* ». Professéza siepte sacramente. Liturgi'a o tienu dupa cartea SS-loru Parinti *Vasile cellu mare* si *Ioanu Chrisostomulu*. Cuminecatur'a o facu cu pane dospita, si se cumineca sub amenduóe formele, adeca atâtu a panei câtu si a vinului. Icónele santiloru le veneréza, dar' nu cioplite, ci zugravite, si dîcu ca numai lui Dumnedieu se cuvine a se inchiná. Despre santi credu, ca ei n'au ajunsu anca la fericire perfecta, ci o astépta d'impreuna cu St. Pavelu pênô la diu'a cea de pe urma, adeca, pênô la diu'a judecatiei; intr'aceea inse, ânimele loru pline de sperantia si credintia, simtu fericire si bucuria nespusa, in câtu, in considerarea meritului loru, nu le lipsesce nimica. In câtu pentru purgatoriu, Moldovenii nu 'lu admittu; credu totusi ca peccatele celle mici se potu iertá si dupa mórte prin rugatiunile biséricei si prin elemosine. Sant'a Scriptura o au in beserica dupa traductiunea celloru siepte-

dieci de santi interpreti; vulgat'a si ori ce alte traductiuni le lapeda. Posturi tienu duoe dîle in septemana, Mercuri si Vineri, si alte patru pe anu in anumìte timpuri. In postulu St. Mariei, care este in primele dîle alle lunei lui Augustu, se abstienu si dela pesce. Sunt unii mai superstitiosi, cari nu manca nici Luni-a carnĕ, si 'si maî facu ei singuri si alte posturi, precumu la dîlele SS. Atanasie, Georgie si Dumitru. Sunt apoi unele muieri, cari de si nu se facu monache, totusi punu votu a nu mancá carne in tóta viéti'a loru.

De altminterea, precumu in alte tieri unde anca n'au ajunsu lumin'a culturei, asiá si in Moldavi'a poporulu mai de josu este fórte inclinatu la superstitiuni, si nu s'a spalatu anca cu totulu de rugin'a sa cea vechia. Asiá, la nunte, la ingropatiuni, si la alte dîle anumite de preste anu celebréza in versuri si in cantari nisce divinitati nescocite, si cari mirósa a cultu vechiu in Daci'a. Asiá suntu : *Lado Mano*, *Dîn'a*, *Dragaic'a*, *Doin'a*, *Heoile*, *Stahi'a*, *Draculu d'in vale*, *Ursitele*, *Frumósele*, *Sânzienele*, *Joi-Maritiele*, *Papalug'a*, *Kiraleis'a*, *Colind'a*, *Turc'a*, *Sburatoriulu*, *Média-nópte*, *Strig'a*, *Pricoliciulu*, *Legatur'a*. *Deslegatur'a*, *Farmeculu*, *Descanteculu*, *Vergelatulu*, si altele de acestea.

NOTA

LADO ET MANO, numele acestoru diei le invóca matrónele mai alesu la nunte; de unde se póte deduce ca sub acestea se intielegu *Venus* si *Cupido*, patrónele amorului nuptiale.

DÎNA, pare a se derivà d'in cuventulu *Diana*. Dar' raru se intrebuintiéza in numerulu singulare, ci de comunu numai in numerulu plurale, *Dinele*; si dîcu ca sunt nisce vergine fórte frumóse, si însele datatórie de frumosetia.

DRAGAICA. Sub acéstă numire pare ca se intielege *Ceres*. Câ-ci pe acellu timpu alu annului candu incepu a se cóce semanaturele, se aduna la unu locu tóte fetele d'in satele de prin pregiuru si alegêndu pe cea mai frumósa si mai robusta, 'i dau numele de *Dragaica;* apoi cu ea inainte, mergu printre semaneturi, si-i facu o cununa impletita de spice, i-o punu pe capu, o mai infrumsetiéza cu multîme de carpe in tóte colorile, si-i agatia de mani chieile de la siurile loru. Dragaic'a in acestu modu infrumsetiata, cu mânele întinse si cu cârpele espuse ventului, cà si candu ar' sburà, intórce catra casa, si cantandu si saltandu merge prin tóte satele feteloru câte o au insoçitu; acestea urmandu'i, in cantece destulu de frumóse, o numescu sor'a si superiór'a loru. Tóte fetele tierraniloru d'in Moldavi'a nisuiescu fórte multu la acésta onóre, de si canteculu loru tiene, ca acea féta care representa pe Dragaica, nu póte se se marite pênê dupa trei ani.

DOINA. É probabile ca Dacii au datu acestu nume lui *Marte* si *Belloncі*, câ-ci se pune la inceputulu tuturoru cantariloru referitórie la fapte bellice, si servesce de textu in preludiulu cu care 'si incepu Moldovenii cantarile loru.

HEOILE. Acestu cuventu ilu intrebuintiéza Moldovenii in cantarile de doliu, dar' nu cá semnu de esclamatiune, ci cà si candu ar' voi se indigite prin elu o anumita persóna.

STACHIA. Dîcu ca ar' fi o femeia de statura gigantica, care pazesce casele celle vechi si parasite, dar' mai alesu edificiele construite pe sub pamentu, si tesaurulu ascunsu.

DRACULU D'IN VALLE. Asià numescu spiritele necurate, despre cari credu ca locuiescu in ape.

URSITELE. Aceste le credu a fi dóue vergini, cari sunt de façie le ori-ce nascere de copilu, sí-i impartu, dupa voi'a loru, daruri atâtu sufletesci câtu si trupesci, spunendu de mai inainte tóta fericirea séu nefericirea ce are se intimpine copilulu in totu cursulu vietiei sale.

FRUMÓSELE. Despre aceste tienu cà sunt nisce nimfe de aeru, cari adesu se inamoréza in feciorii cei tineri si frumosi. De ací, candu pe unu tineru ilu lovesce o paralisia séu o apoplexia repentina, se dîce cà reulu acest'a nu vine dela altulu, decâtu numai dela Frumóse, cari schimbandu'si amorulu in mania, isi resbuna asupr'a amantiloru pentru nesupunerea loru.

SANZIENELE. Cuventu formatu d'in numele St. Ioan Baptistulu, c o dî ce se serbéza in onórea acestui santu; si dîcu ca sórele in diu'a acést'a nu merge cursulu seu linu, ci salta de cumu resare p'nê ce apune. Tierranii adeca candu vine diu'a St. Ioanu Botezatoriulu, se scóla cu totii inainte de reversatulu dilei, si cu ochi atintiti cauta la resarirea sórelui, si fiindu-ca ochiulu nu póte suferi indelungu lumin'a acést'a, ci incepe a vibra si a tremura, asià ei dîcu cà tremurulu ce'lu simtu ei in sine insii, nu é alta decâtu o saltare a sórelui, si voiosi de acésta vedere, érasi se intorcu pre la casele loru.

JOI-MARICELE. Asià numescu pre nisce femei, despre cari dîcu, ca in Joi'a mare, care este inainte de Pasci, merge desdemanétia pre la tóte casele, si cauta focurile ce pe acellu timpu si in acea dî trebe se fia in tóte vetrele caseloru d'in Moldavi'a, si déca afla pe vre-o muiere d'in casa dormindu, o pedepsescu asià, ca o facu lenesia se incapabile de lucru preste totu anulu.

PAPALUGA. Vér'a, candu pentru seceta mare é periclu ca nu se voru face bucatele, tierranii Moldoveni ieau o fetitia care n'au ajunsu anca etatea de diece ani, si o inbraca cu camesia de frundie de arbori si de alte plante, si asià urmandu-i cellelalte copile si baieti de etatea ei, ambla cantandu si saltandu pre la vecini, si ori in catrau ar merge, betranele le ese in cale si le uda tornandu-le apa rece pe capu. Canteculu loru cu asta ocasiune este camu urmatoriulu: «Papalugo, sui-te la ceriu, si-i deschide «portile, si'i tramitte ploile, ca se crésca grânele, grânele-secarele, si meiulu si ma-«laiulu» etc.

KIRALEISA. Acestu cuventu se deriva d'in esclamatiunea *Kirie eleison*, care o întrebuintiéza crestinii in rogatiunile loru. In cinci Ianuariu spre diu'a de Botezulu Domnului fia care patre de familia face o cruce de lemnu si o imbraca pre câtu se pote mai elegantu cu pansa alba de metasa ori sirma, precumu 'i ajungu puterile, si apoi

dupa vespere, o pórta cá in processiune pe la tóte casele, urmatu de o multîme de copii, cari repetu câtu se póte mai desu cuventulu *Kiraleisa.*

Calinda. Correspunde cu Calendele vechiloru Romani; se tienu in dîlele de inceputu alle fia-carui annu nou, si le observa totu moldovénuln, fia nobile fia plebeu, in differite moduri si forme.

Turca. Unu jocu, care se vede a fi inventatu in timpurile celle betrane d'in ura asupr'a Turciloru. In diu'a nascerei Domnului, punu la unulu o larva cá unu capu de cerbu, si 'lu imbraca cu unu sacu cusutu d'in pansa vergata, dar' lungu, in câtu nu i se vedu nici piciórele. Preste acesta incaleca altulu totu larvatu. facêndu-se cà si candu ar' fi unu betranu gîrbovu; si asià, urmati de multîme, mergu pe tóte stradele si pe la tóte casele. totu jucandu si chiuindu.

Sburatoriulu. Dîcu ca ar' fi unu teneru fórte frumosu in forma de naluca, care merge nóptea la fete feciόre, si mai alesu la neveste tenere, si face cu densele tóta nóptea lucruri necuviintiόse, fara ca se'lu póta vedé cine-va, nici macar' cei ce pandescu dupa elu. Dar' noi amu audîtu ca unii barbati mai cu inima si nefricosi au prinsu pe unii diei sburatori de acestia, si vediendu ca si ei sunt cu corpu ca alte corpuri, i-au pedepsitu precumu au meritatu.

Media-nόpte. Dicu ca é o naluca, care de la apusulu sórelui pén' la mediulu noptiei ambla pe la incrucisiaturele câiloru, in forma, acumu de unu animalu, acumu de altulu, si érasi dispare.

Striga. Vine de la cuventulu grecescu *Strigli;* si la Moldoveni insémna totu aceea ce a insemnatu la Romani : ò baba betrana, care are maiestri'a diavolésca de a omori intr'unu modu necunoscutu pe copiii cei de curendu nascuti. Mai multu domnesce acésta superstitiune la Ardeleni. Eî dîcu ca, candu incepe a ambla strig'a, moru copiii in léganu, fara ca se fia bolnavi. Pentru aceea, déca au prepusu pe vre-o baba betrana, o léga de mâni si de piciόre, si o arunca in apa ; si déca se afunda, dîcu ca é nevinovata; ér' déca remane de asupr'a apei, atunci dîcu ca é vinovata, si fara de a mai face alta cercetare, o arunca in focu si o ardu de viia, macar de ar' striga pênô la cea d'in urma resuflare, reclamandu ca este nevinovata : nimicu n'o póte scapa de la sórtea fatala.

Tricaliciulu (1). Este chiaru aceea ce se dîce la Francesi *Loup garou.* Se crede cà ómeni prin arte magica se potu preface in lupi séu in alte animale selbatice, si potu lua chiar' natur'a acestor'a de a se arunca pe ómeni si pe vite, si a le face stricatiune.

Legatura. Este, dîcu ei, o specie de farmecatura, prin care se póte face ca mirele se nu se póta impreuna cu mires'a. Mai dîcu ca totu prin acést'a facatura se potu opri lupii si alte fiare selbatice, de a face stricatiune in boi, oi séu alte animale.

Deslegatura. Este contrariulu Legaturei; adeca vindecarea farmecaturei conjugali, ce amu dîsu mai in susu, si care, precumu dîcu ei, se póte face prin farmece mai tari decâtu farmeculu Legaturei.

Farmeculu. O specie de descantecu usitatu mai alesu intre tierrani, prin care muierile credu ca potu se attraga catra sine pe amantii loru, séu se faca se nebunésca cei ce le sunt uriti.

Descanteculu. O alta specie de descantare, prin care credu ca se póte vindeca ori

(1) In Munteni'a si Transilvani'a se dice Pricoliciu.

ce morbu care nu é mortale. Voiu narrà aci unu casu ce eu l-amu vediutu insumi la cas'a parentésca. Camarasiulu cellu mare alu parentelui meu avea unu calu fórte frumosu si scumpu, pe care, fiindu la campu, l-a muscatu unu sierpe, si i se imflase acumu totu corpulu, in câtu nu mai era sperantia cá se se póta vindeca. Chiamandu pe o femeia betrana cá se védia calulu si se'i descante, i dîse acést'a : se mérga se caute unu isvoru, si se aduca de acolo câtu mai iute intr'unu vasu apa negustata de nimenea. Vediendu betran'a ca Camarasiulu ambla se'si tramitta servitoriulu dupu apa, i dîse : se mérga iute insusi elu, déca voiesce se i se vindece calulu. Camarasiulu asculta, si luandu unu vasu mare, merge si'lu aduce betranei plinu cu apa. Betran'a pronuntia nisce cuvente neintielese asupr'a apei, cá si candu o ar' santi, si apoi o dà Camarasiului se o bea tóta. Acest'a esecuta porunc'a descantatórei, de si cam cu greu, fiindu cà adusese fórte multa apa. Dupa ce Camarasiulu a beutu ap'a, a vediutu cà calulu seu incepe a'si veni in fire, care mai inainte zacea mai mortu; dar' elu simtià ca se imfla, si'lu cuprindu dureri nesuferite. Atunci bab'a mai repete odata descanteculu seu, si intr'unu patrariu de óra calulu a fostu sanetosu, ér' camarasiulu a turnatu ap'a d'in sine, fara se 'i mai remana vre-o durere séu morbu. Amu cunoscutu éra o alta baba betrana, care a vindecatu in câte-va dîle unu grasdu intregu de cai cu râie, de si grasdulu cu caii erá in departare de trei dîle de la ea, si numai pronuntiandu descantarile sale neintielese asupr'a perului de cai ce i se tramisese acasa.

Vergelatulu. Este o specie de divinatiune, ce se face in noptea spre prim'a Ianuariu; Moldovenii adeca punu in acést'a nópte nisce vergelle in certa ordine, si credu cà in deminétia li se arréta totu binele séu reulu ce are se-i ajunga in decursulu anului. Totu acést'a o facu si prin linte, bobi, si óle, asiediate intr'unu modu cumu sciu ei.

Nota. Büsching face la acestu capitolu urmatóri'a observare :

« Acestu capitolu merita unele observatiuni; imi lipsesce inse timpulu necessariu la acést'a. Anca si superstitiunea merita luarea a minte a philosophului si crestinului ; câci ea póte se dea nascere la folositórie cugetari. Pecatu cà principele Cantemiru s'au aretatu la acestu capitolu cá unu omu nu de totu scutitu de superstitiuni : dar ilu escusa timpulu si impregiurarile in care a traitu; si io nu mi-amu potutu permitte a'i schimosi cartea prin prescurtarea acestui capitolu.»

CAPU II.

DESPRE HIERARCHI'A BISERICÉSCA.

In afacerile esterne alle bisericei in Moldavi'a, suprem'a inspectiune este pe langa Domnu. Elu are grige cá preotii atâtu cu faptele câtu si cu invetiaturele loru, se correspundía preceptelorn religiunei orthodoxe, si nici unulu se nu se abata de la calea adeverului, nici se ascunda inima de lupu sub pelle de óie, nici se negliga turm'a incredintiata pastorirei loru, séu se'i dea scandalu prin esemple rele,

In cele interne dispune Metropolitulu. Lui este incredintiata portarea de grige pentru suflete, cumu se le indrepte pe calea ce duce la ceriuri. Elu cá unu pastoriu credintiosu si servu vighíatoriu alu lui D-dieu, visitéza bisericele supuse lui, le pune episcopi, cari de sì n'au nici-o sciintia, dar' sunt plini de darulu spiritului santu; si nimicu nu intermitte d'in câte cugeta si vede cà sunt bune si de folosu spre pascerea si salutea oiloru sale. Dupa ce inse numerulu locuitoriloru Moldaviei s'a inmultitu, acèsta sarcina de Archipastoriu a parutu cu multu mai grea, decâtu cá se o póta portá unu singuru omu. Asiá pentru usiorarea lui, in Moldavi'a s'au asiediatu trei scaune episcopesci, anume, la *Romanu*, la *Radautiu*, si la *Hussi*. Dar' cellui dela Radautiu si de la Hussi s'a datu numai titlulu de episcopu; ér' cellu de la Romanu s'a numitu Archiepiscopu, si i s'a datu voia cá in liturgìa se puna mitra pe capu; n'are inse nici-o jurisdictiune asupr'a cellorlalti collegi ai sei, cì numai in rangu este mai mare decâtu ei.

Dela fundarea scaunului mitropolitanu in Moldavi'a si pênô pe timpulu conciliului de la Florenti'a, metropolitii moldoveni se chirotoniau de catra patriarchulu d'in Constantinopole. La acestu conciliu a fostu sì metropolitulu de atunci alu Moldaviei, unu omu simplu si pucinu deprinsu in santele scripturi, care s'a lasatu a se amegì prin promissiunile papei, cà 'i va dá alu sieptele scaunu impreuna cu alte onori, si a subscrisu tóte decretele minciunóse si captióse alle acellui conciliu, de sì solii lui Alexandru cellu bunu Domnului Moldaviei, cari erau cu elu, au protestatu se nu subscria. Dupa ce s'a spartu conciliulu, elu n'a mai cutediatu a se intórce in Moldavi'a; si Marcu Archiepiscopulu de la Efesu a tramisu metropolitu in Moldavi'a pe archidiaconulu seu, bulgaru de origine, dar fórte laudatu pentru pietatea si orthodoxi'a sa; apoi fiindu-ca insusi patriarchulu dela Constantinopóle inca trecuse in partea adversariloru, i-a comissu se mérga la patriarchulu de la Ochrida (1), cá se'lu chirotonésca acest'a. De la acestu timpu inainte si pênô la inceputulu seclului trecutu Metropolitii Moldaviei totu de la patriarchulu

(1) Acest'a este in Macedoni a, dar' nu è patriarchu, ci numai Archiepiscopu *Trad.*

de la Ochrida si-au cerutu chirotonirea. Dar' dupa ce a urmatu in scaunulu domnescu Vasile Albanulu, si a inceputu a regulá lucrurile tierrei, ce ajunsera in cea mai mare desordine, parte prin negligenti'a predecessoriloru sei, parte prin turburari intestine : a primitu o carte de la Partheniu, pe atunci patriarchu la Constantinopole, in care 'i scriea urmatóriele : « Facemu cunoscutu si damu in « scire Mariei Tale, ca biseric'a moldava odinióra a fostu suppusa « Bisericei Resaritului cá Mamei sincere si bine-voitórie a toturoru « crestiniloru, si cà metropolitulu ei, cá si toti ceialalti, priimea bene- « cuventarea loru dela ecumeniculu scaunu constantinopolitanu. « Asiá a remasu acést'a câti-va seculi, pènô in urma sub imperatì'a « lui Ioanu Paleologu, pseudo-patriarchulu Mitrofanu a subscrisu « decretele conciliului de la Florenti'a, si prin acésta au adusu in « suspiciune meritata pe anteiulu si ecumeniculu scaunu alu Con- « stantinopolei inaintea tuturoru iubitoriloru de beseric'a orthodoxa. « Dar' dupa turburarile acestea, s'au stinsu indata sì auctorii si in- « strumentele morbului pestiferu, si sant'a biserica a lui Dumnedieu « cá mirésa immaculata a Mielului santu, a fostu restituita érasi in « pacea de mai inainte si in splendórea sa cea vechia; si deodata cu « acést'a a incetatu si occasiunea sa si tóte suspitiunile adverse. Asiá « dar ne pare lucru greu si necuviintiosu, cá biseric'a moldovenésca, « care a fostu totu-de-auna unulu d'in membri cei mai alesi si mai « de frunte ai bisericei catholice (1), acumu se nu'si mai caute san- « tîrea Mitropolitiloru sei la scaunulu cellu mai mare, ci la cellu mai « micu. Dreptu aceea, atâtu mediocritatea nóstra, câtu sì intregu san- « tulu Sinodu, rogamu cu tóta umilinti'a pe Mari'a Ta, cá se bine- « voiesci a restituì membrulu cellu mai nobile alu bisericei, érasi « scaunului cellui mai nobile, si se ordini, cá Mitropolitulu Moldo- « Vlachiei (asià numescu Grecii Moldavi'a) se'si céra benecuventarea « cá sì mai inainte de la scaunulu nostru ecumenicu si patriarchale. « De siguru, acést'a va fì intru laud'a lui Dumnedieu, si honórea ma- « mei nóstre a besericei catholice ». Vasilie Albanulu convinsu de a-

(1) Acesta e attributulu datu de Cantemiru besericei orientale ecumenice in textulu latinescu. adeca terminu adoptatu in simbolulu de la Nice'a. *Trad.*

deveru prin acésta scrisóre a patriarchului si a sinodului, a ordinatu cà de la acellu timpu inainte, metropolitii Moldaviei se ia benecuventarea numai dela patriarchulu de Constantinopole. Nu cu multu in urma apoi, totu sub domni'a acestui principe, tienendu-se la Iassi sinodu provincialu asupr'a iconoclastiloru si asupr'a altoru eretici d'in acellu seclu, s'a intaritu si decretulu de mai susu cu invoirea si subscriptiunea tutuloru patriarchiloru, anca si cu a patriarchului de la Ochrida.

De alminterea metropolitulu Moldaviei occupa in biseric'a orientale una positiune singulare, ceea ce alti metropoliti nu o au. Elu, de sì nu se numesce patriarchu, dar' nu este suppusu nici unui-a d'in patriarchi; câ de si benecuventarea o ia de la patriarchulu d'in Constantinopole, dar nu se póte nici alege nici depune de càtra acest'a; si nici nu este obligatu, precum sunt toti ceilalti metropoliti se astepte psiful (1) de la marea biseriça constantinopolitana; cì dupa ce l-a intaritu Domnulu in scaunu, trei episcopi ai Moldaviei celebréza punerea mâniloru, si tramitu scrisóre la patriarchulu cu insciintiare, cumu-ca : «Cutare séu cutare s'au alesu mitropolitu prin «chiamarea si ajutoriulu spiritulu santu, ér' nu in altu modu ce ar' «depinde dela vointi'a omenésca; si este omu cu pietate, cu invetiatura si temetoriu de Dumnedieu.» Totu assemenea face sí Domnulu intr'o scrisóre particularia catra patriarchulu, si 'lu róga cá sì cu binecuventarea sa se intarésca pe cellu nou-consacratu in dignitatea sa; iér' patriarchulu nici decumu nu 'i póte denega, ci se implinésce voi'a Domnului. Afara de aceea, metropolitulu Moldaviei este scutitu detributulu ce se respunde patriarchului de catra alti metropoliti sub titlu de «*Impartesire si ajutoriu*» (2); si nu é obligatu prin nici-o lege de a intrebá pe patriarchu despre lucrurile ce s'au facutu sau sunt de a se face in biseric'a Moldaviei : elu are aceeasi libertate in biseric'a sa, care o are sì patriarchulu dela Ochrid'a in dieces'a sa.

Dar' pre langa tóta acésta mare putere ce o are metropolitulu in

(1) Grece sculu, ψῆφον care insemnéza *sufragiu;* ér aci insemnéza *ratificatiune, aprobare, intarire. Trad.*

(2) Grecesce : „κοινότητος καὶ βοηθείας.“ *Trad.*

Biserica, elu totusi nu póte nici se puna nici se destitue pe episcopii sei. Acestu dreptu compete numai Domnului, elu singuru are se cerceteze viéti'a si eruditiunea candidatiloru la episcopìa; singuru examina caus'a celloru cari sunt de a se destituí si elu singuru le pronuntia sententi'a. Tóte acestea si le-au reservatu Domnii sie-si, éra Mitropolitiloru au lasatu numai dreptulu de chirotonìa dupa canónele apostolice. Si érasi Domnulu, pre langa tóta puterea absoluta ce o are asupr'a suppusiloru sei, totusi fara consensulu metropolitului nu póte se schimbe, se adaoge séu se lapede nimicu in celle bisericesci. Cellu puçinu, acést'a este regul'a; si ea a fostu tienuta de Domnii cei cu pietate. Dar' déca Domnulu este unu dispretiuitoriu de religiune, atunci Mitropolitulu este detoriu a venì in tribunalu, si cu legea in mana a confirmá, séu a indreptá sententi'a domnésca; si Domnulu anca, cá crestinu bunu si amatoriu de dreptate, o primesce.

Episcopii guberna diecesele loru in deplina libertate; ei punu preoti, si ei ii depunu in casu candu ar fi convinsi de vreo crima, fara cá cine-va se se póta oppune sententiei loru. Dar' pe egumeni si pe archimandriti nu'i potu nici pune nici destitui, fiindu-cà acestu dreptu compete numai judecatei domnesci. In delicte mai usióre fia-care mai micu se judeca si se pedepsesce de catre superiorulu seu; pe diaconu ilu judeca preotulu seu; pe preotu, protopopulu; pe ieromonachu si monachu, egumenulu séu archimandritulu; pe protopopu, egumenu si archimandritu, episcopulu seu; pe episcopu, metropolitulu; pe metropolitu, Domnulu; ér pe Domnu, numai consciinti'a sa si Dumnedieu, carele a pusu pe Sultanulu cá instrumentu se indrepte si se pedepséscа câte-odata pe Domni. In crime mai grave, cari sunt a se pedepsi cu mórte séu cu perderea darului santie niei preotii, ieromonachii si monachii stau sub jurisdictiunea episcopiloru sei; iér' egumenii, archimandritii si episcopii potu fì pedepsiti numai de câtrâ domnia. Dar' si episcopii sunt detori, cá in casu candu vreunulu d'in cei ce i-au luatu Domnii de sub jurisdictiunea loru, ar' committe ce-va contra canóneloru séu vre-o alta erróre, se'lu arete Metropolitului prin scrisóre, care apoi asterne

caus'a la tribunalulu domnescu, in sensulu relatiunei venite dela episcopu.

Metropolitulu are pe anu dela fia-care preotu alu eparchiei sale câte dóue-sute de aspri si cate o pelle de vulpe séu de sderu; iér' alta nu póte se pretinda nimicu; si dela episcopi anca n'are niciunu venitu, cì numai ce voru voì ei se'i dea. Episcopii au totu acellea venituri d'in diecesele loru, cá si metropolitulu d'in eparchi'a sa.

CAPU III.

DESPRE MONASTIRILE D'IN MOLDAVI'A.

Tóte Mônastirile d'in Moldavi'a au aceeasi institutiune, si tóte urméza regulele date de S. Vasilie cellu mare pentru monachi.

Mônastiri mari cu archimandriti sunt numai patru; iér mônastiri mici cu egumeni sunt preste dóue sute, si mai pre atâte schituri, pe cari in diverse locuri le possedu aceste mônastiri.

Mônastirile se impartu in *inchinate* si *neinchinate*. Cellea, sunt dedicate séu la Ierusalem, séu la Muntele-Sinaia, séu la Muntele-Santu(1).

S'a prefacutu adeca in usu la moldoveni, ca unu Domnu séu unu boiarìu órecare, candu vre se fundeze o mônastire, isi imparte tóta averea in parte egale intre fiii sei si intre mônastire, si atât'a lasa mônastirei, câtu unui fia-carui-a d'in copìi; si pentru cá dupa mórtea sa nu cumu-va se se strice séu se se ruineze mônastirea, o inchina la óre-care d'in mônastirile mai mari d'in locurile ce amu arretatu mai in susu. In urm'a acestei dedicatiuni archimandritii acelloru mônastiri sunt detori a vedé de mônastirea inchinata, sì a portà grige cá se aiba totdeauna monachi onorabili si cu portare buna; si érasi de alta parte, lasa mônastirei inchinate numai atât'a d'in venitulu ei, câtu credu ca este necessariu pentru alimentarea si sustînerea fratiloru; totu ce intrece, se iea pentru necessitatile mônastirei collei mari, si se tramitte acolo in totu annulu regulatu.

In mônastirile neinchinate fratii sie-si isi ara, sie-si isi sémena, si isi secera; ei trebe se'si faca tóte; si in órele libere de la functiu-

(1) Muntele *Athos*, in Macedoni'a. *Trad. rom.*

nile spirituali se occupa cu lucruri de mana, pe cari le prescrie egumenulu; cultiva viniele, agrii, gradinele, si stringu fructele acestor'a in folosulu Mônastirei.

Tóte mônastirile dau pe anu unu anumitu tributu la domnìa, dupa marimea si calitatea bunuriloru ce posedu; dar' metropolitului si episcopiloru nu sunt obligati a da nimicu.

De altumentrea toti sunt supusi la regulele santului Vasilie cu atâta rigóre, si sunt atât de scrupulosi, in câtu mai bucurosi voru se móra de o suta de ori, de câtu se puna in gur'a loru macar o bucatîca de carne, chiar' si candu le-ar' ordina mediculu. D'in mônastire nu essu nici-odata, de càtu numai candu egumenulu ii tramite unde-va, séu déca si-au cerutu si au dobênditu licentia pe vre-o câte-va dîle séu óre. Economi'a casei opórta cei mai betrani si mai vechi, cari in cursu de mai multi ani au datu probe indestulitórie de moralitatea si integritatea loru.

In fine nu potemu se nu laudamu ospitalitatea ce se observa pe la tóte mônastirile d'in Moldavi'a. Ori-ce óspe ar' ventí, fia crestinu fia evreu, fia turcu, fia arménu, nu numai ca au detori'a se'lu primésca cu tóta bunavointi'a, cì de ar' vré se remana unu anu intregu acolo, ei trebe, d'impreuna cu pe toti socii si vitele lui, se'lu tiena si se'lu alimenteze dupa puterile mônastirei, cu tóta onórea, cu tóta curtenirea si fara murmuru.

CAPU IV.

DESPRE LIMB'A MOLDOVENILORU.

Scriitorii nu suntu de un'a si aceeasi opiniune despre originea limbei moldovene. Unii dîcu ca este o limba corrupta d'in cea latina, fara se fia imprumutatu ce-va si d'in alte limbe; ér' altii tienu ca se deriva d'in limb'a italiana. Vomu espune cu tóta candórea argumentele atâtu alle unor'a câtu sì alle cellorulalti, cá binevoitoriulu lectoru se póta vedé unde este adeverulu.

Cei cari dîcu cà limb'a latina é mam'a adeverata a limbei moldovenesci, se razima mai tare pe urmatóriele argumente :

1. Cà coloniele romane au fostu aduse in Daci'a cu multu mai in-

nainte de a se strică limb'a latina in Itali'a prin irruptiunile Gotiloru si ale Vandaliloru; cà nici-unu istoricu nu arréta cumu-ca acelle colonìi s'ar' fì intorsu érasi in Itali'a in timpulu candu domniau barbarii; cà prin urmare limb'a locuitoriloru Daciei nu s'a potutu corrupe prin o limba care nu esistea.

2. Cà moldovenii nici-odată nu s'au numitu italiani, precumu s'au numitu alti romani in multe locuri dupa aceea, sì totu-de-a-una si-au tienutu numele cellu vechiu de Romani, nume ce erá comunu toturoru locuitoriloru Italiei pe timpulu candu Rom'a erá cetatea a tóta lumea. Nici aceea nu obsta, cà vecinii Unguri si Poloni 'i numescu Vlachi (1), câ-ci ei dau acestu nume sì Italianiloru; ne mai place inse a crede, cà aceste popóra fiindu mai vecine cu Moldovenii, si prin urmare mai de-aprópe cunoscêndu-i, loru le-au datu mai ântâiu acestu nume, si apoi de la Moldoveni l-au trecutu la Italiani, éra nu l-au luatu de la Italiani cá se'lu dea la Moldoveni.

3. Dar' cellu mai tare argumentu le este, cà in limb'a moldovéna sunt multe cuvente latine, cari in limb'a italiana nu se afla; si érasi in limb'a italiana s'au introdusu multíme de cuvente, nume si verbe, de la Goti, Vandali si Longobardi, cari in limb'a moldovéna sunt cu totulu necunoscute.

Se illustramu acést'a cu vre-o câte-va esemple :

Latinesce	*Italienesce*	*Moldovenesce*
Incipio	Comincio	Incepu
Albus	Bianco	Albu
Civitas	Citta	Cetate
Dominus	Signore	Domnu
Mensa	Tavola	Mésa
Verbum	Parola	Vorba
Caput	Testa	Capu
Venatio	Caccia	Venatu

Iér' cei cari vreu a derivá limb'a moldovana d'in limb'a italiana, dîcu asiá :

(1) Vlachi numescu polonii pe Moldoveni, éra ungurii Oláh, si totu ungurii numescu pe italiani Olasz. *Nota Trad. rom.*

1. Câ are acelleasi verbe aussiliarie, *amu, ai, are.*

2. Articulii sunt assemenea in un'a ca sî in cealalta.

3. Ca in limb'a moldava sunt unele cuvente cu totulu italienesci, precumu : *schiopu,* italienesce *sciopo,* latinesce *claudus*; *cercu,* italienesce *cerco,* latinesce *quaero* etc.; si fiindu-ca aceste cuvente sunt cu totulu necunoscute limbei latine, asiá nu se potu derivá de aiurea, decâtu d'in limb'a italiana.

Cei de prim'a opiniune respundu la acestea :

1. Adeveratu ca Moldovenii au acellea verbe aussiliari, dar' nu sunt italice, cì alle loru proprie.

2. Assemenea este si cu articlulu; si in nici-o parte a cuventului nu differe mai tare limb'a moldovéna de cea italiana, cá chiar' in articlu. Italianulu pune articlulu inaintea numelui, ér' Moldovanulu totdeaun'a in urma. Asiá Italianulu dîce : *L'uomo*, *la moglie*, Moldovanulu *omulu*, *muierea.* Italianulu are numai *unu* articlu masculinu, in singulariu *il,* in pluralu *gli* séu *i,* si unulu femininu in singulariu *la*, in pluralu *le.* Dar' Moldovanulu are in singulariulu masculinu dóue article *ul* si *le*; unulu ilu pune dupa cuventele cari se termina in consonante, si cestalaltu dupa cuventele ce se termina in vocale; precumu : *omulu* lat. homo, *calulu* lat. equus, *scaunulu* lat. scamnum, *vasulu* lat. vas, *sierpele* lat. serpens, *canele* lat. canis etc. In pluralu punu articlu *ii* la cuventele ce insemnu lucru vìu, precumu *caii, ómenii*, latinesce equi, homines ; ér' la lucrurile celle mórte punu articlu femininu *ele*, precum *scaunele, vassele* etc. In singulariulu femininu anca au dóue article *é* si *a,* precumu *muieré, gain'a,* latinesce mulier, galina. Celle ce se termina in *é,* se forméza in pluralu in *ile,* precumu muieré, *muierile*; ér' celle in *a*, in pluralu se facu in *ele*, precumu gain'a, *gainele.**

3. Póte fi adeveratu cà sunt unele cuvente in limb'a moldovéna, cari se assémena mai multu cu limb'a italiana decâtu cu vechi'a limba romana; dar' se póte presuppune cu tóta probabilitatea , cà acestea au remasu la Moldoveni de la Genuezi prin comerciulu cellu lungu ce l-au avutu cu acesti-a candu erau domni preste littoralele Mârei negre. Câ-ci asiá au primitu Moldovenii cuvente in limb'a loru sì de la greci, sì de la turci, sì de la poloni, dupa ce au inceputu a

avé dese negotiatiuni cu aceste popóra. Asiá, pentru esemplu de la Greci :

Pédépsa, παίδευσις;
Kivernisire, κυβέρνησις;
Procopsire, προκοπή;
Azima, ἄζυμον;
Blastemu, βλασφημῶ;
Drumu, δρόμος;
Pizma, πεῖσμα;

Acumu, ca amu arretatu argumentele atâtu alle unei câtu si alle celleilalte parti, ar' trebuí se ne spunemu si noi opiniunea : care parte sta mai aprópe de adeveru. Nu cutediamu inse sa o facemu pentru-cà ne tememu, nu cum-va amorulu patriei se ne intunece ochii si se trecemu cu vederea, ce luminele altor'a ar' poté vedé usioru. Pentru aceea lasamu binevoitoriului lectoru, cá se judece insusi. Noi ne indestulimu a adaoge ací numai ceea ce dîce Covatiu : «Trebe se ne miramu—dîce elu—ca limb'a moldoveniloru si « a Valachiloru are mai multe cuvente latine de câtu italiane, de si « Italianii locuiescu asta-di acolo, unde a fostu odinióra locuinti'a Ro« maniloru. Dar' totusi póte ca nu é intru atâtu de miratu; câci Ita« lianii si-au formatu limb'a cu multu mai tardîu, dupa venirea co« lonieloru in Dacia».

De altminterea trebe se observamu, ca sunt in limb'a moldava unele cuvente, cari nu sunt cunoscute, nici in limb'a latina, nici in cellelalte dialecte alle popóraloru vecine, si care prin urmare póte ca au remasu d'in limb'a vechia dacica. Câ-ci nimicu nu ne impedeca se credemu, ca coloniele Romaniloru in Dacia si-au luatu servitori d'in daci, séu ca remanendu óre-care fara femeia, s'a insuratu si si-a luatu muiere de sange dacicu. Si cu acestu modu a potutu pré usioru cá se se introduca si cuvente straine in limb'a loru. Asiá sunt cuventele : *ategiaru*, *padure*, *halesteu*, (1) *carare*, *graiescu*, *privescu*, *nimerescu*, etc.

(1) Halcsteu este corruptu dein unguresce, Halastó, cuventu compusu dein Hal, pesce, si Tó, lacu, adeca lacu de pesce, pescuina, balta cu pesce. *Nota Trad. rom.*

De alta, precumu tóte limbele, asiá si limb'a moldovéna, are alle sale dialecte. Mai curatu vorbescu in giurulu Iassiloru in centrulu Moldaviei; pentru ca ómenii d'in partile aceste fiindu mai aprópe de curtea domnésca, se dedau si ei la cultura si vorbescu o limba mai curatîta. Cei cari locuiescu la Nistru, ammesteca multe cuvente polonice; si multe d'in vasele loru de casa, le numescu cu nume luate de la Poloni, in câtu unu altu moldovénu abiá póte se le intielége. Cei ce sunt in partea muntiloru despre Transilvani'a, se servescu de multe-ori cu cuvente unguresci. Falciuanii ammesteca si corrumpu limb'a cu cuvente tataresci; ér' Galatienii cu cuvente grecesci si turcesci. Chiaru si partea femeiésca d'in Moldavi'a are o pronuntiatiune peculiare si differente de a barbatiloru. Asiá pentru esemplu, schimba sillabele *bi* si *vi* in *ghi* si *hi*, precumu : *ghine* in locu de bine, *ghinu* séu *hinu* in locu de vinu etc.; iar sillab'a *i* o schimba in *chi* (ki), precumu: *chizma* in locu de pizma, pétra, *kiatra*; initialulu *mi* 'lu pronuncia cá Italianulu pe *gn*, precumu *gnie* in locu de mie etc. Chiar' unu barbatu, déca se deda cu aceste pronuntiatiuni, cu greu se mai póte desvetiá de elle; si prin graiulu seu dà pe facia fara voi'a sa cà a siediutu pré multu in braciale mai me-sei; deací unii cá acesti-a se numescu in bajocura *fecioru de baba*.

Muntenii si Ardelenii au totu o limba cu Moldovenii. Differu ceva in pronuntia, fiindu a acellor'a cevasi mai aspra; asiá *giuru*, Munténulu ilu pronuntia *juru; Dumnedieu*, Munténulu díce *Dumnezĉu; acmu*, Munténulu *acuma; acel'a*, Munténulu *ahĉl'a*, etc. Apoi mai au si alte cuvente, Moldoveniloru cu totulu necunoscute; dar' candu scriu, nu le intrebuintiéza. Intr'altele ei urméza si limb'a si ortografi'a Moldoveniloru, prin ce insii recunoscu ca acésta este mai corecta decâtu a loru, de si nu o spunu pentru antipathi'a ce este intrei ei si intre Moldoveni.

Mai corruptu vorbescu *Cutio-Vlachii*, carii locuiescu in Rumeli'a la marginile Macedoniei. Ei 'si ammesteca limb'a intr'unu modu admirabile cu limb'a greca si albanesa, in câtu intretiessu câte-odata in vorbirea loru perióde intregi si pure grecesci, iér' altadata periode curatu albanesci; dar' totusi ei tienu in totu loculu flessiunea moldavica a numeloru si a verbeloru. Ei intre sine intielegu destulu de

bine acésta ammestecatura de limba, dar' nici Grecului, nici Albanulu, nici Moldovénulu nu este in stare se o intielégа. Déca inse acesti-a trei ar' fi cu totii la unu locu si ar' audí pe unu Cutio-Vlachu vorbindu, ar' poté se'lu intiellégа ca ce vre, déca fia-care din ei ar' esplicá periodulu limbei sale la ceialalti.

CAPU V.

DESPRE LITTERELE MOLDOVENILORU.

Mai-inainte de conciliulu florentinu, Moldovenii au scrisu cu litterele latine, cá tóte popórale a caroru limba se deriva d'in limb'a vechia romana. Dupe-ce inse Metropolitulu Moldaviei, precumu amu dîsu mai in susu, a mersu la acellu conciliu si acolo s'a datu in partea Latiniloru, succesorulu seu *Theoctistu*, diaconulu lui Marcu Efesanulu, bulgaru de origine, cá se stîrpésca totu aluatulu Latiniloru d'in biseric'a moldovéna, si se redice tóta ocasiunea de a poté cetí ómenii tineri sofismele latiniloru, a indemnatu pe Domnulu *Ale-*

NOTA. La cele ce dîce autorulu mai in susu despre articlu in limb'a italiana si in limb'a romana, trebe se observamu, ca :

I. Limb'a italiana, are *trei* articli : duoi masculini, si unulu femininu,

Articlii masculini in singulariu sunt : *il* si *lo*. *Il* in pluralu se preface in *i*, *lo* in *gli*.

Articlulu *lo* se pune inaintea numeloru masculine. cari incepu cu vocale séu cu *s* impuru. adeca *s* urmatu de o alta consonanta, p. e. *l'angelo*, *lo strepito*, etc.

Articlulu *il* se pune inaintea numeloru masculine, cari incepu cu ori ce alta consonanta, afara de *s* impuru, p. e. *il fratello*, etc.

Articlulu femininu in singulariu este *la* si se pune inaintea toturoru numeloru feminine. p. e. *la camera*, *l'anima*, etc. Pluralulu este *le*.

II. Limb'a romana assemenea are in singulariu *trei* articli : duoi masculini si unulu femininu.

Masculinii sunt : *lu* si *le*. Articlulu *lu* se pune la substantivele si adiectivele terminate in *u*; ér' *le* la celle terminate in *e*; p. e. *angeru*, *angerulu* ; *sóre sórele* ; *verme*, *vermele*. Pluralulu la amenduoi, este *li* redusu la *i*, p. e. *angeri-li* contrasu *angerii* ; *vermi-li*, *vermii*.

Articlulu femininu in singulariu este *la* redusu la *a*, p. e. *muiere-la* contrasu *muierea*, *mama-la*, *mama-a*, *mam'a*, etc. Pluralulu acestui articlu este *le*, p. e. *muierile*, *mamele* etc. Acestu pluralu *le* se pune si la substantivele neutre, adeca cari in singulariu sunt de genulu masculinu , ér' in pluralu trecu in genulu femininu, p. e. *timpu*, *timpurile*; *jugu*, *jugurile*, etc.

xandru cellu bunu, cá se exiledie d'in tiérra nu numai pe ómenii heterodoxi, cì se scóta si litterele latine d'in tóte scrierile si cartile, si se introduca in loculu loru pe celle slavóne; si prin acestu zelu pré mare si fara de timpu, elu s'a facutu primulu urditoriu alu barbariei in care geme asta-di Moldavi'a. Cumu inse litterele slavóne nu erau de adjunsu pentru a esprime pronuntiatiunea toturoru cuventeloru ce a primitu limb'a moldava parte d'in limb'a latina, parte d'in dialectele poporaloru vecine, a trebuitu a se inventá anca si alte littere nóue; urmarea fu, cá s'au adoptatu in limb'a moldavica atâtu de multe littere, precumu o alta limba d'in Europ'a nu le mai are.

Câ-ci, dupa modulu scrierei de asta-di, limb'a moldava numera patru-dieci-si-siepte de littere, computandu si unele semne prosodice si ortografice. Litterele insesi se pronuntia precumu urméza:

Az	Ize	Tferd.
Buki	I	Uk
Vede	Kako	U
Glagol	Lude	Ferta
Dobra	Mislete	Fita
Iest	Nasiu	Chier
E	On	Hier
Zivete	Pokoi	Ier
Zalo	Hîrtze	Iri
Zemle	Slovo	Iert

litter'a ce se numesce *iert*, se punea mai de multu la finitulu toturoru cuventeloru cate se terminau in consonante; asta-di se pune in loculu ei numai unu semnu de-a-supr'a.

Ot	Sta	Iu
O	Iat	Xi
Ci	Ie	Pci
Czerve	Inia	Titla
Sie	Iako	Ze

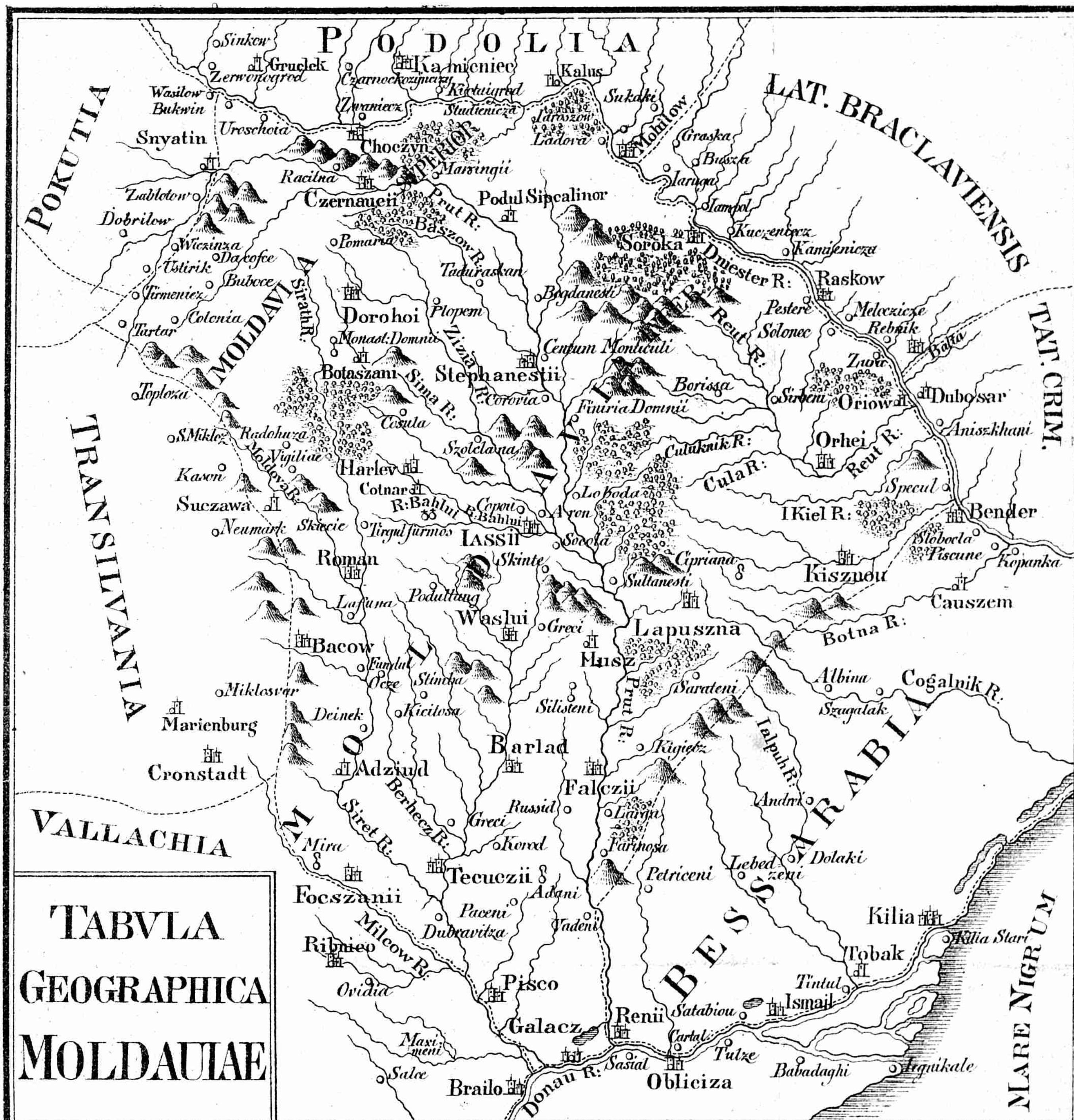
Litterele celle mari la Moldoveni sunt acelleasi ce le au Grecii si Slavonii in alfabetulu loru. Dar' unele cá si altele se intrebuintiéza in tocma. Anume, celle ce le-amu arretatu mai in susu le intrebuintiéza Moldovenii in epistole si in insemnari private; iér' in cartile

celle bisericesci, in scrisorile Domniloru, in catalógele thesaurului publicu, si in alte scrisori alle curtiei, s'a intrebuintiatu acumu de dóue secule intregi numai limb'a slavóna. Deací, nici fiii boiariloru nu invetiau alta limba decâtu cea slavóna, in care dupe ce se deprindeau a cetí, fiindu-ca in ea nu avéu de unde invetiá alte sciintie, trebuiau se invetie de rostu Orologiulu besericei orientali, Octoiculu si Psaltirea. Dupa aceea li se esplicá Evangeliulu, Faptele Apostoliloru, Pentateuchulu séu celle cinci carti alle lui Moise, si cellelalte carti d'in testamentulu vechiu, dar' aceste fórte raru; totulu erá numai cá se pricépa ceva d'in biblia. Totu acestea le invetiau sì fiicele boiariloru, cu scopu cellu puçinu de a se deprinde a cetí si a scrie cu atâtu mai bine in limb'a materna. Si raru erá cine-va, care se invetie gramatic'a limbei slavóne, pentru cà rara erá vre-o grammatica care se tracteze acea limba. Erá un'a a lui *Maximu* cretéonulu, pe care Ruthenii 'lu tienu asta-di de santu, inse si acésta nu mai o singura data s'a typaritu la Moscu'a.

Dar' in seclulu trecutu, sub domnì'a lui *Vasilie Albanulu*, intorcêndu-se beseric'a Moldaviei érasi sub scaunulu ecumenicu allu Constantinopolei, au ìnceputu a se redesteptá spiritele, si a venì érasi la lumina d'intru intunereculu cellu adûncu allu barbariei, care se latise asupra tierrei. Prin ingrigirea acestui Domnu s'a fundatu mai ântâiu in Iassi o scóla grecésca; a si luatu mesuri, cá in tóte mônastirile celle mari se se primésca monachi greci, cari se invetie pe fiii boiariloru limb'a si sciinti'a greca; totu elu a dispusu cá in beseric'a cathedrale intr'unu choru (strana) se se cante grecesce; acést'a in onórea bisericei patriarchali; si servitiulu santei liturgie se se faca diumetate in limb'a greca, éra diumetate in limb'a slavóna : ceea ce se observa sì asta-di. Totu acestu Domnu a fundatu o typografia grecésca si moldovenésca, si a ordinatu de s'au typaritu carti bisericesci si carti de legi; prin acést'a a facutu, de in biserica au inceputu a cetì in limb'a materna mai ântâiu Evangeliulu si faptele Apostoliloru, si in urma tóta liturgi'a. Cu vre-o câte-va decennie in urma, *Sierbanu Cantacuzenu*, Domnulu Tierrei Romanesci, a fundatu si elu in tierr'a sa scóle si typografii grecesci si romanesci. Catra finitulu seclului trecutu, au inceputu unii d'in Moldoveni a invetiá limb'a si

sciintiele latinesci. Primulu care a datu acestu frumosu esemplu, a fostu Mironu Logofetulu, cellu mai accuratu istoricu alu Moldoveniloru; elu mai àntâiu si-a tramisu fiii in Poloni'a cá se invetie limb'a latina si artile liberali. Apoi dupa aceea sì *Duca*, Domnulu Moldaviei, au adusu la sine pe unu teneru fórte invetiatu cu numele *Ion Papa* (care in urma fiindu la Moscu'a, a luatu numele *Comnenu*, si mai in urma s'a facutu Metropolitu la Drista), si pe ieromonachulu *Cigala*, si i-au pusu se instrueze pe fiii sei. Dupa aceea sì parentele meu *Constantinu Cantemiru* au adusu in Moldavi'a pe unu ieromonachu fórte eruditu cu numele *Ieremia Cacavela*, de origine Candianu, si l-au insarcinatu cu instructiunea fiiloru sei si ai altoru boiari. De la acestu timpu inainte au inceputu mai multi d'in Moldoveni a invetiá litterele si sciintiele grecesci, latinesci si italienesci.

FINE

TABVLA GEOGRAPHICA MOLDAUIAE
PODOLIA
LAT. BRACLAVIENSIS
TAT. CRIM.
POKUTIA
TRANSILVANIA
VALLACHIA
MOLDAVIA
BESSARABIA
MARE NIGRUM
Kamieniec
Choczyn
Czernaueri
Snyatin
Kalus
Mohilow
Soroka
Dniester R:
Raskow
Dorohoi
Botaszani
Stephanestii
Harlev
Cotnar
IASSI
Roman
Suczawa
Orhei
Dubosar
Bender
Kisznou
Causzem
Lapuszna
Husz
Waslui
Bacow
Barlad
Adziud
Marienburg
Cronstadt
Falczii
Tecuczii
Focszanii
Ribnico
Pisco
Galacz
Renii
Brailo
Obliciza
Ismail
Kilia
Tobak
Prut R.
Siret R.
Milcow R.
Berhecz R.
Botna R.
Cogalnik R.
Reut R.
Cula R.
Donau R.

(1) De quo principe Dlugossij historiae Poloni
cae scriptor meminit. Quivum ait, ad=
mirabilem heroicis
ducibus, quos ego magnopere admiror,
nihilo inferiorem, qui sub nostra
aetate tam magnifice victoriam, inter Prin
cipes mundi primus cum Turco retulit,
meo judicio dignissimus, cui totius mundi
principatus et Imperium, et praecipue magni
Imperatoris et ducis contra Turcos com=
munium Christianorum consiliis, consensu
et decreto, aliis principibus et Regibus
Catholicis in desidia et voluptatibus, aut
in bella civilia resolutis, committeretur.
Lib. 13, pag: m. 513. ad ann. 1474. et pag.
536. Vigilantissimum Heroem, et invictum Princi=
pem atque Athletam appellat
Stephanum. vide plura eius apud Leun
clavium Elogia. Et Stanislaus Oricho=
vius idem Polonus Scriptor. Hic (de Moldav=
is loquens) inquit, natura, moribus ac
lingua non multum ab ultimis Italis absunt,
suntque homines feri, magnaeque audaciae,
neque alia gens est, quae pro glo=
ria belli et fortitudine angustiores fi=
nes non habeat, plures ex propinquitate
hostes sustineat, quibus continenter
aut bellum infert, aut illatum defendit,
suntque autem tam audaces, ut cum omnibus
his gentibus, quarum fines attingunt
eodem tempore semper bella gerunt.
[illegible]
patrum nostrorum memoria Principatum
in Dacia (Moldavia) obtinebat, una
prope die tempore Baiezetem Turcarum
Mathiam Ungarum, et Joannem Alber=
tum Polonum bello magno vicerat
Annal. 5[17], ad An. 1552.